

การศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ
ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

A STUDY OF THE BELIEF IN BUDDHIST CREMATION RITES OF
KHON KAEN-NUEA VILLAGERS, KHON KAEN SUB-DISTRICT,
MUANG DISTRICT, ROI-ET PROVINCE

พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (คุ่มบัวลา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

การศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ
ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF THE BELIEF IN BUDDHIST CREMATION RITES OF
KHON KAEN-NUEA VILLAGERS, KHON KAEN SUB-DISTRICT,
MUANG DISTRICT, ROI-ET PROVINCE**

PHRAKHRUKHANTADHAMMAPIWAT

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for The Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2012

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการณาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอ
เมือง จังหวัดร้อยเอ็ด” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.)

.....กรรมการ

(พระมหาประมวฒ ฐานทดโต, ดร.)

.....กรรมการ

(รศ.ดร. ประจิตร มหาหิง)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร. โสวิทย์ บำรุงภักดี)

.....กรรมการ

(ดร. ประยูร แสงใส)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาประมวฒ ฐานทดโต, ดร. ประธานกรรมการ

ผศ.ดร. โสวิทย์ บำรุงภักดี กรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ
ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัย : พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (คุ้มบัวลา)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาประมวล ฐานตฺโต, ดร. ป.ธ. ๖, พธ.บ.(ภาษาไทย),

M.A. (Ling), M.A., Ph.D.(Pali & Bud).

: ผศ.ดร. ไสววิทย์ บำรุงศักดิ์ ป.ธ.๘, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Bud.),

พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ดร.ประยูร แสงใส ป.ธ. ๔, พ.ม., พธ.บ., P.G. Dip. In

Journalism., M.A. (Ed), Ph.D. (Ed).

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๘ / กุมภาพันธ์ / ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเพณีความเชื่อ ประเพณีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาพิธีการประกอบพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ และเพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ด้วยวิธีการศึกษาเอกสารและลงภาคสนาม

ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีฌาปนกิจศพในอดีต หากเป็นการฌาปนกิจศพในอินเดีย นิยมนำศพไปเผาริมฝั่งแม่น้ำคงคาแล้วลอยอังคาร เพราะเชื่อว่าเป็นการล้างบาป และแม่น้ำคงคาช่วยให้ไปสู่สวรรค์ได้ ส่วนพิธีฌาปนกิจแบบพุทธในสมัยพุทธกาลนิยมเผาแล้วบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลที่ควรบูชาไว้ในสถูป เพื่อให้เกิดบุญแก่ผู้สวดการบูชา รูปแบบและลำดับขั้นตอนพิธีฌาปนกิจศพของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบันมีความใกล้เคียงกัน มีบางขั้นตอนเท่านั้นที่แตกต่างกัน และเมื่อใช้เมรุแทนกองฟอน พิธีที่เกี่ยวข้องกับกองฟอน เช่น การโยนผ้า วางไม้ข่มเหง เป็นต้น จะไม่มีแล้วในปัจจุบัน

สำหรับบ้านขอนแก่นเหนือ เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ญาติพี่น้องก็จะแจ้งข่าวให้ญาติ ๆ และชาวบ้านได้ทราบ ญาติพี่น้องและบ้านก็จะมาช่วยกันจัดงาน จะตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้านหรือวัดแล้วแต่ความสะดวก หลังจากนั้นก็อาบน้ำศพ แต่งตัวศพ คอยศพและบรรจุศพลงหีบศพ แล้วจัด

บำเพ็ญกุศลตามประเพณี ตอนเย็นก็นิมนต์พระมาสวดมาติกาหรือสวดพระอภิธรรมแล้วจึงงั้นอนดี นิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศล ๓ วัน เมื่อถึงวันฌาปนกิจ ก็เคลื่อนศพไปเผาที่เมรุตั้งอยู่ในวัด

ความเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีวัฒนธรรมเกิดจากการความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และรับประเพณีของชาติตะวันตกและของภาคกลางเข้ามา จากการสัมผัสพบว่า ด้านเศรษฐกิจ มีความเปลี่ยนแปลงมากกว่าสมัยก่อน เช่น การซื้อโลงศพ/บำรุ่งวัด การจ้างเครื่องเสียง เป็นต้น, ด้านเทคโนโลยี ปัจจุบันใช้เมรุเผาศพแทนกองฟอน การใช้รถยนต์แทนคนหาม การใช้โลงเย็นแทนโลงศพไม้หรือแคร่ เป็นต้น, ด้านสังคม มีการช่วยเหลือกันน้อยลง เพราะสิ่งของที่จำเป็นในงานศพสามารถหาซื้อได้ตามตลาด ไม่ต้องร่วมมือร่วมใจกันทำเหมือนในอดีต, ด้านคุณธรรมจริยธรรม ไม่มีขั้นตอนพิธีกรรมหลายอย่างเหมือนในอดีต บางอย่างก็เป็นเหตุให้คนขาดคุณธรรม เช่น การเล่นพนันในงานงั้นอนดี, ด้านสภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงและเกิดผลกระทบต่อสุขภาพ เช่น ปัญหาขยะ ซึ่งเกิดจากการใช้โฟมทำพวงหรีด สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดมลพิษภาวะ

Thesis Title : A Study of the Belief and Buddhist Cremation rites and ritual of Khonkaen-Nuea Villagers, Khonkaen sub-district, Muang District. Roi-et Province

Researcher : Phrakru Kantadhamabhivat (Kambuala)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Pramuan Thanadatto, Pali VI, B.A.(Thai), P.G.Dip.in I.P.R.(Phi.&Religion), M.A. (Ling.), M.A. Ph.D. (Pali& Bud.)

: Assist. Prof.Dr. Sowit Bamrungphak, Pali VII, B.A.(Phil.), M.A.(Bud.), Ph.D.(Buddhist Studies)

: Prayoon Saengsai Pali.IV, B.A., M.A.(Ed), P.G.DIP.in Journalism Ph.D.(Ed)

Data of Graduation : 8 / February / 2013

ABSTRACT

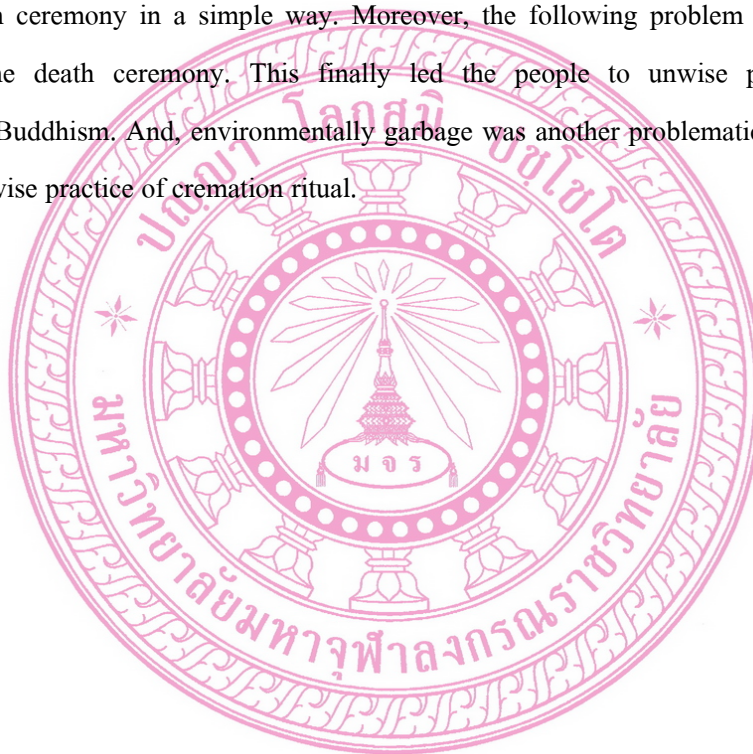
The objectives of this thesis are: to study the belief and cremation rites and ritual in Buddhism, to study the practice of Buddhist cremation performed by the people in Khonkaen-Nuea Villagers, and to study the impact of belief in Buddhist cremation ritual of Khonkaen-Nuea Sub-district people to the change of modern Thai society.

The result of the study found that the rite of cremation in India was generally performed by burning the death body beside the Coast of Ganges River. It was believed that this was the way of expiating sin and led the departed to be born in the heaven. For the Buddhist cremation ritual during the time of the Buddha was performed by burning the death body and then collecting the left bone and preserve in the pagoda Stirpa This later became the honorable and memorial object for the people to worship and respect. The procedure of cremation ritual in Northeast of Thailand nowadays had some difference from the past. Obviously, after there was a modern funeral pyre called Meru, the traditional funeral no existed anymore.

For the people in Khonkaen-Nuea Villagers, when there was news about the death, they would broadcast the news to their council and neighbor. Then, they would help each other to

organize the death ceremony by inviting the Buddhist monks to chant, normally, for three days, and then move to the temple to perform the cremation rite.

The negative social change that came with the age of Information Technology was that of economic pursuit and public opinion. These factors totally changed the traditional funeral rite of the people. For instance, they had to buy an expensive coffin, fees for renting stereo-amplifier, wreath, and fees for the temple. Unlike in the past, people just share what they have to organize the death ceremony in a simple way. Moreover, the following problem was gamble which held in the death ceremony. This finally led the people to unwise practice and misunderstood of Buddhism. And, environmentally garbage was another problematic matter that came with this unwise practice of cremation ritual.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายท่าน ดังนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ พระมหาประมวณ ฐานตฺโต, ดร. ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์ และ ดร.ประยูร แสงใส กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ปรัชญาชี้แนะแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ และตรวจสอบงาน โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย แม้งานสอนจะมีมาก แต่ก็เสียสละเวลาตรวจสอบให้ จนเป็นปัจจัยสำคัญให้งานสำเร็จได้ด้วยดี ขอขอบคุณอาจารย์สนั่น ประเสริฐ อาจารย์ประจำห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด

ขอขอบคุณพระมหาพิสิฐ วิสิฏฐบุญโญ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย รวมทั้งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้อำนวยความสะดวกในการติดต่อกันและให้ยืมเอกสาร ตำรา และงานวิจัย ตลอดจนเจ้าของผลงานวิชาการทุกเล่มที่ได้นำมาอ้างอิง เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณผู้ให้การสัมภาษณ์ทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ เพื่อให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์

ขอมอบงานวิจัยให้เป็นวิทยาทาน ตอบแทนอุปการคุณของคุณโยมบิดามารดาผู้ให้กำเนิดอัฐภาพร่างกายจนมีโอกาสดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาและศึกษาพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขออุทิศงานวิจัยนี้แด่พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ให้กำเนิดทางพระพุทธศาสนา ของงานวิจัยนี้จึงสำเร็จประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาโดยทั่วกันเทอญ

พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (กุ่มบัวลา)

๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ ความเชื่อในพิธีการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๒
๒.๑ ความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจของพราหมณ์-ฮินดู	๑๒
๒.๒ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๓ ความเป็นมาของพิธีกรรมฌาปนกิจในครั้งพุทธกาล	๑๕
๒.๓.๑ พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา	๑๕
๒.๓.๒ พิธีฌาปนกิจศพนางสิริมา	๑๖
๒.๓.๓ พิธีฌาปนกิจสตรีรสังขารพระทวารูจิริยะ	๑๖
๒.๓.๔ พิธีฌาปนกิจสตรีรสังขารท่านพระสารีบุตรเถระ	๑๗
๒.๓.๕ พิธีฌาปนกิจสตรีรสังขารท่านพระโมคคัลลานเถระ	๑๗
๒.๓.๖ พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า	๑๘
๒.๔ ความเชื่อในการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบัน	๑๙
๒.๔.๑ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีต	๑๙
๒.๔.๒ ความเชื่อในการฌาปนกิจของชาวอีสานในปัจจุบัน	๒๕

๒.๕ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการฉาปนกิจ	๒๓
๒.๖ สรุป	๒๔
บทที่ ๓ ความเชื่อในพิธีกรรมการฉาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ	๒๕
๓.๑ ประวัติความเป็นมาของบ้านขอนแก่นเหนือ	๒๕
๓.๒ สภาพทั่วไปของบ้านขอนแก่นเหนือ	๒๕
๓.๓ ความเชื่อในพิธีการฉาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ	๓๓
๓.๓.๑ สิ่งของที่เจ้าภาพควรเตรียมไว้ให้พร้อมก่อนวันฉาปนกิจ	๓๔
๓.๓.๒ ลำดับพิธีฉาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ	๓๓
๓.๔ สรุปพิธีฉาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ	๔๓
บทที่ ๔ ความเปลี่ยนแปลงพิธีฉาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ	๔๔
๔.๑ ด้านประเพณีและวัฒนธรรม	๔๔
๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ	๕๐
๔.๓ ด้านเทคโนโลยี	๕๒
๔.๔ ด้านสังคม	๕๓
๔.๕ ด้านคุณธรรมจริยธรรม	๕๔
๔.๖ ด้านสภาพแวดล้อม	๕๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๕๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๕๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๖๐
บรรณานุกรม	๖๒
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์	๖๕
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ตอบแบบสัมภาษณ์	๗๐
ภาคผนวก ค รูปถ่ายกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์	๗๓
ประวัติผู้วิจัย	๘๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ และหน้า ตามลำดับ เช่น ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๐-๑๒/๑๖-๑๗. หมายถึง ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๑๐-๑๒ หน้าที่ ๑๖-๑๗

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อจ.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ปัญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ขุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มวลหมู่มนุษยชาติ เกิดมาควบคู่กับสังขารอย่างหนึ่ง นั่นคือ ความตายและทุกคนก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงหลบหนีหนีพ้นไปได้ อีกอย่างหนึ่ง สิ่งที่มาหลังจากความตาย คือพิธีกรรมฌาปนกิจนั่นเอง ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมหลังความตายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนที่ตายไปแล้วและคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ปฏิบัติตามความเชื่อท้องถิ่น เพื่อให้คนที่ตายไปแล้วไปสู่สุคติและคนที่ยังอยู่ก็จะมีความสุขสงบเย็น

สำหรับร่างมนุษย์ดึกดำบรรพ์ก่อนประวัติศาสตร์ ก็มีพิธีอันแน่ว่า มนุษย์ในครั้งนั้นได้ทำพิธีกรรมให้แก่ศพของผู้ตายอยู่แล้ว แม้เป็นสมัยหลายหมื่นปีมาแล้ว ก็ยังมีพิธีการเกี่ยวกับศพของผู้ตาย และพิธีการนั้น มีอยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า interred อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า buried ที่เรียกว่า interred นั้นคือไม่ได้ขุดดินฝัง เป็นแต่วางศพไว้บนดิน หรือบนแผ่นดิน หรือในถ้ำซึ่งมีพื้นหินอยู่แล้ว โดยเอาดินหรือหินวางทับศพนั้น ซึ่งควรจะเรียกว่า “กลบศพ” ที่เรียก buried นั้น คือขุดดินฝังลงไปเป็นพิธี “ฝังศพ” ที่แท้จริง

ในสองวิธีนี้ การตรวจสอบทางวิทยาการชี้ชัดว่า วิธีแรกคือ วิธีเอาดิน หรือหินวางทับ ซึ่งเรียกว่า Interred หรือกลบศพนั้น มีอายุมากกว่าพิธีฝัง แสดงให้เห็นว่า ความคิดเรื่องเก็บรักษาศพในสมัยดึกดำบรรพ์ก่อนประวัติศาสตร์นั้น มนุษย์ได้ใช้วิธีกลบศพมาก่อนวิธีฝัง อาจจะเป็นเพราะเหตุว่า ในขั้นต้นนั้น มนุษย์ไม่มีเครื่องมือดีพอ สำหรับจะขุดดินก็ได้พิธีกรรมดังกล่าวได้มีการพัฒนาการตามลำดับ^๑

นับตั้งแต่ประเทศไทย ได้เริ่มมีการใช้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมานั้น ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอย่างมาก รัฐบาลได้พยายามที่จะพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมชนบทและหมู่บ้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาเผยแพร่และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม จากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ชาวบ้านมีโอกาส

---

^๑หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมกัณฑ์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓-๓๕.

ติดต่อกับโลกภายนอกได้มากยิ่งขึ้น และส่งผลไปสู่การปรับตัวในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในด้านต่างๆ หรือกล่าวได้ว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ^๒ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมขึ้นในชนบท จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อพิธีกรรมฌาปนกิจมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเพราะพิธีกรรมฌาปนกิจนับเป็นหนึ่งในเรื่องของวัฒนธรรมทางสังคม

การฌาปนกิจในปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลง จากอดีตทั้งในเรื่องรูปแบบสถานที่ที่ประกอบพิธีก็เปลี่ยนจากเดิมที่เคยใช้ป่าช้ามาเป็นเมรุแทน หรือแม้แต่อุปกรณ์เผาก็เปลี่ยนจากฟืนมาเป็นถ่านแทนหรือมาเป็นไฟฟ้าแทน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป เพราะจากเดิมที่ทำเกษตรกรรมแบบครัวเรือน ก็เปลี่ยนแปลงเป็นเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมแทน จึงทำให้เกิดปัญหาว่าเมื่อรูปแบบพิธีกรรมฌาปนกิจ และสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมฌาปนกิจนั้น จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยหรือไม่ซึ่งบรรพบุรุษครั้งโบราณได้ให้หลักการในการทำฌาปนกิจไว้^๓

เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจแก่ผู้ที่มัวเมาในชีวิต ทรัพย์สิน โดยได้พิจารณาเห็นสารประโยชน์ อันอำนวยการให้แก่พระพุทธศาสนาและผู้มรณกรรมรวมไปถึงบุตรหลานหรือญาติมิตรผู้สนิทสนมกันโดยสมควรแก่กาลสมัยที่จะพึงกระทำให้เป็นไปได้ กล่าวคือ แม้มนุษย์ผู้หนึ่งจะได้ตายไปจากโลกนี้แล้วก็ตามแต่มนุษย์ผู้ยังมีชีวิตอยู่หาได้ลืมเพื่อนมนุษย์ผู้เคยเป็นเพื่อนร่วมโลกกันมาไม่ นำใจอันดีงามเช่นนี้หาได้มีปรากฏแต่ในหมู่พวกเราชาวพุทธศาสนาเท่านั้น แม้ในหมู่มนุษย์นับถือศาสนาอื่นก็มีเหมือนกันแต่มีความแตกต่างกันเพราะขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ไม่เหมือนกัน จึงทำให้มีความแตกต่างกันในด้านของวิธีการ ในการประกอบพิธีกรรมที่ไม่เหมือนกัน

จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของรูปแบบการจัดพิธีและสถานที่นั้นมิให้เห็นตลอดเวลาที่ว่าได้ แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาความเชื่อและประเพณีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา กระบวนการและผลของความเชื่อการประกอบพิธีฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือตลอดจนถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของ การประกอบพิธีกรรม ที่มีผลกระทบต่อความเชื่อของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

^๒นิเทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

^๓ธีรานัน โท, (นามแฝง). การตายและพิธีการทำบุญศพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๙-๑๒.

การประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจของพวกเราชาวไทยนั้นมีความแตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมฌาปนกิจในอดีตนั้น ใช้ฌาปนสถานป่าช้าหรือวัสดุอุปกรณ์ก็หาตามธรรมชาติคือ ใช้ฟืน ซึ่งมีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัดคือปัจจุบัน ใช้ถ่านหรือไฟฟ้า สถานที่ก็เปลี่ยนมาเป็นเมรุแทนตลอดรวมไปถึง วัตถุประสงค์เป้าหมายของการทำด้วยซึ่งก็เปลี่ยนแปลง ไปจากในอดีตเพราะในอดีตเน้นเรื่องอานิสงส์ที่จะเกิดจากพระพุทธศาสนาและแผ่ไว้ด้วยคำสอน^๔ เรื่องหน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องกระทำต่อกันโดยอาศัยหลักธรรมเรื่องกตัญญูกตเวทีมาเป็น หลักในการจัดพิธีฌาปนกิจ แต่ปัจจุบันวัตถุประสงค์เป้าหมาย ของการกระทำพิธีกรรมฌาปนกิจเปลี่ยนแปลง ไปจากอดีตที่มุ่งเรื่องคุณธรรม มาเป็นมุ่งผลประโยชน์แทน

ในปัจจุบันกลับไปมุ่งเน้นในเรื่องผลกำไรหรือขาดทุน ในการที่จะจัดทำพิธีฌาปนกิจแทน บางท้องถิ่นมีการเล่นการพนันในงานศพโดยกลุ่มนายทุนออกเงินรับเป็นเจ้าภาพ ยิ่งหลายวันผลประโยชน์จากการเล่นการพนันก็จะเกิดแก่นายทุน^๕

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาความเชื่อประเพณีและเหตุปัจจัยต่างๆที่ทำให้เกิดความเชื่อประเพณีการประกอบพิธีกรรมการฌาปนกิจ ของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมดังกล่าวของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ทั้งนี้เพื่อนำผลของการวิจัยไปใช้เป็นฐานข้อมูลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

^๔ พหล แก้วเขียว, ฌาปนกิจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓.

^๕ สมชัยใจดี, ประเพณีและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๒๕๓๖), หน้า ๔๔-๔๖.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากทั้งเอกสารพระไตรปิฎกเป็นหลักและเอกสารทางวิชาการพระพุทธศาสนาอื่นๆ และพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้แก่วัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๑ ด้านเอกสาร

ในด้านเอกสารได้มุ่งศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาบาลี พร้อมด้วยวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง, ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพญาลิไท, พิธีกรรมเรื่องการตาย โดยพระยาอนุมานราชชน, ประเพณีและพิธีกรรม โดยแปลก สनธิรักษ์, ข้อมูลจากตำราวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาความเชื่อความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการสัมภาษณ์และการออกแบบสอบถามสัมภาษณ์มีโครงสร้างและรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมด แล้วจึงนำมาสรุป

๑.๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย

ส่วนในภาคสนามนั้น ผู้วิจัย ได้เก็บข้อมูล จากตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย จากชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๓ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๓, ๕, ๑๑ ซึ่งมีประเด็นที่จะศึกษาเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อการประกอบพิธีกรรมการฌาปนกิจของวัดขอนแก่นเหนือ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนด โดยแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้มาโดยวิธีการเจาะจง (Purposive sampling)

๑) กลุ่มบรรพชิต ได้แก่ พระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส จำนวน ๕ วัดในเขตตำบลขอนแก่น ได้โดยเจาะจง รวมทั้งสิ้น จำนวน ๕ รูป

๒) กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่เคยบวชเรียนสอบได้นักธรรมหรือจบเปรียญธรรม ที่อยู่ในท้องถิ่น จำนวน ๕ คน

๓) กลุ่มผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ๑ คน, ผู้ใหญ่บ้าน ๓ คน, ไวยาวัจกร ๕ คน, ครู ๕ คน, โดยเจาะจง รวมทั้งสิ้น ๑๔ คน

๔) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้สูงอายุ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ๕ คน, ผู้สูงอายุ ๕ คน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑๐ คน

รวมกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น จำนวน ๓๔ รูป/คน

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความเชื่อ หมายถึง เชื่อในหลักสสารวิญหรือชีวิตหลังความตาย ซึ่งเมื่อมีการตายเกิดขึ้น จึงต้องจัดการตามความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมาแต่บรรพบุรุษ เพราะเชื่อว่า หากปฏิบัติต่อศพอย่างถูกต้อง วิญญาณก็จะเป็นสุขในสุคติ ไม่รบกวนรังควานลูกหลาน และเมื่อได้นับถือพระพุทธศาสนา ก็ประยุกต์พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับรูปแบบของการฌาปนกิจศพ จนกลายเป็นประเพณีเกี่ยวกับการตายในที่สุด

งานศพ หมายถึง การที่ผู้มาร่วมงานศพอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพในเวลากลางคืนในระหว่างที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้น

งานเอนก หมายถึง การที่ผู้มาร่วมงานศพอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพในเวลากลางคืนหลังจากที่เผาศพแล้ว

นรก หมายถึง หมายถึง แดนที่ปราศจากความเจริญ ไม่มีความสุข ภาวะร้อนกระวนกระวาย สถานที่ไปเกิดและเสวยทุกข์ของสัตว์ผู้ทำบาป รวมมหานรก อุตสทนรก ขมโลคนรก และโลกันตนรก มีทั้งหมด ๔๕๗ ขุม

บุญแจกข้าว (น้อย) หมายถึง การทำบุญตักบาตรในเวลาเช้า เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้แก่ผู้ตาย สิ่งที่ดีถือเป็นการแจกข้าวคือการทำภาวนาให้แก่ผู้ตาย

พิธีกรรม หมายถึง การทำตามรูปแบบและวิธีที่ทำสืบทอดกันมาเกี่ยวกับพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่น

พิธีฌาปนกิจ หมายถึง ลำดับขั้นตอนพิธีกรรมการจัดงานศพโดยเริ่มจากขั้นตอนแรกที่ทำเมื่อมีการตายเกิดขึ้นจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการนำอัฐิไปบรรจุ

สัปเหร่อ หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศพตั้งแต่ทำพิธีมัดตราสังข์จนกระทั่งนำศพไปฝังหรือเผา

ส่งสการ หมายถึง การนำศพไปเผาที่ป่าช้าหรือที่เมรุ ถือว่าเป็นการไปส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ ในอดีตผู้ไปร่วมงานศพต้องมีเครื่องสักการะคือดอกไม้ รูปเทียนไปร่วมงานศพด้วย แต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้ว มีปฏิบัติอยู่บ้างสำหรับคนที่รู้ความหมายของการส่งสการ (นำเครื่องสักการะไปสักการะศพในวันเผา)

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

บุรินทร์ คำกองแก้ว กล่าวไว้ในหนังสือ พิธีการศพ ว่า “มีประเพณีการเผาศพที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ธรรมเนียมของชาวอีสานเมื่อเจ้าเมืองหรือพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือถึงแก่กรรมหรือมรณภาพลงไปแล้วมักจะจัดงานศพให้ใหญ่โตมาก สร้างเมรุเป็นรูปนกหัสดีลิงค์ เอาศพตั้งขึ้นบนหลังนก มีมหรสพ ๗ วัน ๗ คืน แล้วจึงเผาทั้งศพทั้งนกพร้อมกัน เช่นเดียวกับที่พระอุเทนกระทำกับพระมารดาในอดีต การเผาศพแบบนี้เป็นงานใหญ่เป็นเกียรติสูงสุดเท่าที่ชาวบ้านจะให้ได้เจ้าภาพงานนี้ก็คือชาวบ้านชาวเมืองนั่นเอง ประเพณีเผาศพของคนไทยนั้นแม้จะมีจุดมุ่งหมายเดียวกันแต่พิธีกรรมจะแตกต่างกันไปบ้าง เช่น การจัดงานศพของชาวภาคใต้ ผู้ไปร่วมงานต้องนำพินคนละ ๑-๒ ท่อน ไปร่วมงานด้วย นี่เป็นพิธีกรรม และธรรมเนียมดั้งเดิมที่ปฏิบัติกันมานานธรรมเนียมนี้เปลี่ยนไปมาก เนื่องจากกองฟอนหรือที่เผาศพเปลี่ยนมาเป็นเมรุ ไม่ใช่ป่าช้าอย่างแต่ก่อนแล้ว ทำอะไรจะคำนึงถึงความสะดวกเป็นหลัก แม้การตั้งศพที่เคยตั้งที่บ้านอย่างเดียวเดี๋ยวนี้มีการตั้งที่วัดเป็นธรรมเนียมใหม่เกิดขึ้นพร้อมกับการมีเมรุถาวรหรือเรียกว่าฌาปนสถาน ยิ่งเป็นวัดในเมือง เช่นในกรุงเทพมหานคร คนแทบจะไม่รู้จักคำว่าป่าช้ากันแล้ว”^๖

นิเทศ ดินตะกุด ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มีอยู่ ๒ อย่างคือ ๑.ปัจจัยภายใน คือแต่ก่อนช่วยกันด้วยน้ำใจแต่ปัจจุบันเป็นการช่วยกันด้านผลประโยชน์มากกว่า ๒.ปัจจัยภายนอก คือ การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก ความเจริญและความทันสมัย ไม่คำนึงถึงรากฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น และประเพณีดั้งเดิม”^๗

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง คติความเชื่อของชาวอีสาน ว่า เมื่อมีภัยอันตรายน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้นจึงเกิดมีการสะทกสะท้านลงเลใจเพื่อความปลอดภัยในชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อผีสง นางไม้ เทวดา มีการบูชา อ้อนวอน เพื่อหวังให้ป้องกันรักษาให้เกิดความปลอดภัย การอ้อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อกันว่า มีเทวดาอยู่ทั่วไป หวังจะให้คุ้มครองและรักษาชีวิตของตน เพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิตจึงเกิดคติความเชื่อ เพื่อพ้นภัยอันตรายจึงเกิดคติความนับถือ เพื่อความเป็นอยู่สบายจึงเกิดคติความเลื่อมใส^๘

^๖บุรินทร์ คำกองแก้ว, พิธีการศพ, (กรุงเทพมหานคร: หจก. มณฑลการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^๗นิเทศ ดินตะกุด, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๓-๑๔.

^๘พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, คติความเชื่อของชาวอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

พหล แก้วเขียว กล่าวไว้ในหนังสือ ฌาปนกิจ ว่า “วันที่จะทำการประชุมเพลิงศพ นั้นโบราณนิยมนำ ข้างขึ้นให้เผาวันคี่ ข้างแรมให้เผาวันคู่ ห้ามเผาวันศุกร์ ถ้ามีพระพิธีธรรมในวันเสาร์ก็ ห้ามเผาวันอังคาร โดยในนี้ ข้างขึ้นวันคี่ ข้างแรมวันคู่ เป็นวันคนเผาผี ข้างขึ้นวันคู่ข้างแรมวันคี่ เป็นวันผีเผาคนการถือสืบมานั้นบางแห่งก็ได้ผลดีบางแห่งก็ได้ผลเลวด้วยเหตุนี้สุนทรภู่กวีเอกของไทยเราได้กล่าวไว้ว่าถือตำรานั้นก็มักกรอบปัจจุบันจึงเน้นที่ความสะดวกของเจ้าภาพเป็นสำคัญ”^๕

สุเมธ เมธาวิทยกุล กล่าวไว้ในหนังสือ สังคัปพิธีกรรม ว่า “ขบวนศพที่เคลื่อนไปสู่ ฌาปนสถานนั้นบางแห่งบางที่ก็มีการแห่แหน คือดนตรีบรรเลงไปด้วย ขนบทางภาคเหนือนิยม แห่ถึงที่โดยแขกที่มาในงานซึ่งนำโดยพระภิกษุสามเณร และมีประเพณีบวชน้ำศพหรือจุณศพ ขบวนจะนำหน้าด้วยคนถือธงสามชาย ถูบข้าวคว้น หม้อไฟ เป็นต้น ส่วนโองศพนิยมตั้งบน ปราสาทตั้งบนรถบรรทุศพ เมื่อศพถึงฌาปนสถานเรียบร้อยแล้ว ปัจจุบันนิยมทำพิธีระลึกถึงผู้ตาย โดยการอ่านประวัติคุณงามความดีของผู้ตายแล้วนั่งไว้อาลัย ต่อจากนั้นมีการสวดมาติกาทอดผ้า บังสุกุล และพระบังสุกุลสัปหระออกโลงออกมาเปิดฝาแล้วเปิดสังหุ่มห่อออก ตัดตราสังเอาเม็ดสัง เเจาะฝาโลงบางที่ก็ล้างหน้าศพอีกแล้วคว่ำหน้าศพเพื่อไม่ให้ศพลุกนั่งขณะเผา เสร็จแล้วยกศพหาม เวียนรอบเชิงตะคอน ๓ รอบ จากซ้ายไปขวา พวกญาติพี่น้องเดินพนมมือถือดอกไม้อันธนีตาม ไป บางแห่งก็กล่าวคำอาราธนาศพก็มี จบแล้ววางศพบนเชิงตะคอน บางท้องถิ่นเจ้าภาพจะทิ้งเบี้ยลง บนพื้น ๓๓ อัน เพื่อซื้อที่ดินให้ผู้ตายจากตาสี ยายกาลา แล้วทุบมะพร้าวเอาน้ำล้างหน้าศพ การจุไฟนิยมให้พระสงฆ์จุดก่อนนราราส ปัจจุบันนิยมเผาหลอกก่อน คือวางดอกไม้จันทน์ทั้งหมด ทุกคน แล้วจึงจุดฝึกแคะขนวนของตะไคร้แล้ววิ่งเข้าหาศพ”^๖

แปลก สนธิรักษ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พิธีกรรมและประเพณี ว่าคำว่า “ศพ” บาลี ว่า “ฉว” สันสกฤตว่า “สว” ไทยใช้ว่า “ศพ” แปลว่า ซากผิร่างคนตาย คนเราเมื่อตายแล้ว คน อยู่ต้องทำพิธีศพตามสมควรแก่ฐานะไม่ให้เกินฐานะชนิดที่ว่า คนตายขายคนเป็น และไม่ควรทิ้งไว้ โดยไม่ทำอะไรเลย และไม่ควรถอยทิ้งไว้โดยไม่ทำอะไรเลย อันพิธีเกี่ยวกับศพนี้ มีเรื่องทำกัน มาก และได้ทำตามอย่างกันต่อ ๆ มา เมื่อทำตามอย่างกันหนัก ๆ เข้าก็กลายเป็นประเพณีไป

^๕พหล แก้วเขียว, ฌาปนกิจ, หน้า ๓๓-๓๕,

^๖สุเมธ เมธาวิทยกุล, สังคัปพิธีกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๐-๑๔๒.

๑.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระอริการเด่นชัย ฐริปญฺโญ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายและการส่งวิญญาณในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติความเป็นมา ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับวิญญาณ ภูตผีของชนชาติพันธุ์ปี่ซุ บ้านคอยชมภู หมู่ที่ ๗ ตำบลโป่งแพร่ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย” ว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับการส่งวิญญาณของผู้ที่จากไปให้ไปสู่ภพที่มีแต่ความสงบสุขดินแดนที่ชาวอีสานเชื่อว่ามีความสุขก็คือ สวรรค์จากความเชื่อที่ว่าถ้าได้ทำบุญให้ผู้ตายแล้วผู้ตายจะไปมีสุขอยู่บนสวรรค์น่าจะส่งผลมายังญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลัง คือช่วยให้คลายทุกข์โศกจากการจากไปของญาติที่เสียชีวิตถึงแม้เขาจะจากไปแล้วก็ไปพบกับความสุขอยู่บนสวรรค์ ซึ่งเป็นดินแดนที่มีแต่ความสุขสงบ สบาย แม้ผู้ตายจะตายไปนานแล้วก็ตาม ชาวอีสานก็ยังมีความเชื่ออาทรต่อผู้ตาย คือ ยังมีพิธีกรรมในฮีต เดือนเก้าการทำบุญข้าวประดับดินเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วให้ยังคงได้รับความสุขอยู่บนสวรรค์โดยเชื่อว่าผีผู้ตายสามารถที่จะรับเอาส่วนบุญนี้ได้^{๑๑}

พระมหาวิระศิลป์ ฉนฺทโก (แสนลุน) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมการฌาปนกิจในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจมีหลายสาเหตุ คือ (๑) ปัจจัยภายใน ความมีน้ำใจของสมาชิก จากในอดีตที่มีความผูกพันแต่ในปัจจุบันคงเหลือน้อยถ้าเทียบกับผลประโยชน์ (๒) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย ๒ ข้อ คือ ๑.สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมคือ มีความสัมพันธ์กันน้อยลง ๒. ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมในอดีต จะเอื้อเพื่อกันโดยปริยาย^{๑๒}

วิรุทธ นาคเจริญ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมและงานศพในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา” ว่าพิธีกรรมงานศพ เป็นเวทีกรรมยืนยันสถานภาพทางสังคมของคนเป็น ว่ามีชีวิตปกติจะเป็นอยู่อย่างเดิมหรือจะต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันภายในภายนอกกลุ่มภายหลังมีคนตายงานศพจึงมีความสำคัญในชุมชนในสองด้าน คือ เป็นเวทีที่ใช้ยืนยันสถานภาพของทั้งคนตายและเป็นผู้ร่วม ๆ กัน โดยในการแสดงตัวตนเพื่อการยืนยันสถานภาพของ “คนเป็น” แต่ละคนในงานศพ

^{๑๑}พระอริการเด่นชัย ฐริปญฺโญ (นำรุ่งเรือง), “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติความเป็นมา ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับวิญญาณ ภูตผีของชนชาติพันธุ์ปี่ซุ บ้านคอยชมภู หมู่ที่ ๗ ตำบลโป่งแพร่ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๒}พระมหาวิระศิลป์ ฉนฺทโก, (แสนลุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

นั้น จะมีอย่างน้อยแตกต่างกันไป ก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนเป็นกับคนตาย กับครอบครัว กลุ่มเครือญาติของคนตาย กับเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เพื่อร่วมชุมชน ผู้คนใช้ชุมชนใกล้เคียง ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ดังนั้น เราจะสามารถพบสถานภาพ ตำแหน่ง บทบาท ความมั่งคั่ง หรือหน้าที่ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การบริหาร ของคนเป็นคนนั้น ๆ กลุ่มนั้น ๆ หรือสถาบัน ๆ นั้น ได้ในบรรยากาศงานศพและกิจกรรมพิธีกรรมอื่นๆ ที่จัดให้มีขึ้นเพื่อชีวิตหลังความตาย ในโอกาสเช่นนี้ คนเป็น จะได้มีโอกาสในการและเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในกลุ่มเครือญาติ เพื่อนฝูง คนต่างรุ่นต่างเพศวัย นำไปสู่การสานต่อความสัมพันธ์เชิงบวก และจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ว่าทางด้านเงินทอง อำนาจอารมณ์จิตใจและข่าวสารความรู้^{๑๓}

วิไลลักษณ์ สายเสน่ห์ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบพระสนะเกี่ยวกับการตาย และการเกิดใหม่ในพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายวัชรยาน เปรียบเทียบและวิจารณ์ความคิดเกี่ยวกับความตายและการเกิดใหม่ในพุทธปรัชญาเถรวาท กับพุทธปรัชญา วัชรยานของทิเบต ใจความโดยสรุป พุทธเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับความตาย สาเหตุของการตาย ก่อนจะตายมีนิมิตปรากฏ ๓ อย่าง วิธีระลึกถึงความตาย และได้พูดถึงอุบายแก้ความกลัวตาย ๔ แบบของพุทธทาสภิกขุคือ

๑) เมื่อเกิดความกลัวในอริยาบถใด ก็ให้อยู่ในอริยาบถนั้นจนกว่าจะหายกลัวถึงค่อยเปลี่ยนอริยาบถ

๒) ตายเสียก่อนตาย โดยมีวิธีปฏิบัติ คือ ให้คิดว่าเรา - เขา ไม่มี มีแต่ความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย

๓) มองว่าความตายไม่มี เป็นอยู่โดยความว่าง การเกิดและการตายเป็นเพียงการไหลเวียนของธรรมชาติเท่านั้น

๔) หัดฝึกการดับไม่เหลือ ๒ วิธี วิธีที่ ๑ ตามปกติ ให้หัดคิดถึงความดับไม่เหลือของตัวเองเรา ของเรา อยู่เป็นประจำและวิธีที่ ๒ คือ เมื่อจะตายให้ทำเหมือนกับว่าตกบันไดพลอยโจนคือเมื่อจะดับจิตนั้นให้ปฏิบัติคล้ายตามร่างกายที่กำลังจะตายโดยดับความคิดว่าตัวเรา ของเราไปพร้อมด้วยเลย^{๑๔}

^{๑๓}วิรุทธ นาคเจริญ, “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

^{๑๔}วิไลลักษณ์ สายเสน่ห์, “การศึกษาเปรียบเทียบพระสนะเกี่ยวกับการตายและการเกิดใหม่ใน พุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายวัชรยาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

สิริจิตต์ ปันเงิน ได้กล่าวถึงความตายในงานวิจัยเรื่องความตายในทัศนะของกามูส์ ว่า ความตาย คือการที่วิญญาณหรือจิตของมนุษย์ได้หลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการ มีการเปลี่ยนแปลงจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่งของจิตวิญญาณ^๕

จากการศึกษาค้นคว้าทางเอกสารทางพระพุทธศาสนา พบว่า มีเอกสารจำนวนมากที่กล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมการฌาปนกิจและสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ในความชัดเจนของความเชื่อประเพณี เรื่องพิธีกรรมการฌาปนกิจและสิ่งที่ทำตาม ๆ กันมาและสิ่งที่เกี่ยวข้องนั้นผู้วิจัยจึงให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ในบทต่อไปตามลำดับของความสำคัญของคัมภีร์ชั้นหลักและรองเป็นลำดับ

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ

๑.๖.๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมข้อมูลจากตำราวิชาการ บทความ และงานแปล ตลอดจนแหล่งข้อมูลเอกสารอื่น ๆ ได้แก่

๑) ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์อรรถกถา

๒) ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฌาปนกิจในสังคมไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒ การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการศึกษาโดยสัมภาษณ์ข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย เพื่อจะได้ข้อมูลอันเป็นจริง ในด้านความหมายและความสำคัญและจุดประสงค์ลักษณะพิธีกรรมการฌาปนกิจในสังคมไทยและพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือแล้วนำผลการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เชิงพรรณนาวิธี

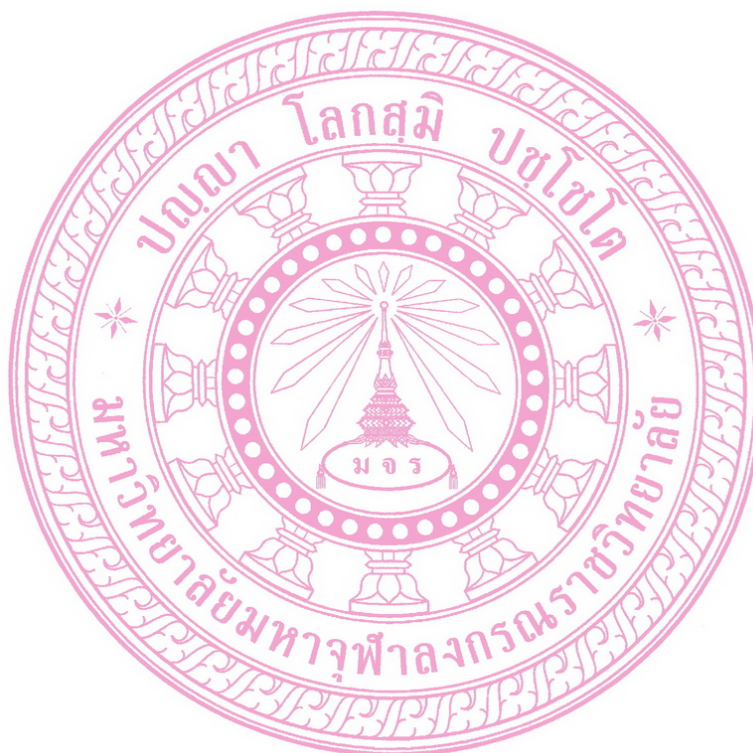
^๕สิริจิตต์ ปันเงิน, “ความตายในทัศนะของกามูส์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒).

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบความเชื่อในพิธีการฃาปนกิจตามทัศนะพระพุทศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบพิธีการฃาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๗.๓ ทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงของพิธีการฃาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ ๒

ความเชื่อในพิธีการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

การวิจัยในบทที่ ๒ นี้เป็นการศึกษาความเชื่อในพิธีการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจของพราหมณ์-ฮินดู ความเชื่อประเพณีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา ประวัติความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจในสมัยพุทธกาล ความเชื่อประเพณีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบัน และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการฌาปนกิจ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจของพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์เชื่อเกี่ยวกับกรรมและการเกิดใหม่ คือเชื่อว่าความแตกต่างแห่งชีวิตย่อมเป็นไปตามอำนาจของกรรมอันเกิดจากการกระทำในชาติก่อน และเพราะกรรมนั้นเองทำให้ชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นวัฏฏะอยู่ การที่บุคคลจะเกิดเป็นอะไรและอย่างไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาตินี้ หากเขาทำกรรมดีไว้มากอาจส่งผลให้เขาเกิดในวรรณะสูง แต่ถ้าเขาทำกรรมชั่วไว้อาจส่งผลให้เกิดในวรรณะต่ำหรืออาจเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน บุคคลที่สละความสุขจากบ้านเรือนเข้าสู่ป่าแสวงหาธรรม และบำเพ็ญธรรมจนระงับบรรลุมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์แล้ว เท่านั้นตายแล้วไม่ต้องเกิดใหม่

ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูเชื่อเรื่องการอาบน้ำล้างบาปว่า แม่น้ำคงคาโดยเฉพาะที่ท่าเมืองพาราณสีเป็นเมืองของพระศิวะ และที่เมืองคยาเป็นเมืองของพระวิษณุ เป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครได้อาบหรือได้กินในน้ำคงคา จะได้บุญมากและสามารถล้างบาปได้ ความชั่วที่ทำไว้ทั้งหมดจะถูกลอยไปกับสายน้ำ กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งทางกายและทางใจ ชาวฮินดูจึงอาบน้ำล้างบาปอย่างน้อยวันละ ๒ ครั้ง คือเช้าและเย็น โดยเชื่อว่าบาปที่ตนทำตอนกลางวันล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเย็น ส่วนบาปที่ตนทำตอนกลางคืนล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเช้า เพราะเชื่อว่ากระแสน้ำในแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์นั้นได้ไหลผ่านเศียรพระศิวะลงมา ทำน้ำแห่งแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณสีเป็นบุญสถานของชาวฮินดูทั้งปวงในสมัยนั้น แม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังเชื่อกันอยู่และยังเชื่อไปอีกว่าใครตายลงและได้เผาที่ทำน้ำแห่งเมืองพาราณสีแล้วกวากกระดุกลงแม่น้ำคงคา ก็เป็นอันเชื่อได้ว่าต้องไปสวรรค์อย่างแน่นอน พวกเศรษฐินิยมไปปลูกบ้านทิ้งไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เมื่อ

ป่วยหนักและคิดว่าต้องตายแน่แล้ว พวกญาติก็นำผู้ปวยนั้น ไปที่บ้านริมฝั่งแม่น้ำคงคานั้น พอตายก็ได้สะดวกในการเผาที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาและกวาดกระดูกลงแม่น้ำคงคาไป^๑

พาราณสีเป็นอินเดียแท้ ใครมาอินเดียแล้วไม่เห็นพาราณสีก็เท่ากับว่าไม่เห็นอินเดีย ใครอยากรู้ว่าอินเดียที่แท้จริงเป็นอย่างไรต้องไปดูพาราณสี พาราณสีเป็นเมืองที่รักษาลักษณะดั้งเดิมของอินเดียไว้ดีที่สุด อันที่จริงพาราณสีเป็นเมืองสำหรับตาย ไม่ใช่เมืองสำหรับอยู่...แดนศักดิ์สิทธิ์ของพาราณสีอยู่ในวงเขต ซึ่งทำเป็นถนน เรียกว่า “ปัญจโกสี” เป็นถนนดินที่เต็มไปด้วยฝุ่นและโคลน วกวนเป็นทางยาว เท่ากับเป็นทางวงเมืองพาราณสีด้านที่มีฝั่งน้ำ วกไปจดกับฝั่งน้ำ ผู้อยากได้บุญต้องเดินทางในถนนนี้ ถ้าตายในระหว่างทางในถนนปัญจโกสีนี้ก็ขึ้นสวรรค์อย่างแท้จริง ใครจะทำบาปหรือประกอบการชั่วร้ายมาอย่างไร ถ้าได้มาเดินทางในถนนนี้ บาปทั้งหลายก็หมดไป และสวรรค์เปิดประตูรับ ถ้าไม่แน่ใจเกรงว่าจะไปทำบาปเข้าใหม่และจะไม่ได้มาตายในวงเขตนี้ ก็ตายเสียในที่นี้ที่เดียว เป็นได้ขึ้นสวรรค์ สิ่งสำคัญในเมืองพาราณสี คือ ทาน้ำ ซึ่งเรียกว่า “ฆต” มีอยู่ถึง ๖๔ แห่ง ในพาราณสี ฆตหรือทาน้ำนี้ใช้เป็นที่ลงไปอาบน้ำเพื่อล้างบาป หรือเป็นที่เผาศพแล้วทิ้งน้ำ ซึ่งเป็นการส่งขึ้นสวรรค์...ที่เผาศพอยู่ริมน้ำ เพื่อความสะดวกในการที่จะเอากระดูกและถ่านลงน้ำได้ง่าย ที่ทำเผาศพแห่งหนึ่ง ๆ มีที่เผาหลายแห่ง ที่ที่อยู่ติดกับแม่น้ำเสียค่าเผาแพงหน่อย เพราะอยู่ใกล้สวรรค์มาก ผู้ที่อยากจนต้องเผาในที่ที่ห่างจากลำแม่น้ำหน่อยหนึ่ง แต่ในที่สุดก็ได้ถูกกวาดกระดูกและถ่านถ่วงลงน้ำเหมือนกัน

พิธีเผาศพไม่มีอะไรยาก เมื่อคนตายลงก็เพียงแต่เอาผ้าห่อ มีไม้ทำแคร่หาม ไม่ใช่เป็นของพิเศษหรือสวยงาม เป็นแต่ดัดไม้มาทำหามเป็นคน ๆ ไป ผู้เดินตามศพก็ดี ผู้ที่จะร่วมฌาปนกิจก็ดี ไม่มีผู้หญิง มีแต่ผู้ชายทั้งนั้น แม่หรือเมีย ลูกหญิง ญาติหญิง ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องฌาปนกิจ ศพเหล่านี้วางไว้เรียงราย คอยให้มีที่ว่างสำหรับเผา ที่เผาเป็นกองฟืนกองโต เป็นการประหลาดอยู่หน่อยที่อินเดียหาไม้ยาก แต่ก็มิได้มีไม้มาเป็นฟืนเผา ก่อนที่จะเผา ต้องเอาศพจุ่มลงในแม่น้ำคงคา จุ่มแล้วยกขึ้นแล้วก็กลับจุ่มใหม่...นับได้ ๕ ครั้ง แต่เขาว่าไม่เหมือนกันไปหมด บางแห่งจุ่มเพียง ๓ ครั้ง แต่รวมความว่าแม่น้ำคงคาในตอนนั้นถูกเอาศพลงจุ่มวันละหลายสิบหรือหลายร้อยศพ บางที่ความศักดิ์สิทธิ์จะอยู่ที่ตรงนี้ เมื่อเอาศพจุ่มลงน้ำแล้วก็เอ้าขึ้นไปวางลงบนกองฟืน พวกญาติเดินรอบ ๆ กองฟืน ถือคบซึ่งยังไม่ได้จุดทำท่าเป็นจุดไฟ คือจอบเข้าไปที่กองฟืน แต่ยังไม่จุด เดินวนกันอย่างนี้ ๓ รอบ หรือ ๕ รอบ จึงจุดไฟจริง ๆ แล้วไฟก็ลุกโชติช่วงด้วยหญ้าแห้งและฟืนแห้ง ศพที่เปียกน้ำนั้นประเดี๋ยวเดียวก็ไหม้หมด เขาไม่เก็บกระดูกมารักษาไว้เหมือนอย่างเรา เพราะต้องการให้ทั้ง

^๑ ทุนทร ณ รังษี และคณะ, อังโน คนัย ไชยโยธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒-๑๓.

กระดูกและถ่านเข้าไคถูกกวาดลงแม่น้ำคงคา ใครไปเอากระดูกเก็บไว้ก็บาปมาก เพราะทำให้ผู้ตาย ไม่ได้ขึ้นสวรรค์อย่างสมบูรณ์^๒

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การทำพิธีฌาปนกิจศพของชาวอินเดียมีความเชื่อที่สัมพันธ์กับ แม่น้ำคงคา คือเชื่อว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นมรรคานำวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ เพราะมีต้นน้ำ เกิดจากสวรรค์ ดังนั้น จึงทำพิธีฌาปนกิจศพและลอยอังคารที่แม่น้ำคงคา

๒.๒ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง พบว่า เราได้รับอิทธิพลพิธีการฌาปนกิจศพมาจากศาสนา พราหมณ์-ฮินดู เนื่องจากพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รูปแบบพิธีกรรม หลายอย่างเราได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น การทำประทักษิณ (เวียนขวา) เป็นต้น ซึ่งเป็นปริสนาธรรมคือ ทิศเบื้องขวาเป็นทิศหรือสัญลักษณ์แห่งความเคารพ เช่น ในทิศ ๖ ทิศเบื้อง ขวาเป็นทิศแห่งอาจารย์ เวียนรอบแรก หมายถึง อนิจจัง รอบสอง หมายถึง ทุกขัง รอบสาม หมายถึง อนัตตา, ความแตกต่างระหว่างความเป็นพุทธกับพราหมณ์คือความเชื่อหรืออุดมการณ์ของคำสอน ซึ่งพระพุทธศาสนาได้คงรูปแบบไว้แต่ได้ประยุกต์หรือปฏิรูปคำสอนใหม่ เช่น ปฏิรูปหลักตรีมูรติ มาเป็นพระรัตนตรัย หรือคำสอนเรื่องการบูชาทิศมาเป็นทิศ ๖ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อบิณฑามารดา ครู อาจารย์ สมณพราหมณ์ คนไข้ เพื่อน เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาหรือศาสนาแห่งเหตุผล เพราะมีคำสอนเป็นสัจ ธรรม ดังนั้น จึงสอนให้ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ สอนให้เห็นความสำคัญของจิตใจมากกว่าร่างกาย ไม่ให้คนทั้งหลายมีความอาลัยในชีวิต เพราะจะก่อให้เกิดทุกข์เสียเปล่า แต่ให้พิจารณาถึงความตาย เป็นนิจ เช่น

สตริ บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณา เนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็น ธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เราจะต้องพลัดพรากจากของ รักของชอบใจทั้งสิ้น เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มี กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็น กรรมดีหรือกรรมชั่วก็ ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^๓

^๒ หลวงวิจิตรวาทการ, *ของดีในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๕-๑๓๖.

^๓ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๕-๑๐๐.

ดังนั้น หากจะเก็บศพหรือฝังศพไว้ ก็จะก่อให้เกิดความอับอายวรณ์ในญาติผู้วายชนม์นั้น เพราะมีสิ่งเดือนจิตเสมอ แต่เมื่อได้เผาศพแล้ว ไม่ได้พบกับบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งได้พลัดพรากกันแล้ว ความทุกข์ใจก็จะค่อยบรรเทาลงไปได้ในที่สุด

ในติโรกฐาทสูตร พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ไม่มีประโยชน์อันใดกับการร้องไห้ครวญถึงผู้ที่ละโลกนี้ไปสู่ปรโลก สิ่งที่จะเป็นประโยชน์กับญาติผู้วายชนม์คือการทำบุญอุทิศหรือทักษิณาทานให้^๕ ซึ่งเป็นการแสดงออกที่เฉพาะเจาะจงและเป็นการเลือกข้าวปลาอาหารที่ดีที่สุดโดยหวังผลเป็นความสุขความเจริญต่อผู้ตายเท่านั้น จึงเรียกว่าทักษิณาทานหรือการทำบุญอุทิศ

๒.๓ ความเป็นมาของพิธีกรรมจาปนกิจศพในครั้งพุทธกาล

จากการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพิธีจาปนศพของพระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา และพิธีจาปนกิจสรีรสังขารของพระสาวก รวบรวมได้ดังนี้

๒.๓.๑ พิธีจาปนศพของพระพุทธบิดา

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นพุทธบิดาได้สวรรคต พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระญาติและสาวกไปจัดที่ทำพิธีกรรมจาปนกิจ สมัยนั้น พระประยูรญาติทั้งหลายตลอดจนพระสนมทั้งหลายต่างก็โศกาอาศร พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมการะงับความโศกนั้น แล้วตรัสสั่งให้ท่านพระมหากัสสปเถระไปจัดเตรียมสถานที่จาปนศพของพระพุทธบิดา เมื่อพระท่านมหากัสสปเถระกระทำเสร็จแล้วกลับมาและกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงยกพระเศียรพระพุทธบิดาขึ้นแล้วทรงพระบรมศพด้วยสุคนธาวรีตาม ขัตติยประเพณีทุกประการ ทรงลูบพระเศียรของพระพุทธบิดา แล้วตรัสกับท่านสารีบุตรเถระมีใจความสรุปว่า “บุคคลผู้ประพฤติกุศลธรรมสุจริต และมีจิตปรารถนาโพธิภูมิบรรพชาญาณ กิ่งบำรุงเลี้ยงบิดามารดา ความปรารถนานั้นจะสำเร็จทุกประการ”^๕ แล้วทรงยกพระบรมศพพระบิดาใส่หีบแก้ว ทรงยกไปสู่จาปนสถานด้วยพระองค์เอง อัญเชิญพระบรมศพขึ้นสู่เชิงตะกอน แล้วทรงจุดพระเพลิงบนเชิงตะกอนนั้น ฝ่ายพระประยูรญาติและเหล่านางสนมทั้งหลายต่างเศร้าโศกร่ำพัน พระพุทธองค์จึงแสดงธรรมีกถาเกี่ยวกับความไม่เที่ยงแห่งสังขาร เมื่อกิจทุกอย่างแล้ว พระพุทธองค์พร้อมหมู่ภิกษุสงฆ์ก็เสด็จกลับ

^๕ พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๐-๑๒/๑๖-๑๗.

^๕ ุรราชละเอียดใน สมเด็จพระปรมาณูชิตชินโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗), หน้า ๓๑๒

ยังที่ประทับ ณ นิโครธาราม^๖ ชื่อนำสังเกตในพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรูปคือนี้คือ เมื่อนำพินมา
กองทำเป็นกองฟอนแล้วก็นำพระบรมศพไปสรงน้ำและห่มพระบรมศพด้วยผ้าขาวเสร็จแล้วบรรจุ
พระบรมศพนั้นลงในโลง ทำพิธีถวายพระเพลิงโดยไม่มีพิธีกรรมอย่างอื่นใดอีกเลย

๒.๓.๒ พิธีฌาปนกิจศพนางสิริมา

เมื่อนางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว พระราชาก็ทรงส่งราชสาสน์ไปถวายพระพุทธรูปเจ้าถึงการ
ทำกาลกิริยาของนาง พระพุทธรูปก็ได้สดับเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงส่งข่าวแก่พระราชว่าอย่าเพิ่งทำพิธี
ฌาปนกิจนาง (เพราะมีพุทธรูปประสงคืจะแสดงธรรมเกี่ยวกับอสุภะ โดยอาศัยศพของนางเป็นสื่อ)
หลังจากนั้นก็ทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิริมานั้นนอนในป่าช้าแล้วให้รักษาไว้ไม่ให้กาและสุนัขกัด
กินได้ พระราชาก็ได้ทรงทำตามรับสั่งแล้ว ในวันที่ ๔ สตรีระพองขึ้นอืด หมู่นอนไต่ขอนไซของ
นาง พระราชาก็ให้พวกราชบุรุษตักลงประกาศในพระนครให้คนทั้งหลายยกเว้นเด็ก ๆ มาดูศพนาง
สิริมา หากไม่มาจะถูกปรับ ๘ กหาปณะและได้ส่งพระราชสาสน์ไปยังพุทธรูปสำนักทูลนิมนต์
พระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์สาวกเสด็จมาทอดพระเนตรศพนางสิริมา พระพุทธรูปก็จึงพาหมู่ภิกษุไป
ยังป่าช้าแล้วทรงแสดงอสุภกรรมฐานเนื่องด้วยศพของนางสิริมานั้น เวลาจบพระเทศนา มีผู้ได้บรรลุ
ธรรมแปดหมื่นสี่พันรูป/คน^๗ หลังจากนั้นจึงเป็นพิธีฌาปนกิจศพของนาง

๒.๓.๓ พิธีฌาปนกิจสรีสังขารพระทวารุจิริยะ

ท่านพาหิยทวารุจิริยะอาศัยที่ท่าสุปปรกะ ใกล้ฝั่งสมุทร มีความประสงค์จะเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า ท่านจึงออกจากพระวิหารเชตวันมหาวิหาร เข้าไปยังพระนครสาวัตถี ได้เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้ากำลังเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี จึงเข้าไปเฝ้าและทูลขอให้ทรงแสดงธรรม
แก่ตนถึง ๓ ครั้ง จึงได้ฟังธรรม เมื่อฟังธรรมจบก็มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถ้อยมั่นในสิ่ง
ทั้งปวง

ท่านทูลขออุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ ท่าน
ไม่ได้ทำบุญด้วยบาตรและจีวรมาในอดีตชาติ บาตรและจีวรสำเร็จด้วยฤทธิ์จะไม่บังเกิดแก่ท่าน พระ
พุทธรูปจึงตรัสสั่งให้ท่านไปแสวงหาบาตรและจีวรก่อน ขณะที่ทั้งแสวงหาอยู่นั้นก็ถูกโคขวิดตาย
พระศาสดาเสด็จเที่ยวบิณฑบาตพร้อมกับภิกษุหลายรูป ได้ทรงเห็น สิริสังขารของท่านที่กองขยะ

^๖ดูรายละเอียดใน พระครูกลุณฺณสถิตวิวัฒน์, (สมาน กลุณฺณธมฺโม), พุทธประวัติตามแนวปฐม
สมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๓-๒๐๔.

^๗พระพุทธรูปโมฬารักษ์ เรียบเรียง, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรวจชำระ,
ธัมมปัทมฎกถาแปล ภาค ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๐-๑๕๓.

จึงทรงบัญชาภิกษุทั้งหลายให้นำเตียงมาแล้วนำสรีรสังขารออกจากเมืองไปเผาแล้วบรรจุไว้ใน
สถูป^๔

๒.๓.๔ พิธีฌาปนกิจสรีรสังขารท่านพระสารีบุตรเถระ

เมื่อพระเถระรู้กาลแห่งปรินิพพาน จึงทูลลาพระศาสดา เมื่อพระศาสดาทรงอนุญาตแล้ว
ท่านพร้อมกับพระจุนทะเถระผู้เป็นพระน้องชายก็เดินทางกลับไปบ้านเดิมคือตำบลนาลันทา เพื่อ
เทศนาโปรดมารดาผู้ยังเป็นมิชฌาภิกษุอยู่ ปรากฏว่าโยมมารดาของท่านได้สำเร็จโศคาบัน ในคืนนั้น
ท่านได้เกิดปักษันธิกาพารขึ้นและได้ปรินิพพานในเวลาใกล้รุ่ง

วันรุ่งขึ้น พระจุนทะ (พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์และหมู่ญาติ) ได้ประกอบพิธีฌาปนกิจสรีร
สังขารของท่านพระสารีบุตรเถระ แล้วนำอัฐิและบริขารคือบาตรและจีวรของท่านพระสารีบุตรไป
ถวายพระพุทธรองค์ ซึ่งพระองค์ได้รับสั่งให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของพระเถระไว้ที่ชุมประตู่พระเชตะวัน
มหาวิหาร^๕

๒.๓.๕ พิธีฌาปนกิจสรีรสังขารท่านพระโมคคัลลานเถระ

ท่านพระโมคคัลลานเถระเป็นพระอัครสาวกผู้มีฤทธิ์มาก สาเหตุแห่งการถูกโจรลอบฆ่า
ก็เพราะท่านรู้เหตุแห่งการเกิดในนรกและสวรรค์ด้วยการเที่ยวไปในนรกภูมิและสวรรค์แล้วถามถึง
กรรมที่ทำให้เกิดในภูมินั้น ๆ แล้วกลับมาบอกมนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายจึงเลื่อมใสท่านแล้วนำ
ลาภสักการะมาบำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้เดียรฉัตรทั้งหลายเลื่อมใส ดังนั้น เเดียรฉัตรจึงได้หาวิธี
กำจัดท่านโดยการจ้างโจรให้ไปฆ่าท่าน ใน ๒ เดือนแรกท่านหนีโจรได้ แต่ในเดือนที่ ๓ ท่าน
พิจารณาเห็นกรรมของตน จึงยอมให้โจรทุบจนกระดูกแหลกละเอียดเท่าเมล็ดข้าวสารหักแล้วพวก
โจรก็โยนทิ้งที่พุ่มไม้ด้วยสำคัญว่ามรณภาพแล้ว เมื่อพวกโจรหนีไปแล้วท่านก็ใช้ฤทธิ์ประสานกาย
เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลลาปรินิพพาน แล้วไปปรินิพพานที่กาฬสลา ท่านปรินิพพานโดยการเหาะ
ขึ้นไปบนอากาศ สูงชั่วต้นตาล แสดงฤทธิ์มีประการต่าง ๆ เหมือนพระสารีบุตรเถระ กล่าว
ธรรมกถาถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วปรินิพพาน เทวโลกทั้ง ๖ ชั้น เกิดโกลาหลว่า อาจารย์ของ
พวกตนปรินิพพานแล้ว จึงถือของหอม มาลา รูป เครื่องอบ และจันทน์จूरณทิพย์และพินนานาชนิด
มาประพรมกันแล้วทำ จิตกาธารด้วยจันทน์แดง สูง ๕๕ ศอก พระศาสดาประทับอยู่ใกล้ ๆ ศพพระ
เถระ ตรัสสั่งให้จัดการปลงศพของพระเถระ รอบ ๆ สุสาน ฝนดอกไม้โปรยตกลงมาในที่ประมาณ

^๔ พระพุทธโฆษาจารย์ เรียบเรียง, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรวจชำระ,
ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๓-๑๕๐.

^๕ พระครูกลุณณสิทธิวัฒน์, (สมาน กุลยาณมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, หน้า ๒๓๒.

โยชน์หนึ่ง ในพิธิมาปนกิจสรีรสังขารของท่านได้มีมนุษย์ เทวดา ยักษ์ คนธรรพ์ นาค ครุฑ กิณนรา กิณนร มาร่วมประชุมเพลิง มีการประดับฉัตร สุวรรณาภรณ์ ธงชัย และธงแผ่นผ้า ผู้ที่มาประชุมทุกเหล่า บรรดามีต่างเล่นสาธุกีฬา (การเล่นที่ดั่งงาม เป็นประโยชน์ เช่น ขับร้องเพลงธรรมะ) ตลอดเจ็ดวัน หลังจากนั้นพระศาสดาสั่งให้เก็บธาตุของพระเถระมาทำเจดีย์บรรจุไว้ที่ฐานประตูพระเวฬุวันวิหาร^{๑๐}

๒.๓.๖ พิธิถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเสด็จไปดับขันธปรินิพพานที่กรุงกุสินารา เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เหล่าภิกษุผู้เป็นปวณฺณตลอดจนเทวดาก็พากันร้องไห้คร่ำครวญ ภิกษุผู้ปราศจากโรคก็ปลงธรรมสังเวช ท่านพระอรุณรุทธเถระจึงแสดงธรรมมีถ้อยคำเกี่ยวกับสามัญญลักษณะแห่งสังขารทั้งหลายเพื่อบรรเทาความเศร้าโศกนั้นตลอดคืน ต่อมาท่านพระอรุณรุทธเถระจึงให้ท่านพระอานนทเถระไปแจ้งข่าวการปรินิพพานแก่เจ้ามัลลสะทั้งหลาย ท่านพระอานนทเถระได้ทำตามนั้น เมื่อภคิรีมัลลสะได้สดับข่าวนั้นก็พากันกรรแสง หลังจากนั้นได้เสด็จไปสัการะพระบรมศพของพระพุทธองค์และได้บูชาพระบรมศพตลอด ๖ วัน วันที่ ๗ ภคิรีมัลลสะให้นำพระบรมศพไปทางทิศใต้พระนครเพื่อถวายพระเพลิง แต่ไม่สามารถยกไปได้เพราะเทวดาประสงค์จะให้ทำพิธิถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือพระนคร ภคิรีมัลลสะได้ทรงทราบเรื่องนี้จากพระอรุณรุทธเถระ จึงได้ยอมให้ทำตามนั้น

ภคิรีมัลลสะถามพระอานนทเถระถึงวิธีปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระพุทธเจ้า ท่านพระอานนทเถระจึงถวายพระพรให้ปฏิบัติเหมือนกับที่ปฏิบัติต่อพระเจ้าจักรพรรดิ ภคิรีมัลลสะก็ได้ทำตามนั้น คือ ให้ใช้ผ้าไหมห่อพระบรมศพแล้วก็ห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้ครบ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้น้ำมันเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพ แล้วสร้างพระสถูปไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง เพื่อให้ชนทั้งหลายนาระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจตุรมาบูชา ถวายอภิวาท ทำจิตเลื่อมใสในพระสถูปนั้น อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ชนทั้งหลายตลอดกาลนาน^{๑๑}

สรุปได้ว่า พิธิมาปนกิจในสมัยพุทธกาลที่ได้นำมาเป็นกรณีศึกษานี้ยกเว้นพระพุทธเจ้าแล้ว นอกนั้นก็ทำพิธิแบบง่าย ๆ ที่เป็นรูปแบบของพิธิมาปนกิจสรีรสังขารพระอรหันตสาวกคือ หลังทำพิธิมาปนกิจเสร็จแล้วจะนำอัฐิธาตุของท่านเหล่านั้นไปบรรจุไว้ในพระสถูปเพื่อให้พุทธ

^{๑๐} พ.ช.อ. (ไทย) ๖๑/๕๘๕-๕๘๖.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๓-๒๓๐/๑๖๕-๑๗๓.

บริษัทได้สักการะบูชาอันจะเป็นประโยชน์สุขแก่ผู้สักการะบูชาตลอดกาลนาน ดังที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรว่า

อาณนที อุปรามหุคค (ผู้ควรสร้างสถูปถวาย) ๔ จำพวกนี้ อุปรามหุคค ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ (๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรามหุคค (๒) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรามหุคค (๓) พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปรามหุคค (๔) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุปรามหุคค...

พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปรามหุคค เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไรคือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่านี่เป็นสถูปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขากำหนดให้เลื่อมใสในสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระสาวกของพระตถาคตนั้นเป็น อุปรามหุคค เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล^{๑๒}

กรณีของนางสิริมา มีการแสดงอสุภกรรมฐานด้วย จุดมุ่งหมายคือเพื่อให้ภิกษุหนุ่มผู้เป็นอเสขบุคคลที่หลงในรูปของนางสิรินั้นได้เข้าใจความเป็นจริงของขันธ ๕ แต่คนเหล่านี้ก็ได้ประโยชน์ด้วย ส่วนพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้ามีพิธีการมากกว่าพระอรหันตสาวก เพราะพระองค์ดำรงอยู่ในฐานะพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรามหุคคสำคัญ พิธีต่าง ๆ จึงทำเหมือนกับที่ทำถวายพระเจ้าจักรพรรดิ

๒.๔ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบัน

๒.๔.๑ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีต

พิธีฌาปนกิจศพเกิดขึ้นจากอิทธิพลของความเชื่อของศาสนาฮินดูที่มีความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคงคา โดยมีความเชื่อว่าแม่น้ำคงคาไหลมาจากสวรรค์ (ภูเขาคิมาลัย) และจะทำให้ทั้งคนที่มีชีวิตอยู่และคนที่สิ้นชีวิตแล้วบริสุทธิ์หรือไปสู่สวรรค์ได้ และที่สำคัญคือในครั้งก่อนพุทธกาลเมื่อทำพิธีฌาปนกิจศพโดยการเผาแล้วจะมีการนำเถ้ากระดูกไปลอยอังคารในแม่น้ำคงคา...^{๑๓} (เพื่อส่งดวงวิญญาณสู่สวรรค์) ส่วนพระพุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องการลอยอังคารในแม่น้ำคงคา การจัดการศพที่เสียชีวิตแล้วยังคงได้รับอิทธิพลบางส่วนคือคงรูปแบบการเผาไว้

^{๑๒} ติ.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๓/๒๐๖.

^{๑๓} พระมหาวิระศิลป์ ฉนฺทโก (แสนสุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ที่แตกต่างกันคือนิยมเก็บอัฐิไว้ในพระสถูปเพื่อการได้ประสพบุญของผู้ที่ได้สักการะบูชา ดังนั้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ (พ.ศ.๒๓๔) สันนิษฐานว่าชาวไทยได้ถือปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีฌาปนกิจตามคติพระพุทธศาสนา ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการเผาศพแต่อย่างใด เมรุเผาศพตามวัดต่าง ๆ เป็นผลพัฒนาการมาจากพระเมรุที่ใช้ถวายพระเพลิงพระมหากษัตริย์ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากคำสอนเรื่องเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของภูมิต่าง ๆ ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ ส่วนการเผาที่เชิงตะกอนหรือกองฟอนตามป่าช้า ยังไม่พบหลักฐานที่เป็นความสืบต่อมาโดยตรง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากพิธีฌาปนกิจศพของชาวอินเดีย เพราะเมื่อได้รับอิทธิพลพิธีกรรมฌาปนกิจบนเมรุแล้วก็น่าจะมีความสัมพันธ์กันกับการเผาที่กองฟอน เพราะสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องปั้นดินเผาทางเทคโนโลยีและชาวบ้านทั่วไปโดยมากก็มีฐานะยากจน ดังนั้น จึงยังไม่มีมีการเผาบนเมรุเหมือนพระมหากษัตริย์

ในอดีต เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ก็มีการแจ้งข่าวให้ญาติพี่น้องตลอดจนคนในหมู่บ้านได้ทราบ เพื่อเตรียมพิธีการฌาปนกิจโดยลำดับตามประเพณีหรือธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมา หากเป็นศพของคนตายโหง จะนำไปฝังไว้ที่ป่าช้าหรือสวน ไม่นิยมเผา เพราะเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายยังไม่สงบสุข หากเผาจะทำให้เกิดความร้อน วิญญาณผู้ตายจะรบกวนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนศพของผู้ตายเพราะหมดอายุขัยหรือป่วยตาย จะนิยมนำไปเผา ซึ่งมีลำดับขั้นตอนของพิธีการดังต่อไปนี้

๑. การอาบน้ำศพ ต้องอาบด้วยน้ำอุ่นก่อน แล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น (น้ำอุ่นทำความสะอาดร่างกายให้หมดจดได้ดีกว่าน้ำเย็น) หลังจากนั้นก็ตำขมิ้นชันกับผิวมะกรูดทาทั่วร่างกายเพื่อให้เกิดความหอม^{๑๔} เป็นปริศนาธรรมว่า ให้รักษาศีล เพราะกลิ่นศีลหอมยิ่งกว่ากลิ่นชาติทั้งหลาย ทำให้ผู้รักษามีชื่อเสียงดังาม

๒. การแต่งตัวศพ เมื่ออาบน้ำศพแล้วก็จะหวีศพ โดยหวีกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่งข้างหลังซีกหนึ่ง เพื่อเป็นเครื่องหมายของการตายและการเกิด แล้วหักหวีออกเป็นสองท่อน ขว้างหวีนั้นทิ้งเสียหรือโยนลงในโลง หลังจากนั้นก็จะใช้ผ้าขาวนุ่ง โดยเอาชายพกไว้ด้านหลัง แล้วใส่เสื้อขาวเอาด้านมีกระดุมไว้ด้านหลัง (ทำตรงกันข้ามกับการใส่เสื้อของคนมีชีวิตอยู่) หลังจากนั้นก็นุ่งห่มตามธรรมดาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นปริศนาธรรมแสดงถึงการตายและการเกิดใหม่ คือการนุ่งห่มโดยให้ด้านมีกระดุมอยู่ด้านหลัง หมายถึง การตาย ส่วนการนุ่งห่มแบบปกติ หมายถึง การเกิดใหม่ สำหรับผ้าขาวนั้น หมายถึง ความบริสุทธิ์ การนุ่งเสื้อผ้าให้ใหม่นี้ บางแห่งก็นุ่งผ้าขาว ๒ ชั้นชั้นในเอาชายพกไว้ด้านหลัง ชั้นนอกเอาชายพกไว้ด้านหลัง เป็นปริศนาแห่งสงสารวัฏ บางแห่งก็

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พระมหาอุดร สุทธิญาโณ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๕.

เพียงนุ่งเสื้อผ้ากลับด้านในไว้ด้านนอกเท่านั้น ต่อจากหีวมก็จะนำขี้ผึ้งแท้ม้าปิดตาและปาก เพื่อป้องกันความอูจาด ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง ให้รู้จักสำรวมระวังอินทรีย์ ป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ทางใจ

๓. การบรรจุเงินในปากศพ พิธีนี้เชื่อว่า ผู้ตายจะได้นำเงินนั้นไปใช้ในชาติหน้า แต่ในเชิงปริศนาธรรม แสดงให้เห็นว่ามนุษย์เราแม้จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมายเท่าใด แต่เมื่อตายแล้ว ก็ไม่สามารถนำอะไรติดตัวไปได้ มีเพียงบุญหรือบาปเท่านั้นที่จะติดตามไปได้ หากยังไม่สิ้นกิเลส ตัณหาแห่งสงสารวัฏไม่ได้ เพราะในที่สุดแล้ว แม้เงินในปากนั้นก็ติดตามตนไปไม่ได้ บางแห่งก็ตำหนากใส่ปากศพด้วย (ในกรณีที่ผู้ตายเป็นคนกินหมากสมัยที่มีชีวิตอยู่) เพราะถือเคล็ดว่า การกินหมาก ทำให้เกิดความเพลิน เพราะต้องใส่ใจในการเคี้ยว ทำให้ลืมความทุกข์อื่นได้ในขณะนั้น ส่วนในทางธรรม หมายถึง ธรรมดาของมนุษย์ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องการกินและดื่มสิ่งทีอร่อย แต่เมื่อหมดลมหายใจแล้ว แม้จะวางของกินไว้ในปาก ก็ไม่สามารถกินได้

๔. การดอยศพ (มัดตราสังและห่อศพ) สัปเหร่อห็นหัวศพไปทางทิศตะวันตก เพราะเชื่อว่าเป็นทิศของผู้ตาย (ชีวิตตกดวงลับไปเหมือนพระอาทิตย์อัสดงคต) ใช้ด้ายดิบขนาดเท่าหัวแม่มือผูกเป็น ๓ เปลาะ เปลาะแรกผูกที่คอ พร้อมบริกรรมว่า ปุตุโต คีเว (ห้วงลูกผูกคอ) เปลาะที่สองผูกข้อเท้า พร้อมบริกรรมว่า ธารันัง ปาเท (ห้วงทรัพย์ผูกเท้า) เปลาะที่สามผูกข้อมือประนมไว้ที่หน้าอก พร้อมบริกรรมว่า ภริยา หตเถ (ห้วงภรรยาผูกมือ) การมัดตราสังนี้เชื่อว่าป้องกันให้วิญญาณผู้ตายไปรังควาญทำร้ายผู้อื่น แต่ในทางปริศนาธรรม หมายถึง บุตร ภรรยา (รวมทั้งสามี) และทรัพย์ เป็นเสมือนห้วงผูกมนุษย์ให้ขาดความเป็นอิสระ เป็นผู้มีภาระต้องรับผิดชอบมากมาย มีแต่ความเป็นห่วงกังวล ไม่อาจตัดขาดได้

เมื่อมัดตราสังแล้วก็จะสอดดอกไม้รูปเทียนไว้ในมือผู้ตาย บางแห่งสอดดอกไม้คู่หนึ่ง และเทียนคู่หนึ่ง เพื่อให้ผู้ตายได้นำไปสักการะพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นไตรทศ หลังจากนั้นก็ห่อศพด้วยผ้าขาว ใช้ด้ายดิบมัดให้แน่นเป็น ๕ เปลาะ เพื่อป้องกันไม่ให้ศพขึ้นอืด แต่ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง นิเวศน์ ๕ หรือขันธ ๕

๕. การตามไฟหน้าศพ การตั้งศพเพื่อรอการจาปนกิจหรือบำเพ็ญกุศลศพ พิธีที่นิยมถือปฏิบัติกันในอดีตคือการจุดตะเกียงไว้ที่ปลายศพ เชื่อว่าเพื่อเป็นการทดแทนธาตุไฟของคนตาย และเพื่อป้องกันความกลัวที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยความมืด แต่ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง บุคคล ๔ จำพวก คือ

(๑) พวกมืดมาและมืดไป (ตโม ตมปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลต่ำ และประพฤติกุศล เมื่อตายไป ก็จะเกิดในทุกคติภูมิ

(๒) พวกมืดมาแต่สว่างไป (โศมิ โชติปราชโน) คือเกิดมาในตระกูลต่ำ แต่ประพฤติดุจจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในสุคติภูมิ

(๓) พวกสว่างมาแต่มืดไป (โชติ ตมปราชโน) คือเกิดมาในตระกูลสูง แต่ประพฤติดุจจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในทุคติภูมิ

(๔) พวกสว่างมาและสว่างไป (โชติ โชติปราชโน) คือเกิดมาในตระกูลสูง และประพฤติดุจจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในสุคติภูมิ^๕

การตามไฟหน้าศพหรือการจุดตะเกียงที่ปลายเท้าศพนั้น เพื่อเตือนสติผู้ที่มีชีวิตอยู่ให้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา (ปัญญา โลกสมิ ปชฺโชโต)

เมื่อสวดมาติกาจบแต่ละครั้ง จะนิยมดับตะเกียงชั่วคราว เชื่อว่าเป็นการดับเสนียดจัญไร ความอับมงคลทั้งหลายให้สิ้นไป ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง การแตกหรือดับสลายไปแห่งสังขาร

๖. การรับขอน ระหว่างที่ตั้งศพไว้บ้านเพื่อรอการนำศพไปฝังหรือเผานั้น เพื่อนบ้านจะมาอยู่เฝ้าศพเป็นเพื่อนเจ้าของบ้าน เพื่อให้เกิดความอุ่นใจ ไม่รู้สึกกลัวและวังเวง จะนิยมนิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุลหรือสวดพระอภิธรรม

การสวดพระอภิธรรมหน้าศพ มีจุดประสงค์เพื่อให้บุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ฟังและได้พิจารณาสติกรรมฐาน ให้ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนโดยธรรม พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศล เกิดความไม่ประมาทและไม่หวาดกลัว คิดเร่งชวนช่วยบำเพ็ญกิจและทำความดี เพราะบทสวดหรือการสวดอภิธรรมนั้นกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขารและเพื่อให้รู้ว่าธรรมชนิดใดเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข ธรรมชนิดใดเป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ ธรรมชนิดใดเป็นอภัยกถุกรรมหรือเป็นกลาง ๆ ดังนั้น การสวดหน้าศพจึงเป็นการปลอบใจเจ้าภาพและญาติพี่น้องของผู้ตายให้ตระหนักว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดา^๖ แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื่องจากพระสวดเป็นภาษาบาลี ชาวบ้านฟังไม่เข้าใจ ดังนั้น จึงไม่ได้พิจารณาถึงสภาวะธรรม แต่มีความเชื่อกันว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลแก่ผู้ตาย

๗. การส่งสการ เวลาที่นิยมนำศพไปฝังหรือเผานั้น ได้แก่ ช่วงบ่าย เรียกว่า “ขามผีดกป่า” ก่อนจะนำไปป่าช้าหรือไร่ นา สวน จะนิมนต์พระมาให้อนุญาตก่อน คือมีการไหว้พระรับศีล พระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุล หลังจากนั้นก็นำศพไปฝังหรือเผา ก่อนจะนำศพลงจากบ้าน ให้กลับทางบันได ผูกปลายริ้วหนามติดกันไว้ที่ประตูเรือน และคว่ำไถน้ำ หม้อน้ำหรือโอ่งน้ำเสีย เมื่อนำศพลงจากเรือนไปแล้วจึงนำริ้วหนามนั้นออก การคว่ำบันไดเรือนและการผูกริ้วหนามกั้นประตูไว้ เชื่อว่าไม่ให้ผีจากรี้นได้หรือป้องกันไม่ให้ผีเข้ามาสู่เรือน ส่วนการคว่ำไถน้ำ หม้อน้ำหรือโอ่งน้ำ

^๕ อิง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๑๒๕.

^๖ พระมหาอุตร สุทธิญาโณ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๑.

นั้น เชื่อว่าน้ำเก่าเป็นสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์ ควรทิ้งเสีย ในเชิงปริศนาธรรม สอนให้คนทั้งหลายไม่หลงยึดมั่นถือมั่นสิ่งไม่ใช่ตัวตนนี้ ขณะที่ยกสพลจากเรือน จะไม่ให้ล่อซื้อ ถือว่าผิดคะล่ำ

การหามศพไปป่าช้า ใช้ไม้ไผ่ ๒ ลำ (นิยมไม้เหลือง) ตั้งศพไว้บนไม้ไผ่นั้นและมัดให้แน่น หามข้างละ ๒ คน รวมเป็น ๔ คน ห้ามพัก ห้ามเปลี่ยนบ่าและห้ามข้ามสวนข้าวนา เพราะถือว่าเป็นของคะล่ำ และนิมนต์พระหรือสามเณรเดินจงศพบไปสู่ป่าช้า เป็นปริศนาธรรมว่า ให้ผู้ทรงศีล (นิยมบวชลูกหลานจงศพบ) นำไปสู่สวรรค์ ระหว่างทางมีการโปรยข้าวสาร ข้าวตอก ดอกไม้ และปักธูปตามทาง การโปรยข้าวสารและข้าวตอก เชื่อว่าเป็นการล่อให้ผีลงจากแระหามศพ ผู้แบกจะได้ไม่หนัก ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง คนตายเปรียบเหมือนข้าวสาร ไม่สามารถที่จะปลูกให้งอกเป็นต้นกล้าได้อีกต่อไป และชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย หรือรูปนามต้องแตกจากกันเหมือนข้าวตอกจะนั้น นอกจากนี้จะมีการใช้ไม้ขีดทางและหักกิ่งไม้ไว้ตามทาง เพื่อป้องกันไม่ให้ผีจำเรือนหรือกลับมาสู่เรือนได้

เมื่อนำศพไปถึงป่าช้า จะต้องเสี่ยงทายที่จะฝังหรือเผาก่อน โดยการใช้ไข่สดโยน ๓ ครั้ง บางแห่งโยนข้าว ๑ ปั้นด้วย พร้อมอธิษฐานว่า หากผู้ตายต้องการอยู่ที่ใด ก็ขอให้ไข่แตกในที่นั้น เมื่อไข่แตก ก็จะขุดหลุมหรือก่อกองฟอน หากจะเผา ก็ปักหลักสี่มุม เรียกว่า “หลักสะกอน” หามศพบเวียนรอบกองฟอน ๓ รอบ เอาโลงกระแทกกองฟอน ๓ ครั้ง จึงนำศพตั้งบนกองฟอนนั้น เป็นปริศนาธรรมว่ากรรมดาของภคนั้นมักถูกกระแทกแตกแตกดับ หลังจากนั้นก็ทำพิธีล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว เพราะถือว่าเป็นน้ำบริสุทธิ์ โดยนิมนต์พระสงฆ์เป็นผู้ล้างก่อน เพราะเป็นผู้มีศีล การล้างหน้าศพนี้เป็นปริศนาธรรมว่าให้รู้จักใช้น้ำคือสุจริตชำระล้างใจให้สะอาด เมื่อดำรงหน้าศพเสร็จแล้วก็นำผ้าคลุมศพออกพร้อมม้วนเข้าแล้วโยนข้ามศพ ๓ ครั้ง โดยคนที่อยู่ฝั่งตรงกันข้ามต้องรับให้ได้เสร็จแล้วนำผ้านั้นไปปูให้พระนั่งสวดมาติกาบังสุกุล เมื่อโยนผ้าเสร็จแล้วให้ใช้ไม้ข่มเหงวางทับศพหรือโลง โดยเอาด้านโคนขึ้นด้านบน (ผู้วิจัยเห็นว่า เพราะด้านโคนหนักกว่าด้านปลาย) เพื่อป้องกันศพไม่ให้ไถ่ขึ้นเวลาถูกเผาหรือไม่ให้โลงตกลงจากกองฟอน เป็นปริศนาธรรมว่า คนเรานั้นจะเป็นชนชั้นใดก็ตาม ต้องมีผู้ปกครองหรือผู้ให้การรักษายู้งเสมอ เพื่อไม่ให้เป็นคนประมาท บางแห่งโยนผ้าข้ามกองฟอนในขณะที่ไฟกำลังลุกโชนอยู่ คือประหลาดแล้วจึงโยนผ้า

สมัยโบราณ เมื่อนำศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอนแล้ว ต้องทิ้งเบี้ย ๓๑ เบี้ยให้ตากลี่ยากลา ซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้า เพื่อซื้อที่ให้ฝังอยู่และเป็นค่าจ้างเผา เมื่อเสร็จพิธีบนเชิงตะกอนแล้ว ก็จะทำพิธีไหว้พระรับศีลและนิมนต์พระสวดมาติกาบังสุกุล ถวายไทยธรรมและรับพรโดยลำดับ เสร็จแล้วทำการประชุมเพลิง เป็นอันเสร็จพิธีส่งสการ สัปเหร่อต้องชักคู้้นฟืนออกจากกองฟอน ๓ คู้้นเสียก่อน ผู้มาร่วมส่งสการจึงจะสามารถกลับบ้านได้ เรื่องนี้เป็นปริศนาธรรมว่า ฟืนติดไฟทั้ง ๓ นั้นคือ รากะ (รากคคิ) โทสะ (โทสคคิ) โมหะ (โมหคคิ) ทำให้ถูกเผาเผาเร้าร้อนในสงสารวัฏ เมื่อชักออกหรือ

หลุดพ้นแล้ว จึงจะทำให้ไม่ร่ำร้อนในสงสารวัฏ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่า ผู้ที่ไปร่วมงานศพ เมื่อกลับมาบ้าน ต้องเดินวกไปวนมา เพื่อป้องกันไม่ให้ผีติดตามมาได้ หรือลูกหลานผู้ตาย เมื่อกลับจากงานศพ ต้องกลับมาที่บ้านของตนเองเท่านั้น ห้ามแวะที่อื่น เพราะคงกลัวว่าวิญญาณผู้ตายจะติดตามไปในที่นั้น ๆ ด้วย

การเผาศพจะไม่นิยมเผาในวันศุกร์ เพราะถือว่าเป็นวันดี เหมาะแก่การทำให้สิ่งมงคลทั้งหลาย คือคำว่า “สุข” หมายถึงสุขใจ ดังนั้น จึงไม่ควรประกอบพิธีอันเป็นอวมงคล

บางแห่งจะไม่ให้นำเด็กทารกหรือเด็กอายุต่ำกว่า ๑๐ ขวบไปร่วมงานศพ เพราะถือว่าเด็กยังขวัญอ่อนอยู่ อาจถูกผีรังควาญเอาได้ หรือแม้แต่หญิงมีครรภ์ก็จะไม่ไปร่วมงานศพ เพราะกลัวผีทำอันตรายแก่ครรภ์

๘. การงานเฮือนดี หลังจากเสร็จการส่งสการแล้ว ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านเป็นเวลา ๓ คืน ระหว่างนี้จะมีเพื่อนบ้านมางานเฮือนดีเพื่อให้ความอบอุ่นแก่เจ้าของบ้าน อีประการหนึ่ง ระหว่างที่เจริญพระพุทธมนต์นั้น ต้องจัดสำหรับเลี้ยงผี โดยในถาดนั้นใส่ขี้เถ้าเกลี่ยให้เรียบ^{๑๗}

การงานเฮือนดีที่ปรากฏในงานศพของบ้านขอนแก่นเหนือ แต่เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ ไม่ให้เจ้าภาพเกิดความกลัว ยิ่งในสมัยก่อนเป็นการวางศพนอนไว้บนแคร่หรือใส่โลงไม้ธรรมดา บรรยายาศมีควมน่ากลัวกว่าสมัยปัจจุบันนี้ การจุดตะเกียงหน้าศพ เป็นปริศนาธรรมว่า “ให้แสงสว่างคือปัญญาแก่ผู้ตาย” หากจะมองว่าจุดเพื่อให้มีแสงสว่างบริเวณโลงศพ จะได้ไม่น่ากลัวจนเกินไป ก็อาจเป็นไปได้เหมือนกัน เพราะคนเรามักกลัวความมืด สิ่งที่ปฏิบัติหรือกิจกรรมในการงานเฮือนดีสมัยก่อนคือการนั่งสนทนากัน แต่กว่าจะสว่างก็กินเวลานาน ดังนั้น จึงมีการเล่านิทานธรรมหรือนิทานทั่วไป แต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้ว เปลี่ยนมาเป็นเล่นการพนันแทน นี่คือการเสื่อมของพิธีงานเฮือนดีในปัจจุบัน

๙. การทำบุญแจกข้าวน้อย (ทำบุญตักบาตร) ตอนเช้าของคืนสุดท้ายของการงานเฮือนดี เป็นพิธีเก็บกระดูก ถวายทาน โดยจัดทำผาสด (ปราสาทผึ้ง) เตรียมไว้ตั้งแต่ตอนเย็นของคืนที่สาม การเก็บกระดูกนั้น ญาติผู้ตายจะเตรียมอุปกรณ์สำหรับใช้ในพิธีไปที่วัดตั้งแต่เช้ามืดแล้วนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป ไปทำพิธีให้ โดยญาติผู้ตายทำการเก็บกระดูกใส่ผ้าขาวแล้วนำไปล้างให้สะอาดด้วยน้ำหอม แล้วห่อด้วยผ้าขาวเก็บไว้ในโกฐหรือขวดโหล นิมนต์พระชกบังสุกุลตาย บังสุกุลเป็นให้ถวายเครื่องไทยธรรม กรวดน้ำรับพร แล้วนำกระดูกหรืออัฐินั้นไปร่วมพิธีทำบุญตักบาตร เสร็จแล้ว

^{๑๗} กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๕.

เก็บไว้ในที่ที่เหมาะสม ซึ่งนิยมบรรจุไว้ในที่กำแพงวัดประจำหมู่บ้าน เพื่อรอการทำบุญอุทิศให้ต่อไป เป็นเสร็จพิธีการฌาปนกิจศพ^{๔๔}

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พิธีปฏิบัติต่อศพก่อนฌาปนกิจหลายอย่างมีรากฐาน มาจากความหวาดกลัวต่อผี เช่น การพลิกบันได การหักกิ่งไม้ขวางทาง เป็นต้น ประเพณีธรรมใน กรณีนี้จะเป็นเรื่องที่ผู้รู้ได้อธิบายไว้ในภายหลัง และชาวอีสานก็เชื่อในหลักสงสารวิญญูหรือชีวิต หลังความตาย ดังนั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้น จึงต้องจัดการฌาปนกิจศพตามความเชื่อที่ถือปฏิบัติกัน มาแต่บรรพบุรุษ เพราะเชื่อว่า หากปฏิบัติต่อศพอย่างถูกต้อง วิญญาณก็จะเป็นสุขในสุคติ ไม่ ครอบงำรังควานลูกหลาน และเมื่อได้นับถือพระพุทธศาสนา ก็ประยุกต์พิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนาเข้ากับรูปแบบของการฌาปนกิจศพ จนกลายเป็นประเพณีเกี่ยวกับการตายในที่สุด

๒.๔.๒ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจของชาวอีสานในปัจจุบัน

เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ชาวอีสานก็ได้จัดการฌาปนกิจศพตามความเชื่อที่รักษาสืบต่อมา จากบรรพบุรุษจนกลายเป็นประเพณีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่ก็มีบางรูปแบบที่ได้เปลี่ยนแปลงไป ตามปัจจัยสภาพแวดล้อม เช่น สถานที่ฌาปนกิจ อุปกรณ์สำหรับฌาปนกิจ ระยะเวลาในการจัดการ ฌาปนกิจ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะรูปแบบพิธีที่มีความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น

๑. การอาบน้ำศพ ต้องอาบด้วยน้ำอุ่นแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นหลังจากนั้นก็ดำขมิ้นชัน ผิวนวดทาทั่วร่างกายเพื่อให้เกิดความหอม^{๔๕} รูปแบบใหม่ของพิธีที่เกี่ยวข้องกับการอาบน้ำศพที่ เกิดขึ้นในภายหลัง ได้แก่ การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ เพื่อรักษาสภาพศพไม่ให้เน่าเปื่อย เมื่อ สามารถเก็บศพไว้ได้นาน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา เช่น การตั้งศพบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน ซึ่งเป็นศพของผู้มี ศักดินา เช่น พระมหาเถระ เกจิอาจารย์ พระราชาคณะ เป็นต้น ในพิธีการฌาปนกิจจะมีการขอ พระราชทานน้ำอาบศพ ซึ่งมีข้าราชการเข้าร่วมพิธีด้วย

๒. การตามไฟหน้าศพ ปัจจุบันหลายแห่งมีการใช้เทียนจุดเป็นแสงสว่างแทนตะเกียง เพราะหาซื้อได้สะดวกกว่าและไม่ยุ่งยากเหมือนกับการเตรียมตะเกียง

๓. การสวดมาติกา-พระอภิธรรม นับแต่การตั้งศพบำเพ็ญกุศลในคืนแรกจนถึงคืน สุดท้ายก่อนฌาปนกิจ (นิยมตั้ง ๓ คืน) ในตอนเย็น ประมาณ ๑ ทุ่ม จะมีการนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป มาสวดมาติกาบังสุกุลและพระอภิธรรม ซึ่งตามจุดมุ่งหมายคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือเพื่อให้

^{๔๔} กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด สกลนคร, หน้า ๑๗๖.

^{๔๕} คู่มือละเอียดยใน พระมหาอุดร สุทธิญาณ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๖๕.

ผู้ฟังได้ปัญญาในการดำเนินชีวิต แต่ปัจจุบันถือว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ และเป็นการให้ผู้ตายได้ฟังธรรมเป็นครั้งสุดท้ายด้วย ดังนั้น จึงมีการเคาะ โลงบอกให้ผู้ตายฟังธรรม

๔. การจันทอน หลายแห่งมีการเล่นพนันแทนการนั่งคุยเป็นเพื่อนเจ้าของบ้าน สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงคือความว่างกิจกรรมและความโลภของคนทั้งหลาย

๕. การส่งสการ มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสถานที่ อุปกรณ์ และพิธีการฌาปนกิจหลายอย่าง ดังนี้

๕.๑ สถานที่ฌาปนกิจศพ ใช้มรุแทนป่าช้า ไร่ นา สวน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีการถ่านและไฟฟ้าแทนฟืน และไม่มีการโยนไข่ ใช้ไม้ข่มเหง และการโยนผ้าข้ามกองฟอน

๕.๒ มีการเปลี่ยนจากการฝังศพโดยเป็นการเผาแทน

๕.๓ ไม่นิยมการคว่ำภาชนะน้ำและการพลิกบันได สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้เสื่อมคลายลง และชาวบ้านไม่นิยมสร้างบันไดลงเหมือนในอดีต

๕.๔ การตั้งศพ ได้เปลี่ยนจากการวางไว้บนแคร่มาเป็นการบรรจุศพใส่โลง (ปัจจุบันใช้โลงเย็น) ไม่มีการบังคับว่าจะเก็บศพไว้กี่วันการตั้งศพไว้นาน ๆ หรือการฝังศพไว้ ๑ ปี มีเหตุผลดังนี้ ญาติมีความอาลัย คอยญาติมิตรที่อยู่ไกล เพื่อมีการเตรียมพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ^{๒๐}

๕.๕ การจันทอนที่ดี ที่มีความหมายว่านำสิ่งที่ดี เป็นมงคลมาสู่เรือนของญาติผู้ตาย ซึ่งมีการเล่นทานธรรมะเป็นกิจกรรม ได้เปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการเล่นพนันแทน จึงเป็นการนำความอัปมงคลมาสู่เรือนของญาติผู้ตาย

๕.๖ การแจกข้าวน้อยหรือการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าหลังจันทอนเสร็จแล้ว นิยมทำแบบรวบรัดเวลาให้สั้นลง เพราะไม่เป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย เนื่องจากงานศพปัจจุบันต้องใช้จ่ายเป็นแสนหรือหลายหมื่นบาท ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสถานที่เผาหรือฝัง อุปกรณ์ในการฌาปนกิจ และค่าครองชีพที่สูงขึ้น

ชาวอีสานก็ได้จัดการฌาปนกิจศพตามความเชื่อที่รักษาสืบต่อมาจากบรรพบุรุษจนกลายเป็นประเพณีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่ก็ยังมีบางรูปแบบที่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยสภาพแวดล้อม เช่น สถานที่ฌาปนกิจ อุปกรณ์สำหรับฌาปนกิจ ระยะเวลาในการจัดการการฌาปนกิจ เป็นต้น รูปแบบใหม่ของพิธีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอาบน้ำศพที่เกิดขึ้นในภายหลัง ได้แก่ การฉีดสารเคมีเข้าสู่ซากศพ เพื่อรักษาสภาพศพไม่ให้เน่าเปื่อย เมื่อสามารถเก็บศพไว้ได้นาน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา เช่น การตั้งศพบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน ซึ่งเป็นศพของผู้มีศักดิ์นา เช่น พระมหาเถระ เกจิอาจารย์ พระราชาคณะ เป็นต้น

^{๒๐}บุรินทร์ คำกองแก้ว, พิธีการศพ, (กรุงเทพมหานคร : หจก. มณฑลการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

๒.๕ พิธีที่เกี่ยวข้องกับการฃาปนกิจ

อาจกล่าวได้ว่าประเพณีที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยพิธีการฃาปนกิจศพมี ๒ อย่างที่สำคัญคือ ประเพณีการทำบุญ และประเพณีการจันเฮือนดี

๑. **พิธีการทำบุญ** บุญนี้ว่าโดยเหตุเป็นชื่อของการเสียสละ การแบ่งปันเพื่อชำระจิตใจของตนให้สะอาด ปราศจากความตระหนี่ ว่าโดยผลเป็นชื่อของความสุข เพราะเมื่อได้สละความตระหนี่ออกไปแล้ว จิตใจก็เป็นสุข การทำบุญในที่นี้หมายเอาการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ โดยปกติแล้วคนไทยมีนิสัยชอบทำบุญ ในงานศพเจ้าภาพและชาวบ้านมีโอกาสได้ทำบุญหลายครั้ง เริ่มตั้งแต่ได้ช่วยเจ้าภาพเตรียมงาน ซึ่งจัดเป็นเวลายาวจัมย์ – บุญสำเร็จด้วยความขวนขวาย, เมื่อมีญาติพี่น้องมาร่วมงานศพ ก็มีการทำความเคารพกัน นี้จัดเป็นอปายนัมย์ – บุญสำเร็จด้วยการประพฤติอ่อนน้อม, ก่อนประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมาติกาบังสุกุล ก็ต้องรับศีลก่อน นี้จัดเป็นศีลัมย์ – บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล, เมื่อพระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุลเสร็จ เจริญพระพุทธมนต์เสร็จ หรือเทศน์จบ ก็มีการถวายทาน นี้จัดเป็นทานัมย์ – บุญสำเร็จด้วยการถวายทาน, การตั้งใจฟังสงฆ์สวดมนต์ เจริญพระพุทธมนต์หรือแสดงธรรม นี้จัดเป็นภาวนามย์ – บุญสำเร็จด้วยการเจริญจิตภาวนา, การอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายจัดเป็นปัตติทานัมย์ – บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ, การได้อนุโมทนาในการทำบุญของเจ้าภาพจัดเป็นปัตตานุโมทนาัมย์ – บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาบุญ, การได้ฟังพระธรรมเทศนาจัดเป็นธัมมัสสวนามย์ – บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม, การแสดงธรรมของพระเถระจัดเป็นธัมมเทศนามย์ – บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม, ส่วนการเข้าใจคติธรรมหรือปริสนาธรรมแห่งการทำบุญจัดเป็นทิกขุจุกัมม์ – การทำความเห็นให้ตรง

๒. **พิธีจันเฮือนดี** การจันเฮือนดีหลังจากเสร็จการส่งสการแล้ว ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านเป็นเวลา ๓ คืน ระหว่างนี้จะมีเพื่อนบ้านมาจันเฮือนดีเพื่อให้ความอบอุ่นแก่เจ้าของบ้าน อีกประการหนึ่ง ระหว่างที่เจริญพระพุทธมนต์นั้น ต้องจัดสำรับเลี้ยงผีโดยในถาดนั้นใส่ไข่ไก่กล้วยให้เรียบร้อย^{๒๑} การจันเฮือนดีเกิดจากการไปอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพงานศพ เพราะกลัวว่าจะเกิดความกลัวหรือความวังเวงเจิบเหงา การนั่งคุยกัน โดยไม่มีกิจกรรมทำประโยชน์ของการจันเฮือนดีแบบนี้คือทำให้เกิดความเพลิดเพลินใจและได้รู้คติในการดำเนินชีวิต แต่เนื่องจากคนมีอัธยาศัยในการบำเพ็ญกุศลน้อยลงและเฝ้ในความละโมบมากขึ้น จึงทำให้ประเพณีการจันเฮือนดีแบบเก่าหายสิ้นไป เกิดเป็นการเล่นการพนันมาแทน เป็นเหตุให้ประพฤติดนประมาท ผลที่ได้คือ

^{๒๑} กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร, หน้า ๑๗๕.

บาป ซึ่งได้แก่ความเดือดร้อนใจ เช่น เมื่อเสียพนันหรือทะเลาะวิวาทกัน ก็จะเกิดความเดือดร้อนใจ เป็นต้น

๒.๖ สรุป

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีฌาปนกิจศพในอดีต หากเป็นการฌาปนกิจศพในอินเดีย นิยมนำศพไปเผาริมฝั่งแม่น้ำคงคาแล้วลอยอังคาร แต่ศพของสันยาสีและศพของเด็กทารกจะไม่เผา แต่ลอยศพในแม่น้ำคงคา เพราะเชื่อว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ การลอยอังคารและลอยศพในแม่น้ำคงคาเชื่อว่าจะได้ไปสู่สวรรค์ ข้อดีของการฌาปนกิจศพดังกล่าวนี้คือทำให้ผู้ไปร่วมงานฌาปนกิจได้สติพิจารณาเห็นธรรมชาติของสังขารชัดเจนขึ้น เพราะเป็นวิธีการแบบ ง่าย ๆ อาศัยธรรมชาติมากกว่าอาศัยเทคโนโลยีห่อหุ้มไว้ดังเช่นการฌาปนกิจศพของคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ไม่ค่อยได้พิจารณาธรรมชาติของสังขารทั้งหลาย

เอกลักษณ์ของความเป็นพระพุทธศาสนาถือบรรจุอัฐิของอุปารหุคคลไว้ในสถูป เพื่อเป็นที่สักการะบูชาให้เกิดบุญแก่ผู้สักการะบูชานั้น ปัจจุบันแม้คนทั่วไปหลังทำพิธีฌาปนกิจแล้วจะนิยมเก็บอัฐิไว้ในโกฐแล้วบรรจุไว้ในที่กำแพงวัด เพราะจะได้ทำบุญให้ตามโอกาสสมควร เช่น สรงอัฐิช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีตกับปัจจุบันมีความแตกต่างกันในด้านรูปแบบของพิธีบางประการ ปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงคือความทันสมัยของเทคโนโลยี ทัศนคติ และเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี ได้แก่ การใช้สารเคมีฉีดเข้าซากศพ และการมีโลงเย็น ทำให้เก็บศพไว้ได้นาน ทำให้ศพอยู่ได้นานโดยไม่เน่าเปื่อย บางรายถึงกับทำบุญแจกข้าวหรือทำบุญอุทิศหลังเงินเดือนดีเสร็จก็มี เพราะมีเงินที่ได้จากการทำประกันชีวิต หากเว้นระยะเวลาการทำบุญแจกข้าวมากไป กลัวว่าจะไม่มีเงินทำบุญ ซึ่งทำให้ประเพณีการฌาปนกิจเปลี่ยนแปลงไปด้วย

บทที่ ๓

ความเชื่อในพิธีกรรมการพิธีฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อในประเพณีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ซึ่งประกอบด้วยประวัติความเป็นมาของบ้านขอนแก่นเหนือ สภาพทั่วไปของบ้านขอนแก่นเหนือ ความเชื่อในพิธีฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ และกล่าวสรุปการประกอบพิธีฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ประวัติความเป็นมาของบ้านขอนแก่นเหนือ

เมื่อประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ ปีมาแล้ว ได้มี ชาวบ้านจากหมู่บ้านหม้อตางู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการนำของนายตาซึ่งเป็นหม้อรักษาคณไ้แพทย์แผนโบราณในหมู่บ้าน ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐาน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ขอนแก่น” เพราะสถานที่ตั้งจะตั้งหมู่บ้านมีขอนไม้ใหญ่ในระยะแรกๆ หมู่บ้านมีจำนวนหลังคาเรือนไม่มาก จึงยังไม่แบ่งออกเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ แต่เมื่อจำนวนครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น จึงแบ่งหมู่บ้านออกเป็น ขอนแก่นเหนือ ขอนแก่นกลาง และขอนแก่นใต้ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน^{*} ซึ่งงานวิจัยนี้ได้เลือกศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านขอนแก่นเหนือเท่านั้น

๓.๒ สภาพโดยทั่วไปของบ้านขอนแก่นเหนือ

๑. ข้อมูลทั่วไป

องค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ได้รับการจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลำดับที่ ๑,๓๗๕ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๕ อาศัยอำนาจตามความมาตรา ๔๐ และมาตรา ๔๑ แห่ง พ.ร.บ. สถาปนาและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการและกระทรวงมหาดไทย ปัจจุบันมี นายเย็น ผดุงกิจ เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น ซึ่งได้ให้วิสัยทัศน์ไว้ดังนี้ “ประชาชนผาสุก ทุกปัญหาได้รับการแก้ไข เต็มใจบริการ บริหารแบบมีส่วนร่วม”

---

^{*}สัมภาษณ์ คุณพ่อหนู น้อมระวี, ป. ๔, ม. ๓, ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

๒. ที่ตั้งและอาณาเขต

องค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น อยู่ในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ห่างจากอำเภอเมือง ประมาณ ๕ กม. ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๔๕ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๒๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๖,๕๔๓ ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลดงลาน
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลรอบเมืองและตำบลดงลาน
ทิศใต้	ติดกับตำบลเสาชดสมบูรณ์
ทิศตะวันตก	ติดกับตำบลเมืองเปลือย ตำบลหนองใหญ่ อำเภอศรีสมเด็จ

๓. จำนวนหมู่บ้าน

ตำบลขอนแก่นมีเขตการปกครองทั้งหมด ๑๔ หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ ๑ บ้านป่าบก หมู่ที่ ๒ บ้านขอนแก่นใต้
หมู่ที่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ หมู่ที่ ๔ บ้านหนองพุก
หมู่ที่ ๕ บ้านดัดเต่า หมู่ที่ ๖ บ้านโนนสะอาด
หมู่ที่ ๗ บ้านแคนเหนือ หมู่ที่ ๘ บ้านแคนใต้
หมู่ที่ ๙ บ้านป่ายาง หมู่ที่ ๑๐ บ้านหนองหุ้ง
หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง หมู่ที่ ๑๒ บ้านหนองคูขาด
หมู่ที่ ๑๓ บ้านขอนแก่น หมู่ที่ ๑๔ บ้านแคน

๔. จำนวนประชากร/ครัวเรือน

ตำบลขอนแก่นมีประชากรทั้งสิ้น ๗,๒๕๕ คน แบ่งเป็นชาย ๓,๕๔๖ คน หญิง ๓,๗๐๙ คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด ๑,๕๔๑ ครัวเรือน

๕. ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ บ้านขอนแก่นเหนือมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นส่วนเฉพาะของหมู่บ้านประกอบด้วย

๑) ทรัพยากรดิน ดินมีสภาพเป็นดินทราย และขาดธาตุอินทรีย์ ใช้ในการเพาะปลูกได้ไม่ค่อยดี และความสามารถในการกักเก็บน้ำได้น้อย

๒) ทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่นเหลือน้อยมาก ส่วนมากเป็นต้นไม้ที่เกษตรกรปลูกขึ้นตามที่ดินของตนเองและภายในหมู่บ้าน ซึ่งต้นไม้นี้ส่วนมากถูกตัดนำไปแปรรูปเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย และถุกบุงกรุก

๓) ทรัพยากรน้ำ มีลำห้วย ๒ สาย คือ ลำห้วยเหนือ และรากไถ มีหนองน้ำสาธารณะ ๗ แห่ง คือ หนองคูม หนองแวง หนองขอนแก่น หนองเก้ง หนองอาจ หนองแคน และหนองคำ

๖. สภาพทางเศรษฐกิจ

ก. อาชีพของประชากรในตำบลขอนแก่น

๑) อาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพส่วนใหญ่ของประชากรตำบลขอนแก่น ประมาณร้อยละ ๘๐ ของประชากรทั้งหมด มีพื้นที่การทำนาและเพาะปลูกทั้งสิ้น ๑๔,๖๕๒ ไร่ แบ่งตามลักษณะการใช้ประโยชน์ ดังนี้

(๑) พื้นที่ราบเรียบต่ำ ใช้ทำนา ๑,๒๔๒ ไร่ หรือประมาณร้อยละ ๘.๔๕ ของพื้นที่เพาะปลูก

(๒) พื้นที่ค่อนข้างราบเรียบ ใช้ทำนา และปลูกพืชรองเช่น ยาสูบ พืชไร่ ผักต่างๆ ๑๓,๔๕๐ ไร่ หรือประมาณร้อยละ ๙๑.๕๕ ของพื้นที่เพาะปลูก

ส่วนการเลี้ยงสัตว์ เป็นการเลี้ยงเพื่อใช้แรงงาน และใช้เป็นอาหารในครัวเรือน เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่...

๒) อาชีพอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ทำขนมปัง แปรรูปอาหารและผลิตผลทางการเกษตร ประมาณร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งหมด

๓) อาชีพรับจ้างทั่วไป ประมาณร้อยละ ๙ ของประชากรทั้งหมด

๔) อาชีพรับราชการ มีประชากรบางส่วนประมาณร้อยละ ๓ ของประชากรทั้งหมด

ข. หน่วยธุรกิจในพื้นที่

๑) ปิ๊มน้ำมัน ๓ แห่ง

๒) ปิ๊มก๊าซ ๑ แห่ง

๓) โรงสีข้าวขนาดเล็ก ๒๓ แห่ง

๔) โรงงานอุตสาหกรรม ๑ แห่ง

๕) โรงงานชำแหละไก่ ๒ แห่ง

๗. สภาพสังคม บ้านขอนแก่นเหนือมีสภาพสังคมที่สำคัญประกอบด้วย

ก. ด้านการศึกษา เป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ได้แก่

๑) มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน

๒) โรงเรียนประถมศึกษา ๒ แห่ง

๓) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๑ แห่ง

๔) โรงเรียนระดับอาชีวศึกษา ๑ แห่ง

๕) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ๑ แห่ง

ข. สถาบันและองค์กรศาสนา

๑) วัด ๑๒ แห่ง

๒) การสาธารณสุข มีสถานอนามัย ๑ แห่ง ศูนย์อาสาสมัครสาธารณสุข ๑๔ แห่ง

๘. ศักยภาพของตำบล

ก. ศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น

๑) จำนวนบุคลากร(พนักงานส่วนตำบลและพนักงานจ้าง) จำนวน ๔๕ คน

(๑) สำนักปลัด จำนวน ๑๖ คน

(๒) ส่วนการคลัง จำนวน ๑๓ คน

(๓) ส่วนโยธา จำนวน ๗ คน

(๔) ส่วนการศึกษาฯ จำนวน ๙ คน

๒) มีงบประมาณที่ได้ประมาณการเพื่อการบริหารราชการประจำปีงบประมาณ
รายจ่าย ๒๕๕๒ จำนวน ๒๑,๒๐๑,๑๔๐ บาท

ข. ศักยภาพของชุมชน

๑) การรวมกลุ่ม

(๑) กลุ่มอาชีพ จำนวน ๑๔ กลุ่ม

(๒) กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน ๑๔ กลุ่ม

๒) ผลิตภัณฑ์

(๑) การผลิตขนมปังและขนมแซนวิช บ้านขอนแก่น หมู่ที่ ๒,๓, และ๑๑

(๒) การแปรรูปอาหาร บ้านขอนแก่น หมู่ที่ ๑๓

(๓) การทอผ้าไหม และของชำร่วย บ้านขอนแก่น หมู่ที่ ๓ และบ้านโนน

สะอาด หมู่ที่ ๖

๘. สรุปสถานการณ์พัฒนา (เป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน)

ก. จุดแข็ง

๑) สถานที่ตั้งอยู่ใกล้เมือง มีการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็ว

๒) การเกษตรมีข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก

๓) เกษตรกรมีอาชีพเสริมหลังจากการทำนา คือการปลูกไผ่ยาสูบ และมีสถาน
ไผ่ยาสูบอยู่ในพื้นที่

๔) ในหมู่บ้านมีกลุ่มอาชีพต่างๆ

๕) มีโรงเรียนระดับอาชีวศึกษาอยู่ในพื้นที่ เหมาะแก่การค้าขาย และประกอบกิจการหอพัก

ข. จุดอ่อน

๑) การทำการเกษตรยังทำได้ไม่เต็มที่โดยเฉพาะฤดูแล้งจะประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ

๒) ประชาชนขาดความรู้เรื่องการทำการเกษตรที่ถูกต้อง ขาดความรู้เรื่องเทคโนโลยีทางการเกษตร

๓) ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ

๔) งบประมาณไม่เพียงพอต่อการบริหารงาน

๕) ระเบียบ ข้อบังคับไม่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน

๖) ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาภาวะขาดทุน^๒

๓.๓ ความเชื่อในพิธีกรรมาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความเชื่อในพิธีกรรมาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและแนวคิด แต่ในเบื้องต้นจะได้นำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมก่อน เพื่อให้มีกรอบในการอธิบาย

๑. อิทธิพลความเชื่อในคำสอนเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา อิทธิพลความเชื่อ หมายถึง การได้รับแนวความคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งในที่นี้หมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา โดยปกติแล้วความเชื่อของมนุษย์ส่วนมากเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีผลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งให้คุณประโยชน์และให้โทษ แล้วมนุษย์ไม่สามารถค้นหาสาเหตุมาอธิบายได้หรือไม่สามารถค้นพบคำตอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ ทำให้เกิดความหวาดกลัวธรรมชาติ พยายามสร้างจินตนาการเพื่อจะได้นำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความเชื่อนั้น ๆ โดยความเชื่อเหล่านั้นได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงรุ่นลูกหลาน จากการศึกษา พบว่า ความเชื่อในพิธีกรรมาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง กล่าวคือ

^๒ สำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น, ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น, (ร้อยเอ็ด : องค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น, ๒๕๕๒), (อัดสำเนา)

๒. พิธีกรรมและประเพณี ความเชื่อเหล่านั้น ถ้าหากมีนำไปปฏิบัติสืบทอดกันอย่าง ต่อเนื่องและยาวนาน ก็จะกลายเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ และจะถูกนำมากล่าวอ้าง ในที่สุดจะ ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปเป็นพิธีกรรม ประเพณี และธรรมเนียมปฏิบัติที่หลากหลายจนถึงปัจจุบันนี้ ดังนั้น ความหมายของความเชื่อ น่าจะมีความหมายถึง “สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ได้ให้การยอมรับนับ ถือ ทั้งที่มีให้เห็นปรากฏเป็นตัวเป็นตนมีอยู่จริงหรือไม่ปรากฏเป็นตัวตน และการยอมรับนับถือนี้ อาจจะมีหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ให้เห็นเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่ง นั้นเลยก็ได้” ซึ่งบริบทของสังคมไทยในทุกภาคส่วนมีความเชื่อที่หลากหลาย อันเป็นที่มาของความ เชื่อและพิธีกรรมตามประเพณี มีธรรมเนียมและรูปแบบการปฏิบัติที่แปลกและแตกต่างกัน

๓. พิธีกรรมตามประเพณี พิธีกรรมตามประเพณีที่ถือปฏิบัติในสังคม เมื่อพิจารณา แนวทางการปฏิบัติแล้วจะพบว่าสามารถแบ่งแยกออกเป็น ๒ แนวทาง คือ

๑) พิธีกรรมตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องของบุคคล โดยเฉพาะ เช่น การเกิด การเข้าสู่วัยรุ่น การเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ การเข้าสู่วัยครองเรือน และการตาย

๒) พิธีกรรมตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นเรื่องของสังคมโดยรวม เช่น จารีตประเพณี ขนบประเพณี ธรรมเนียมประเพณี รัฐพิธี และพระราชพิธี

พิธีกรรมตามประเพณีโบราณ มีอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) การเกิด พิธีกรรมตาม ประเพณีโบราณจะเริ่มตั้งแต่ ตั้งครรภ์ คลอด จัดการกับเด็กคลอด การอยู่ไฟ การฝังรก แม่ซื้อ ทำ ขวัญ ๓ วัน ทำขวัญเดือน โยนผมหีไฟ พิธีลงอุ้ม ตั้งชื่อเด็ก เบิกนม (๒) การตาย พิธีกรรมตามประเพณี โบราณที่เกี่ยวข้องกับการตาย เริ่มต้นจากพิธีการทำศพ พิธีสวดศพ พิธีนำศพไปวัดหรือการ เคลื่อนย้ายศพ พิธีการเผาศพ ซึ่งพิธีกรรมทั้งสองพิธีข้างต้นนี้จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลตั้งแต่ พิธีการเกิดต่อเนื่องไปจนกระทั่งการตาย โดยที่พิธีกรรมตามประเพณีโบราณส่วนมากแล้ว มักจะ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์^๓

ในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความเชื่อในพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่น เหนือ ซึ่งได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานจนกลายเป็นประเพณีเกี่ยวกับการตาย ลำดับขั้นตอน และวิธีการ มีดังนี้

๓.๓.๑ สิ่งของที่เจ้าภาพควรเตรียมไว้ให้พร้อมก่อนวันฌาปนกิจ

เมื่อมีผู้เสียชีวิตลง ในอดีตนิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้าน ปัจจุบันบางเจ้าภาพก็ถือ ปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้อยู่ แต่โดยมากก็นิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ที่วัด กิจเบื้องต้นเกี่ยวกับพิธีการ จัดการหรือฌาปนกิจศพ คือ เตรียมสถานที่ตั้งศพ อาบน้ำศพ แต่งตัวศพ เป็นต้น และก่อนที่จะ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๑๖.

ประกอบพิธีฌาปนกิจ เจ้าภาพจะต้องเตรียมสิ่งของสำหรับพิธีฌาปนกิจ จะได้นำลำดับขั้นตอนทั้งในอดีตในปัจจุบันมาแสดงไว้โดยลำดับ เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่าง ดังนี้

สิ่งของที่เจ้าภาพต้องเตรียมไว้ในพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีต ได้แก่

ก่อนเผา

๑. โลงศพ ทำด้วยไม้ฝาเรือนหรือไม้กระดานปูพื้น
๒. ผ้าขาวสำหรับห่อศพ
๓. ขมิ้นสำหรับทาศพ
๔. ขี้ผึ้งสำหรับปิดหน้าศพเพื่อป้องกันภาพอุจาดตา
๕. ยาเส้นและใบน้อยหน้าสำหรับดับกลิ่นศพ
๖. เทียนสำหรับจุดส่องทางให้กับวิญญาณผู้ตาย (วางไว้กึ่งกลางศพ)
๗. ท่อนกล้วยสำหรับวางรองโลงศพ เมื่อศพเคลื่อนจะได้ยกง่าย
๘. ไม้ไผ่ผ่าเป็น ๗ ซีก สำหรับหามศพ
๙. น้ำมะพร้าวอ่อนสำหรับล้างหน้าศพ

ขณะเผา

๑๐. ฟืน/กองฟอน
๑๑. ดอกไม้จันทร์
๑๒. ไม้ข่มเหงหรือไม้ทับโลง ป้องกันไม่ให้ศพเคลื่อนเวลาเผา
๑๓. ภาชนะใส่น้ำสำหรับสาดใส่กองไฟเพื่อลดความแรงของไฟ

หลังเผา

๑๔. หม้อดินสำหรับใส่กระดูก
๑๕. ผ้าขาวสำหรับห่ออัฐิ
๑๖. ด้ายสายสิญจน์สำหรับชักบังสุกุล
๑๗. เหยี่ยุบาทจำนวน ๓๒ เหยี่ยู เป็นสัญลักษณ์อาการ ๓๒ เวลาวางเหยี่ยู

แสดงอาการ ๓๒ ชาวบ้านเรียกว่า เบาะ เช่น เบาะดา เป็นต้น

สิ่งที่เจ้าภาพต้องเตรียมไว้ในพิธีกรรมฌาปนกิจศพในปัจจุบัน ได้แก่

ก่อนเผา

๑. โลงเย็นและหีบลงใน
๒. ผ้าขาวห่อศพ พร้อมเงิน ๓๒ บาท

๓. สารเคมีสำหรับฉีดศพ
๔. จี๊ฟึงปิดหน้าศพ
๕. เทียนและธูป สำหรับจุดส่องทางให้กับวิญญาณผู้ตาย
๖. น้ำมันมะพร้าวอ่อน
๗. ด้ายดิบสำหรับตราสังศพ
๘. เครื่องสักการะใส่มือศพ ได้แก่ ดอกไม้ ธูปเทียน และธนบัตร
๙. กัลปพฤกษ์
๑๐. ไตรจีวร จตุปัจจัย เครื่องไทยธรรม

ขณะเผา

๑๒. ถ่าน (ยกเว้นใช้เตาไฟฟ้าเผา)
๑๓. ดอกไม้จันทร์

หลังเผา

๑๔. หม้อดินสำหรับใส่กระดูก
๑๕. ผ้าขาวสำหรับห่ออัฐิ
๑๖. ด้ายสายสิญจน์สำหรับชักบังสุกุล
๑๗. เหยี่ยิบาจำนวน ๓๒ เหยี่ยิบ เป็นสัญลักษณ์อาการ ๓๒

เมื่อเปรียบเทียบอุปกรณ์ในการฌาปนกิจระหว่างอดีตและปัจจุบันแล้ว พบว่า พิธีก่อนเผาในปัจจุบัน ไม่มีการใช้ยาเส้นและใบน้อยหน้าเพื่อดับกลิ่นศพเหมือนในอดีตแล้ว เพราะมีสารเคมีฉีดป้องกันศพเน่าแล้ว, ในอดีตยังไม่มีการใช้พวงหรีด แต่ปัจจุบันนิยมใช้พวงหรีดเคารพศพ ไม่ปรากฏแน่นอนว่าบ้านขอนแก่นเหนือเริ่มใช้พวงหรีดตั้งแต่ตอนไหน แต่ประวัติการใช้พวงหรีดเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว ซึ่งเชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากประเทศตะวันตก, ปัจจุบันบางเจ้าภาพก็ใช้ธูปเทียนไฟฟ้าส่องหน้าโลงศพแทนการจุดตะเกียงส่องสว่าง, ไม่มีการใช้ไม้ไผ่ ๗ ชิกหามศพเหมือนในอดีต เพราะใช้โลงศพแทน

พิธีขณะเผา ปัจจุบันไม่ต้องใช้พืน เพราะใช้เมรุเผาศพแทน, ไม่มีการใช้ไม้ห่มเหง และไม่ต้องใช้ภาชนะใส่น้ำสาคลลดความแรงของไฟ เพราะใช้เมรุเผาศพแทนกองฟอนแล้ว ส่วนพิธีหลังเผาซึ่งเกี่ยวกับการเก็บอัฐิก็คงรูปแบบเดิมอยู่^๔

^๔สัมภาษณ์ คุณพ่อสอง คำหล่น, ป ๔, ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

๓.๓.๒ ลำดับพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

เมื่อมีสมาชิกในบ้านเสียชีวิตลง ญาติพี่น้องก็จะแจ้งข่าวการตายให้แก่ญาติทั้งหลายได้ทราบ และผู้ใหญ่บ้านก็จะประกาศให้สมาชิกหมู่บ้านได้ทราบ ญาติผู้ตายหรือทายาทจะต้องจัดหาเทียนจี๊ผึ้งแท่งหนัก ๑ บาท กับไส้เทียน ๕ เส้น จุดไว้เหนือศีรษะของศพ, การคลุมศพนิยมใช้ผ้าขาวคลุมตั้งแต่ศีรษะจนถึงปลายเท้า ปกปิดไว้ให้มืดมิให้เห็นหน้า ให้มีคนคอยนั่งเฝ้าศพ เพื่อป้องกันไม่ให้แมวเข้าไปในบริเวณนั้น เพราะเชื่อว่า หากแมวข้ามศพนั้น จะทำให้วิญญาณผู้ตายร้าย

๑. การอาบน้ำศพ การอาบน้ำศพนั้นนิยมอาบน้ำเฉพาะศพผู้ที่ตายจากการเจ็บป่วยธรรมดา ส่วนศพตายโหง มักไม่นิยมอาบน้ำศพ การอาบน้ำศพนั้นเชื่อกันว่าทำให้วิญญาณผู้เสียชีวิตบริสุทธิ์ วิธีการอาบน้ำศพคือ ใช้น้ำอุ่นผสมควรอาบน้ำก่อนแล้วจึงใช้น้ำเย็นผสมน้ำหอมอาบน้ำอีกครั้งหนึ่ง ในอดีต ญาติผู้ตายจะเอามันมาทาหน้าและเท้าศพ เพื่อให้ศพมีกลิ่นหอม ปัจจุบันจะไม่ทำก็ได้ เพราะมียาฉีดศพแล้ว เมื่อจัดแจงเครื่องสักการะใส่มือศพเรียบร้อยแล้ว จะนำจี๊ผึ้งแท่งมาปิดตาและปาก เป็นการป้องกันความอูจาดลามก ทางคติธรรมถือว่า เป็นการสอนคนเป็นให้รู้จักระวังรักษาดำรง จมูก ลิ้น กาย ใจอย่าให้ทุกข์เกิดขึ้น เพราะทุกข์ที่เกิดขึ้น เกิดจากการไม่สำรวมในสิ่งเหล่านี้ ในขณะที่แต่งตัวศพ หรือหลังอาบน้ำศพ นิยมใช้เหรียญบาทใส่ปากศพ ซึ่งมีความหมายว่า ให้ผู้ตายนำไปใช้ในเมืองผีหรือเป็นค่าเดินทางไปสวรรค์ ในทางคติ แต่ในทางคติธรรมนั้น เป็นการเตือนให้คนยังมีชีวิตอยู่รู้ว่า ทรัพย์สมบัติที่หามาได้นั้น ให้รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ อย่าตระหนี่ถี่เหนียว เวลาตายไป แม้เขาจะเอาเงินยัดใส่ปากก็เอาไปไม่ได้เสร็จแล้วจึงมัดตราสัง หากผู้ตายเป็นบุคคลสำคัญ จะมีการขอน้ำอาบศพพระราชทาน และมีกำหนดการในการอาบน้ำศพ^๕

๒. แต่งตัวศพ หลังจากอาบน้ำศพเรียบร้อยแล้วก็เป็นขั้นตอนการแต่งตัวศพ โดยหีผมแต่งตัวให้ ใช้ผ้าขาวนุ่งสองชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วนุ่งทับอีกชั้นหนึ่ง ให้ชายพกอยู่ข้างหน้า แล้วใส่เสื้อขาว บางแห่งให้ใส่เสื้อกลับด้าน คือเอาด้านหน้าที่มีกระดุมไว้ด้านหลัง

๓. การมัดตราสังและการห่อหรือดอยศศพ การมัดตราสัง ใช้ด้ายดิบเส้นใหญ่ ขนาดหัวแม่มือผูกเป็น ๓ เปลาะ คือที่คอ ๑ เปลาะ มือ ๑ เปลาะ เท้า ๑ เปลาะ เชื่อกันว่า เพื่อป้องกันไม่ให้ศพพองขึ้นจนดันโลงแตก ส่วนที่มัด ๓ เปลาะ เป็นปริศนาธรรมสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ว่า บ่วงทั้ง ๓ นี้ ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือสามี และทรัพย์สมบัติ มีลำดับการมัดตราสัง ดังนี้

บ่วงที่ ๑ มัดคอ พร้อมบริกรรมว่า ปุตโต ตีเว (ห่วงลูกเหมือนเชือกผูกคอ)

บ่วงที่ ๒ มัดมือ พร้อมบริกรรมว่า ธนัง หัตถะ (ห่วงทรัพย์เหมือนเชือกผูกมือ)

^๕สัมภาษณ์ นายศาล รักไท้, ป. ๔, น.ธ. ตี, ไวยาวจักร, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

บ่วงที่ ๓ รัดข้อมือทั้งสองข้างให้ติดกันประนมไว้ที่อก พร้อมบริกรรมว่า
ภริยา ปาเท (ห้วงภรรยาเหมือนเชือกผูกเท้า) (บางแห่งถือว่าสับกันเป็น ธนัง ปาเท, ภริยา หัตถะ)

ก่อนห่อศพก็จะนำดอกไม้รูปเทียนมาสอดไว้ในมือศพให้ผู้ตาย วิธีการห่อศพ ให้ใช้ผ้า
ขาวห่อให้มีมัดชิดตั้งแต่เท้าจนถึงศีรษะดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น ต่อจากนั้นก็ใช้ด้ายดิบมัดให้แน่น
อีกรอบหนึ่ง โดยทำเป็น ๕ เปลาะ

๔. **โลงศพ** ในอดีตนิยมใช้ฟ้าย่าน หรือไม้กระดานปูบ้านมาทำเป็นมีการ
ตกแต่งลวดลายโดยกระดาศสี แล้วจึงนำไปบรรจุศพ แต่ปัจจุบันจะไปซื้อที่ร้านขายโลงศพ ส่วนโลง
เย็นไปยืมมาจากวัด ไม้ที่นำมาทำโลงศพเป็นไม้ประเภทเนื้ออ่อน แห้งเร็ว ชับน้ำได้ง่าย และติดไฟ
ได้เร็ว สะดวกในการตอกตะปู หากเป็นโลงศพที่จำหน่ายตามท้องตลาดมักใช้ไม้กระดานอัด และ
ไม้ประเภทเนื้ออ่อนทั่ว ๆ ไป การทำโลงศพ ทำให้ปากโลงยาวกว่าตอนล่างของโลงศพเล็กน้อยหรือ
ตามความเหมาะสมกับส่วนสูงของผู้ตาย ในอดีต ให้เอายาสูบ ถ่านไฟ ใบฝรั่ง กากใบชาโรยใส่ไว้
ภายในเพื่อดับกลิ่น และอุดซึมซับน้ำเหลือง กลิ่นเน่าเหม็น แต่ในปัจจุบันไม่มีความจำเป็นแล้ว เมื่อ
ทำโลงเสร็จแล้ว ช่างที่ทำโลงศพจะนำเครื่องบูชาที่เตรียมไว้แล้วมาปักตรงความภายในโลงศพ และ
ใช้มีดฟันที่ขอบโลงทั้ง ๔ ด้าน เพื่อแสดงว่าเป็นโลงศพที่เก่าและไม่ดี ต้องเผาทิ้ง ในอดีตเมื่อทำโลง
ศพเสร็จ ชาวบ้านก็กระดาศเป็นลวดลายงดงามติดประดับโลง แต่ในปัจจุบันมีลวดลายไทยติดมากับ
โลงศพ จึงไม่จำเป็นต้องทำเหมือนในอดีต ก่อนบรรจุศพจะนิมนต์พระมาสวดมาติกา บังสุกุล นิยม
เก็บศพไว้ ๓ วัน ก่อนถึงวันฌาปนกิจ เจ้าภาพต้องไปป้างข้าวเพื่อเตรียมกองฟอน โดยจะมีการโยนไข่
เสี่ยงทายเพื่อหาสถานที่ตั้งกองฟอน บางเจ้าภาพก็เผาทิ้งไว้ ณ ไร่ นา หรือสวน แต่ปัจจุบันไม่ต้องไปเตรียม
กองฟอนแล้ว เพราะใช้เมรุเผาแทน

๕. **การเบิกโลงและนำศพใส่โลง** ให้นำไม้ไผ่มาสับเป็น ๓ ชิก ทำเป็นบันได ๓
ขั้น ความกว้างเท่ากับความกว้างของโลงศพ สำหรับวางไว้บนปากโลง เอาฝือกผืนหนึ่งทำด้วยไม้
ไผ่ ๘ ชี ดัดติดกันเหมือนแล่ง วางกันโลง เอาผิวไม้ขึ้นวางระยะห่างพอสมควร สำหรับรองรับเสื้อ
นำไม้ไผ่มาผ่าเพื่อที่ใช้สำหรับคิบบายสิญจน์ (ไม้ปากกาจับโลง) เอาเทียน ๘ เล่ม ติดคาบที่ปากโลง
ระหว่างไม้ปากกาที่วาง ๘ ช่องมีกระตังใบตองขนาดเล็กใส่อาหารวางไว้บนปากโลง ๘ ช่อง ใกล้เคียง
กับเทียนเป็นเครื่องสังเวททั้ง ๘ ทิศ ส่วนฝาโลงนั้นให้ทิ้งไว้ข้างโลง เตรียมขันไว้สำหรับทำ
น้ำมนต์ แล้วทำน้ำมนต์แล้วว่าคาถาว่า "สิโรเม พุทธเทวณฺจ นลาญฺญะ พุรุมฺเทวตา หทยํ นรายกณฺเจว
เทวหตุเล ปรมะ สุราปาเท วิสสุณฺณกณฺเจว สพฺพกมฺมา ปสฺสิตุเม สิทฺธิกจิจฺจิสฺสิทฺธิกมฺมํ สิทฺธิเตโช ชโย
นิจฺจํ" แล้วนำน้ำมนต์พรมที่โลงศพ ๓ หน ใช้มีดหมอสับปากโลง ๓ ที่ สับกลางโลงสับซ้ายขวา

^๖ สัมภาษณ์ นายบุญเพ็ง ศรีเมืองปุน, ผู้รู้ท้องถิ่น, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

รอยลับนี้ เป็นเครื่องบอกตำแหน่งที่อยู่ของศีรษะ เสร็จแล้วผลักเครื่องเช่นทั้งหมด พร้อมด้วยไม้ปากกาที่ทำไว้ลงไปในโลงทั้งหมด เป็นอันเสร็จพิธีเบิกโลง ต่อจากนั้นจึงนำศพบรรจุลงโลงโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก พิธีเบิกโลง เป็นพิธีกรรมที่ทำกับโลงศพก่อนที่จะยกศพใส่โลง โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้โลงศพว่างจากสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไร ผีสารทุกข์เวทดาทั้งหลายที่สิงสถิตอยู่กับไม้ที่เอามาทำโลง ซึ่งถือว่าเป็นโลงที่มีวิญญาณเป็นเจ้าของแล้ว เมื่อนำศพผู้ตายบรรจุวิญญาณของคนตายจะถูกรบกวนถูกรังแก และไม่ยอมเดินทางไปกับซากศพของตน จะเป็นผีสิงสถิตอยู่ในบ้านไม่ไปผุดไปเกิด นับว่าเป็นจัญไร จึงให้มีพิธีทำน้ำมันตรีนิสธารอันเป็นน้ำมันศักดิ์สิทธิ์จัญไรให้ออกจากโลง และยังได้อาราธนาคุณพระรัตนตรัยมาช่วยจัดขับไล่อีกด้วย ปัจจุบันจะไปซื้อโลงที่ตลาดมาแล้วนำศพใส่ในโลงไม้ก่อน หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนเป็นนำศพใส่โลงเงินแทน เพราะเก็บไว้ได้โดยไม่ต้องกลัวว่าศพจะเหม็นเน่า ก่อนเคลื่อนศพไปเผาดอนเที่ยง จะถอดปลีออกก่อนตั้งแต่ตอนกลางคืน จึงจะทำให้เผาได้ง่าย

๖. การตั้งศพ ในการตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้น ต้องจุดตะเกียงหรือเทียนไว้ โดยจะตั้งไว้ข้างหีบศพหรือด้านหน้า เพื่อแขกที่มาเคารพศพจะได้จุดธูปจากไฟนั้นด้วย ในระหว่างการตั้งศพ เจ้าภาพจะจัดอาหารหวานคาวมาตั้งข้างโลงศพทั้งเช้าและเย็น และจะมีการเคาะโลงบอกผู้ตายให้ตื่นมากินด้วย ไม่มีการบังคับว่าจะต้องเก็บศพไว้กี่วัน ถ้าเป็นศพของคนสำคัญ จะเก็บไว้ ๑๐๐ วัน จึงทำพิธีฌาปนกิจ ส่วนบุคคลทั่วไปนิยมเก็บไว้ ๓-๗ วัน

ในระหว่างการตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้น มีการประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา คือ ตอนกลางคืนมีการสวดมนต์คาถา บังสุกุล สวดพระอภิธรรม เป็นการสอนคนเป็นให้พิจารณาภวนานุสสติกรรมฐาน และได้พิจารณาสภาวะธรรมด้วย ถือว่าเป็นการสวดเพื่อให้บุญแก่ผู้ตาย เป็นการชดเชยบุญคุณของท่านผู้มีพระคุณ ซึ่งได้คิดจากพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้แสดงพระอภิธรรม ๑ คัมภีร์โปรด เป็นการชดเชยค่าข้าวป้อนและนํ้านมของพระพุทธรูปมารดา ต่อจากนั้นจะมีขันนอน เพื่อเป็นการบรรเทาความเศร้าโศกหรืออยู่เป็นกำลังใจเป็นเพื่อนแก่ญาติผู้ตาย ในตอนกลางวันจะมีพิธีถวายภัตตาหารเพล (ฉันน้ำสัพ) ประกอบพิธีกรรมอย่างนี้ไปจนถึงวันนำศพไปทำพิธีฌาปนกิจ โดยวิธีการเผาหรือฝัง พิธีฌาปนกิจศพไม่นิยมเผาในวันอังคาร และวันพระ^๕

๗. การเคลื่อนย้ายศพ หากตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้าน ในตอนเช้า ญาติผู้ตายจะนำลูกหลานไปบวชเณรที่วัดก่อน ไม่ได้จำกัดจำนวนว่าจะต้องบวชจำนวนกี่คน หากผู้ตายมี

^๕ สัมภาษณ์ พระครูสุจิตตวิจิตรธรรม, น.ธ. เอก, พ.ธ.บ., วัดโนนสะอาด, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์ คุณพ่อคุณ ศิริแสน, ผู้สูงอายุ, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

ลูกหลานมาก ก็จะมีผู้บวชชุกมาก สบงและจีวรของผู้บวชไม่ต้องซื้อ นิยมบูชาที่วัดเลย เพราะเป็น การประหยัดค่าใช้จ่าย สมัยก่อน จะให้รูปที่เป็นพระอาจารย์บวชให้ก็ได้ แต่ปัจจุบันต้องให้อุปัชฌาย์ หรือผู้ที่อุปัชฌาย์มอบหมายบวชให้เท่านั้น ตอนเพลก็นิมนต์พระมาฉันที่บ้าน ก่อนเคลื่อนย้ายศพ ญาติผู้ตายจะนำดอกไม้ธูปเทียนมากราบขอขมาศพโดยกล่าว นะโม ๓ จบ แล้วกล่าวคำขอขมาศพ เวลาหลังเที่ยง ก็ให้ลูกหลานของผู้ตายบวชศพ เพราะเชื่อว่าจะนำวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ ก่อนนำ ศพไปเผา ญาติผู้ตายจะเทน้ำในบ้านทั้งหมด และกว้าภาชนะบรรจุน้ำทุกใบ เพราะถือว่าน้ำเก่าไม่ บริสุทธิ์ อนึ่ง เมื่อนำศพลงถึงพื้นดินแล้ว หากบันไดยกหรือพลิกได้ ให้พลิกบันไดบ้านแล้วเอาไม้ หนามผูกติดบันไดบ้านไว้ ๗ วัน ซึ่งเชื่อว่าเป็นการป้องกันไม่ให้ผีจำเรือนตนได้ ในอดีตใช้วิธีหาม ศพไปสู่ป่าช้า โดยหามข้างละ ๔ คน หันเท้าศพไปข้างหน้า ขณะหามไปเผา ห้ามหามข้ามนาหรือ สวน ห้ามเปลี่ยนบ่า ห้ามพักกลางทาง ในปัจจุบันใช้รถนำไปสู่วัดเลย หากเจ้าภาพมีฐานะ ก็จะจ้าง วงดนตรีมาบรรเลงฆ้องกรัณการเสกน้ำขบวนศพด้วย ระหว่างทางจะมีการหว่านข้าวดอก เป็นปริศนา ธรรมว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในที่สุดก็ต้องแตกดับไปเหมือนข้าวดอก ไม่อาจนำไปปลูกใหม่ได้ หากตั้งศพไว้ที่วัด ก็เคลื่อนย้ายจากศาลาพักศพไปสู่เมรุเลย ปัจจุบัน ไม่นิยมกว้าภาชนะใส่น้ำเหมือน ในอดีต และไม่มีการคว้านไค เพราะไม่ไคบันไดที่ยกพลิกได้เหมือนในอดีต

๘. การเลี้ยงตายไข่ ก่อนจะนำศพไปเผาที่ป่าช้านั้น ญาติผู้ตายจะต้องไปเตรียม สถานที่ที่จะเผาหรือที่จะก่อกองฟอนไว้ให้เรียบร้อยก่อน การหาจุดหรือตำแหน่งที่จะเผานั้น จะมี พิธี “เลี้ยงตายไข่” ก่อน โดยนำไข่ไก่สดไป ๑ ฟอง เมื่อถึงป่าช้าก็จะอธิฐานบอกวิญญาณผู้ตายว่า ถ้า เขาต้องการอยู่บริเวณใดของป่าช้า เมื่อโยนไข่ไป ก็ขอให้ไข่แตกตรงนั้น อธิฐานเสร็จแล้วก็โยนไข่ เลี้ยงตาย ไข่แตกตรงจุดใด ก็ให้นำฟืนมาก่อกองฟอนตรงจุดนั้น แต่ปัจจุบันไม่มีการเลี้ยงตายไข่ แล้ว เพราะใช้เมรุเผาศพ จึงมีจุดเผาศพที่แน่นอน^๕

๙. การเวียนสามรอบ เมื่อหามศพถึงกองฟอนที่ป่าช้าหรือปัจจุบันก็เคลื่อนศพ ไปสู่เมรุแล้วก็หามเวียนรอบ ๓ รอบ ในการเวียนรอบนั้นให้เวียนซ้าย ถือกองฟอนอยู่ทางซ้าย

ของผู้หาม การเวียนนี้ทางคติโลก ถือว่าเป็นการเดินตรวจตราที่อยู่ของตน แต่ ในทางคติธรรมหมายถึง วัฏฏะหรือวน ๓ รอบ คือ (๑) กิเลสวัฏฏะ เครื่องเศร้าหมองจิต (๒) กัมมะ วัฏฏะ การกระทำด้วยเจตนา (๓) วิปากะวัฏฏะ ผลของกรรมที่ได้ทำลงไป เมื่อหามศพเวียนรอบ กองฟอน ๓ รอบแล้ว ก่อนจะยกศพขึ้นตั้งกองฟอน ให้หามโลงศพกระแทกกองฟอน ๓ ครั้งก่อน ทางคติทางโลก ถือว่าเป็นสัญญาณเตือนว่าผู้ตาย แต่ทางคติธรรม หมายถึง สามัญญลักษณะ ๓ ได้แก่ (๑) อนิจจัง ความไม่เที่ยง (๒) ทุกขัง ความทุกข์ทรมาน (๓) อนัตตา ความเป็นสิ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่

^๕ คุณพ่อหนู น้อมระวี, ป. ๔, ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

อาจบังคับให้เป็นไปตามที่ปรารถนาได้ เมื่อเอาโลงศพกระแทกกองฟอน ให้ภวานาว่า “ยังกัญจิ ธรรมะชะมมัง สัพพันตัง นิโรธะชะมมัง”^{๙๐}

๑๐. การล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว เมื่อหามศพไปถึงเชิงตะคอนหรือนำศพไปถึงเมรุแล้ว ให้นำศพเวียนซ้าย ๓ รอบ หลังจากนั้นก็นำศพขึ้นเชิงตะคอน/เมรุ โดยหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตก หลังจากวางศพบนกองฟอน/เมรุแล้ว ก่อนเผ่าจะมีการล้างหน้าศพก่อน โดยนิมนต์พระสงฆ์ ญาติผู้ตายและแขกที่มาร่วมงานศพเดินทอยเข้าไปล้างตามลำดับ เป็นปริศนาธรรมว่า น้ำมะพร้าวเป็นน้ำบริสุทธิ์ จิตใจของผู้บำเพ็ญกุศลจะสะอาดบริสุทธิ์เหมือนน้ำมะพร้าว

๑๑. การโยนผ้าข้ามโลง ในอดีต เมื่อวางศพไว้บนเชิงตะคอนและทำพิธีทางศาสนาเสร็จแล้ว ก่อนเผาญาติของผู้ตายจะโยนผ้าที่คลุมศพข้ามโลง กลับไปกลับมา ๓ ครั้ง โดยโยนข้ามโลงศพไปมาให้ตกดิน ๒ ครั้ง พอโยนครั้งที่สามจึงมีผู้รับเอาไว้แล้วนำไปถวายพระ การโยนผ้านี้ชาวบ้านเชื่อกันว่า ทำให้ผีหลงทาง คือ โยนไปโยนมาผีก็ตาลายเลยหลงทางตามมามาเอาผ้าในทางศีลธรรม หมายถึง สมบัติใด ๆ ในโลก มิได้เป็นของใคร มันหมุนเวียนเปลี่ยนมืออยู่อย่างนั้น แม้จะสั่งสมไว้มากจนกระทั่งมีชีวิตอยู่แต่เมื่อตายไปแล้ว มันก็ตกเป็นของคนอื่นไป ถ้าเขาใช้ในทางที่ถูกก็ดี แต่ถ้าใช้ผิดก็เป็นบาป^{๙๑}

๑๒. การทำไม้ข้ามหรง หลังจากโยนผ้าแล้ว ก็จะทำไม้ขนาดใหญ่และหนักพอสมควร ๒ ท่อนมาวางทับโลงศพไว้ทั้งซ้ายและขวา ตามประเพณีอีสานเรียกว่าไม้ข้ามหรง คนไทยมีความเชื่อเป็น ๒ อย่าง คือ กันมิให้โลงศพตกลงไปข้างใดข้างหนึ่ง เมื่อไฟไหม้พื้นจะยุบลง และเชื่อว่าผีจะออกมาอาละวาดไม่ได้ เพราะกลัวไม้ข้ามหรงใหญ่นี้ ส่วนทางพุทธศาสนาสอนคนเป็นว่า โลกนี้มีการต่อสู้กันอยู่ ๒ อย่างคือ ธรรม (ความดี) กับ อธรรม (ความชั่ว) ทั้งสองฝ่ายจะสู้กันอย่างไรกันฝ่ายไหนอ่อนแอ ฝ่ายนั้นก็จะถูกข่มให้ตายไปกับศพ

ฌาปนกิจในอดีตไม่มีพิธีกรบอกลำดับขั้นตอนพิธีกรรมเหมือนปัจจุบัน ทายกจะเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม ส่วนปัจจุบันมีพิธีกรบอกลำดับขั้นตอนทุกอย่าง ทายกจะนำพาทำพิธีกรรมตามที่พิธีกรบอก

๑๓. ลำดับขั้นตอนก่อนประชุมเพลิงศพในปัจจุบัน

๑) เมื่อนำศพถึงเมรุ ให้นำศพขึ้นสู่เมรุแล้วล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว ตกแต่งโลงศพบนเมรุให้ดูเป็นที่เรียบร้อย จัดโต๊ะสำหรับทอดผ้าบังสุกุล โดยโยงภูษามาที่โต๊ะ มีพานรองรับภูษาโยง และโยงสายสิญจน์มาที่อาสนะสงฆ์

^{๙๐} พระอาจารย์สุุดใจ วรปัญโญ, รักษากรเจ้าอาวาสวัดหนองกุ้ง, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๙๑} สัมภาษณ์ พระมหาทองแดง ปยุตโต, ป.ธ. ๙ น.ธ. เอก ปริญญาโท, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

๒) พิธีกร กล่าวทักทายแขกที่มาร่วมงาน เมื่อทุกอย่างพร้อมจึงนำเข้าสู่
พิธีกรรมต่อไป

๓) พิธีกร อาราธนาศีล ๕ พระสงฆ์ให้ศีล และสวดมาติกาไปตามลำดับ

๔) เจ้าภาพจัดเตรียมผ้าบังสุกุลพร้อมญาติที่จะทอดผ้าบังสุกุล

๕) เจ้าภาพประเคนปัจจัยแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ

๖) พิธีกรเชิญตัวแทนแขกที่มาร่วมงานทอดผ้าบังสุกุล โดยทอดตามจำนวน
พระสงฆ์

๗) เจ้าภาพและญาติผู้ตายขึ้นทอดผ้าบังสุกุลบนเมรุและพระสงฆ์พิจารณาผ้า
บังสุกุล

๘) พิธีกรอ่านประกาศรายชื่อหน่วยงานหรือองค์กรที่ได้รับมอบทุนจากเจ้าภาพ
และหากผู้ตายได้ทำประกันชีวิตไว้ ก็จะรับเงินจากบริษัทประกันชีวิต

๙) พิธีกรอ่านประวัติผู้เสียชีวิต

๑๐) พิธีกรเชิญแขกที่มาร่วมงานลุกขึ้นยืนไว้อาลัยแก่ผู้เสียชีวิต

๑๑) พิธีกรกล่าวเชิญประธานในพิธีพิธีกรเชิญประธานในงาน ทอดผ้ามหาบังสุกุล

๑๒) พิธีกรนิมนต์พระสงฆ์และเชิญผู้มาร่วมงานวางดอกไม้จันทน์โดยลำดับต่อไป

๑๓) ทำพิธีประพรมเพลิง

๑๔) พระสงฆ์สวดหน้าไฟ แขกที่มาร่วมงานฟังพระสวดหน้าไฟจนจบ
(โดยมากจะเป็นเจ้าภาพ) เป็นเสร็จพิธี แขกที่มาร่วมงานก็ทยอยกันกลับบ้าน เหลือแต่สัปเหร่อ
เท่านั้นที่อยู่ทำหน้าที่ของตน^{๑๒}

ในกรณีที่ผู้เสียชีวิตเป็นพระสงฆ์สมณศักดิ์ ข้าราชการ บิณฑบาตข้าราชการ หรือผู้ขอ
พระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ มีลำดับขั้นในการดำเนินการขอไฟพระราชทานเพลิง ดังนี้คือ
ให้เจ้าภาพศพไปติดต่อขอรับหีบเพลิงพระราชทาน ที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง และควรไป
รับก่อนกำหนดวันพระราชทานเพลิงอย่างน้อย ๓ วัน หลังจากได้รับหนังสือติดต่อจากเจ้าหน้าที่
สำนักพระราชวังแล้ว หากเจ้าภาพไม่สามารถไปรับหีบเพลิงพระราชทานด้วยตนเอง จะมอบให้ผู้อื่น
ไปรับแทนก็ได้ โดยนำต้นเรื่อง หนังสือมอบฉันทะ และสำเนาบัตรประจำตัวผู้แทนไปแสดงต่อ
เจ้าหน้าที่ ผู้ไปรับหีบเพลิงควรแต่งกายสุภาพ การรับหีบเพลิงพระราชทานให้รับที่โต๊ะหมู่หน้าพระ
บรมฉายาลักษณ์

^{๑๒} สัมภาษณ์ คุณพ่อสนั่น ธรรมจันทร์, ป. ๔, ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

เมื่อเชิญหีบเพลิงพระราชทานไปวางที่สถานที่ที่จะจัดงานแล้ว ให้ตั้งไว้ที่อันสมควร และควรมีพานรองรับหีบเพลิงพระราชทานด้วย เมื่อถึงกำหนดวันที่ขอพระราชทานเพลิงศพ ทางจังหวัด อำเภอ หรือเจ้าภาพ จะต้องจัดเจ้าหน้าที่แต่งเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกซ์ เชิญหีบเพลิงพระราชทาน พร้อมด้วยพานรองไปยังเมรุที่จะประกอบพิธี ควรรยกศพขึ้นตั้งเมรุให้เรียบร้อยเสียก่อนแล้วจึงเชิญพานหีบเพลิงพระราชทานขึ้นไปตั้งไว้บนโต๊ะทางด้านศีรษะศพ เมื่อเชิญพานหีบเพลิงพระราชทานวางเรียบร้อยแล้ว ให้ผู้เชิญค่านับเคารพศพหนึ่งครั้ง แล้วจึงลงจากเมรุ ขณะที่เชิญพานหีบเพลิงพระราชทานไปนั้น เจ้าหน้าที่ผู้เชิญจะต้องอยู่ในอาคารสำรวม ไม่ต้องทำความเคารพผู้ใด และไม่เชิญหีบเพลิงพระราชทานเดินตามหลังผู้หนึ่งผู้ใดเป็นอันขาด ระหว่างที่เจ้าหน้าที่เชิญหีบเพลิงพระราชทานเดินไปสู่เมรุนั้น ประชาชนที่มาร่วมงานควรนั่งอยู่ในความสงบโดยมิต้องยืนขึ้น ไม่ต้องทำความเคารพและไม่มีการบรรเลงเพลงอย่างใดทั้งสิ้น ผู้ที่ตั้งแถวรอรับการเชิญหีบเพลิงพระราชทานเดินไปสู่เมรุควรเป็นเจ้าภาพ การแต่งกายควรแต่งเครื่องแบบไว้ทุกซ์ตามประเพณีนิยมสำหรับข้าราชการ ให้แต่งกายเครื่องแบบปกติขาวไว้ทุกซ์ ในระยะเวลาก่อนเจ้าภาพเชิญผู้มีอาวุโสสูงสุดขึ้นเป็นประธานประกอบพิธีพระราชทานเพลิงนั้น ให้เจ้าหน้าที่ผู้เชิญหีบเพลิงพระราชทานขึ้นไปรออยู่ ณ โต๊ะวางหีบเพลิงพระราชทานบนเมรุก่อน เมื่อถึงกำหนดเวลาพระราชทานเพลิงศพ ให้เจ้าภาพเชิญแขกผู้มีอาวุโสสูงสุดในที่นั้นขึ้นเป็นประธานประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพ เมื่อประธานในพิธีทอดผ้าไตรบังสุกุล พระสงฆ์ทอดผ้าบังสุกุลแล้ว ให้เจ้าหน้าที่ผู้เชิญหีบเพลิงพระราชทานแก้อหีบเพลิงพระราชทานออก จากนั้น ผู้เป็นประธานปฏิบัติตามขั้นตอนต่อไปนี้คือ (๑) เปิดฝาหีบเพลิงพระราชทาน (๒) หยิบเทียนชนวนในหีบเพลิงพระราชทาน มอบให้เจ้าหน้าที่ผู้เชิญถือไว้ (๓) หยิบกลักไม้ขีดในหีบเพลิงพระราชทาน จุดไฟต่อเทียนชนวนที่เจ้าหน้าที่ผู้เชิญถือไว้ (๔) ถวายบังคมโดยการไหว้หนึ่งครั้ง แล้วหยิบรูป ดอกไม้จันทน์ และเทียนพระราชทานในหีบเพลิงพระราชทาน จุดไฟหลวงจากเทียนชนวนแล้ววางไว้ใต้กลางฐานที่ตั้งศพ จากนั้นก้าวถอยหลังหนึ่งก้าว ค่านับศพหนึ่งครั้ง แล้วลงจากเมรุ เป็นอันเสร็จพิธี

๑๔. สคริปต์ของพิธีกร พิธีกรในงานต้องมีสคริปต์ในการดำเนินรายการ สำหรับผู้ที่ชำนาญแล้วไม่ต้องมีก็สามารถดำเนินรายการได้ มีรายละเอียดดังนี้ ในเบื้องต้นเป็นการกล่าวแสดงความเคารพต่อประธานในพิธี ทักทายแขกผู้มาร่วมงานและแนะนำตนเองเป็นพิธีกรว่า เป็นใคร ความสัมพันธ์กับเจ้าภาพ หน้าที่การงาน ตัวอย่างเช่น

กราบเรียนพระเดชพระคุณ...ประธานฝ่ายสงฆ์ ที่เคารพอย่างสูง กราบเรียนท่าน...ประธานฝ่ายฆราวาสที่เคารพ กราบเรียนแขกท่านผู้มีเกียรติ ที่เคารพรักทุกท่าน กระผม นาย...ครูโรงเรียน...ได้รับฉันทานุมัติจากเจ้าภาพให้เป็นผู้ดำเนินประวัติดิของคุณพ่อ... เพื่อเป็นเกียรติและเป็นอนุสรณ์แก่คุณพ่อ...ผู้วายชนม์

ต่อจากนั้นเป็นการอ่านประวัติผู้วายชนม์ ซึ่งประกอบด้วยชาติกำเนิด ภูมิกำเนิด เกิด ชีวิตสมรส ประวัติการศึกษา ชีวิตการครองเรือน ประวัติการทำงานเพื่อสังคม อุปนิสัย (คุณงามความดี) วาระสุดท้ายของชีวิต คืออาการป่วย การรักษาพยาบาล และวันเดือนปีที่เสียชีวิตต่อจากนั้นเป็นการนำกล่าวคำโหสิกรรมและกล่าวส่งดวงวิญญาณผู้วายชนม์ เช่น “อกุศลกรรมใด ที่เป็นกรรมไม่ดี ซึ่งคุณพ่อ...ได้ล่วงเกินท่านทั้งหลายเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทั้งโดยเจตนาและไม่มีเจตนา ขอท่านทั้งหลายได้โปรดอโหสิกรรมนั้นแก่คุณพ่อ...ด้วย เทอญ ส่วนกุศลกรรมใดที่คุณพ่อ...ได้ทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ขอคุณกรรมนั้นจงได้ อำนวยผลดลบันดาล ส่งดวงวิญญาณคุณพ่อ...ไปสู่สุคติ ในสัมปรายภพด้วย เทอญ” ต่อจากนั้นก็เรียนเชิญแขกผู้มาร่วมงานยืนไว้อาลัยแก่ผู้วายชนม์ประมาณ ๑ นาที เสร็จแล้วกล่าวขอขอบคุณแขก แล้วกล่าวกลอนไว้อาลัยผู้วายชนม์ หรือเชิญเจ้าภาพ/ตัวแทนเจ้าภาพกล่าวก็ได้^{๑๓}

สำหรับพิธีพระราชทานเพลิงศพนี้ กลางวันจะเป็นการเผาหลอก การเผาจริงหรือฌาปนกิจจะมีขึ้นในเวลากลางคืน ซึ่งสร้างเมรุลอยตั้งศพ ฌาปนกิจทั้งศพและเมรุลอยนั้น^{๑๔}

๑๕. ธรรมเนียมปฏิบัติในการไปร่วมงานฌาปนกิจศพ ในการไปร่วมงานฌาปนกิจศพ ผู้ไปร่วมงานจะต้องเข้าใจธรรมเนียมปฏิบัติ เพื่อแสดงออกถึงความเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีการศึกษา และเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าภาพ ดังนี้

๑) การไปรดน้ำศพ

พิธีรดน้ำศพนี้เกิดจากความเชื่อว่าเป็นการชำระศพให้สะอาด บริสุทธิ์ เหมือนกับเหมือนกับการได้ลงอาบน้ำในแม่น้ำคงคาแล้วทำให้บริสุทธิ์ การรดน้ำศพนี้เป็นปริศนาธรรมว่า คนเราเมื่อตายไปแล้วสิ่งที่จะติดตามไปได้คือคุณงามความดี ซึ่งเทียบได้กับน้ำหอมที่ใช้รดศพ มีลำดับขั้นตอนดังนี้

(๑) แต่งกายไว้ทุกข์ตามความนิยมของท้องถิ่นตน

(๒) ก่อนรดน้ำศพ นิยมนั่งคุกเข่าน้อมตัวลง ยกมือไหว้ พร้อมกับนีกขอขมาโทษต่อศพนั้น

(๓) เมื่อยกมือไหว้ขอขมาแล้วก็ถือภาชนะสำหรับรดน้ำด้วยมือทั้งสอง เทน้ำลงที่ฝ่ามือขวาของศพ

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายสมาน คำปลิว, รองผู้อำนวยการ โรงเรียนบ้านขอนแก่น, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางสาวกาญจน์ อุทกโชระ, ป.โท (สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศ), ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

(๔) เมื่อรดน้ำศพเสร็จแล้ว ก็น้อมตัวลงไหว้พร้อมกับอธิฐานให้ดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ

๒) วิธีรดน้ำศพพระภิกษุสงฆ์

(๑) นั่งคุกเข่าตามเพศกราบเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง พร้อมกับนีกขอขมาโทษ

(๒) เมื่อขอขมาโทษเสร็จแล้ว ก็ถือภาชนะด้วยทั้งสองเท้าน้ำรดลงที่ฝ่ามือขวาของศพ

(๓) เมื่อรดเสร็จแล้ว ก็กราบเบญจางคประดิษฐ์อีก ๓ ครั้ง พร้อมกับนีกอธิฐานให้ดวงวิญญาณท่านไปสู่สุคติ

๓) การไปงานตั้งศพบำเพ็ญกุศล

- นิยมแต่งกายไว้ทุกข์ตามความนิยมของท้องถิ่นตน
- นิยมนำพวงหรีดไปไว้อาลัยแก่ผู้วายชนม์ หรือจะไม่นำไปด้วยก็ได้

๔) การแสดงความเคารพศพของคฤหัสถ์

(๑) นิยมนั่งคุกเข่าราบ ทั้งชายและหญิง จูดยุบ ๑ ดอก ประนมมือยกยูกขึ้นจบ ให้ปลายนิ้วชี้อยู่ระหว่างคิ้วแล้วตั้งจิตขอขมาโทษ

(๒) เมื่อขอขมาแล้วให้ปักรูปที่กระถางรูปแล้วนั่งพับเพียบหมอบกราบ กระพุ่มมือ คือนั่งพับเพียบตะแคงตัวข้างขวา หันหน้าไปทางศพ วางมือขวาลงก่อน แล้ววางมือซ้ายลงแนบกับมือขวา ประนมมือตั้งอยู่กับพื้น พร้อมกับหมอบให้หน้าผากลงจรด พร้อมตั้งใจอธิษฐานแล้วลุกขึ้น (ถ้าเป็นผู้เสียชีวิตได้รับพระราชทานเครื่องประกอบเกียรติยศ ผู้ไปเคารพไม่ต้องจูดยุบบูชาศพ)

๕) การแสดงความเคารพศพพระสงฆ์

(๑) นิยมแต่งกายเหมือนกับไปเคารพศพคฤหัสถ์

(๒) เมื่อวางเครื่องสักการะบูชาแล้ว ก็นั่งคุกเข่า จูดยุบ ๑ ดอก ประนมมือยกยูกขึ้นตั้ง ให้ปลายนิ้วหัวแม่มืออยู่ระหว่างคิ้ว ปลายนิ้วชี้จรดหน้าผาก พร้อมกับตั้งใจขอขมาโทษ

(๓) เมื่อขอขมาโทษแล้ว ก็ปักรูปที่กระถางปักรูป กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง พร้อมกับนีกอธิษฐานให้ดวงวิญญาณท่านไปสู่สุคติ^{๔๕}

๑๖. **ธรรมเนียมที่ห้ามในการฌาปนกิจศพ** ธรรมเนียมที่ห้ามหรือข้อห้ามในการฌาปนกิจศพ คือ ไม่นิยมเผาในวันอังคารและวันพระ เพราะถือว่าวันอังคารเป็นวันร้อน จะทำให้

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายสุน จุฑา อายุ ๗๒ ปี, ผู้รู้ท้องถิ่น, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

วิญญาณผู้ตายหรือญาติผู้ตายมีความเดือดร้อนหาความสุขไม่ได้ ส่วนวันพระเป็นวันมงคล ไม่เหมาะแก่การทำพิธีอวมงคล

หากเป็นการตายโหง ห้ามไม่ให้เผา ต้องฝังไว้สามปีก่อน จึงขุดขึ้นมาทำฌาปนกิจได้ เพราะเชื่อว่า การเผาทำให้ร้อน วิญญาณของผู้ตายโหงยังไม่สงบ จะทำให้วิญญาณเวียนปัจจุบันแม้จะเป็นการตายโหง ก็นิยมเผา ไม่ค่อยถือปฏิบัติกันเหมือนในอดีต สาเหตุคงเป็นเพราะไม่มีความเชื่อเหมือนในอดีต

๑๗. การเก็บกระดูกหรืออัฐิ ญาติผู้ตายจะตื่นแต่เช้า เพราะต้องทำพิธีเก็บกระดูกให้เสร็จแล้วกลับมาเตรียมภัตตาหารเช้าถวายพระสงฆ์ เมื่อมาถึงที่เผาหรือเมรุ ก็จะใช้น้ำดับไฟให้สนิท หลังจากนั้นจึงเก็บกระดูก โดยนิมนต์พระเก็บก่อน เสร็จแล้วจะใช้น้ำหอมล้างกระดูก แล้วเก็บกระดูกใส่ผ้าขาวล้างด้วยน้ำหอม แล้วจึงนำไปใส่โกศบางส่วน ที่เหลือจะใส่ลงในหม้อดิน ปั่นหุ่นหันศิระไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเรียกว่า “การแปรธาตุ” คือ การแปรรูปกองกระดูกให้เป็นรูปคนนอน หงายหันศิระไปทางทิศตะวันตก (สมมติว่าตาย) นิมนต์พระบังสุกุลตาย ต่อนั้น แปรรูปใหม่ โดยทำเป็นรูปคนหันศิระไปทางตะวันออก (สมมติว่าเกิด) โดยการเวียนขวา คือ ใช้จอบเขี่ยกองกระดูกด้านศิระให้หันไปทางทิศตะวันออก โดยการหมุนเวียนขวา แล้วนำเหรียญ ๓๒ เหรียญ วางตามตำแหน่งที่เชื่อว่าเป็นอากร ๓๒ ของร่างกาย แล้วจึงพรมน้ำหอมที่อัฐิ นิมนต์พระสวดบังสุกุลเป็นเมื่อเสร็จการบังสุกุลก็เก็บกระดูกไปสักการบูชาหรือบรรจุไว้ในเจดีย์ กำแพงบ้าง เพื่อให้บุตร-ธิดาได้ระลึกถึงและบำเพ็ญกุศลอุทิศส่วนกุศลส่งให้วิญญาณผู้ตาย เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู กตเวทิต่างที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา^{๑๖}

๑๘. การทำบุญอัฐิ ที่ทำกันโดยมากคือ เผาวันใดก็นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านในตอนค่ำ รุ่งเช้าก็ทำพิธีเก็บอัฐิ แล้วถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ ต่อด้วยบังสุกุลอัฐิคือเก็บอัฐิไว้ในเจดีย์หรือกำแพงวัด เป็นอันเสร็จพิธี อีกวิธีหนึ่งคือ หลังฌาปนกิจครบ ๕๐ หรือ ๑๐๐ วัน ก็จะถวายสังฆทานพระสงฆ์ อุทิศกุศลให้ผู้ตาย หลังเสร็จพิธีฌาปนกิจศพแล้ว ญาติผู้ตายก็จัดเตรียมสถานที่เจริญพระพุทธมนต์เย็นนิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ จำนวน ๕ รูป หลังจากนั้นก็เลี้ยงอาหารแขกที่มาร่วมฟังการเจริญพระพุทธมนต์ ตอนกลางคืนจะมีการจันเฮือนดี เพื่อปลอบใจและเพิ่มกำลังใจแก่ญาติผู้ตาย^{๑๗}

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายรัชมี จตุโพธิ์, ป. ๔, น. ๕, ตรี, ไวยาวจักร, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายคำไมย์ ทองบุญมี, ผู้รู้ชาวบ้าน, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

ดังนั้น จึงสรุปความเชื่อในพิธีการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือได้ว่า ชาวบ้านขอนแก่นเหนือมีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมและประเพณีการฌาปนกิจ โดยก่อนเผามีการเตรียมโลงศพ ผ้าขาวสำหรับห่อศพจนถึงเตรียมไม้ไผ่ผ่าเป็นซี่สำหรับหามศพ น้ำมะพร้าวอ่อนสำหรับล้างหน้าศพ เป็นต้น และหลังเผามีการเตรียมหม้อดินสำหรับใส่กระดูก ผ้าขาวสำหรับห่ออัฐิ เหยียน ๓๒ เหยียนเป็นสัญลักษณ์แห่งอาการ ๓๒ ของมนุษย์ เป็นต้น

๓.๔ สรุปการประกอบพิธีการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ก็จะตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้านหรือวัดแล้วแต่ความสะดวก หลังจากนั้นก็ทำพิธีอาบน้ำศพ โดยใช้ น้ำอุ่นอาบก่อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น ใช้ขมิ้นทาด้วยเพื่อให้เกิดความหอม ใช้ขี้ผึ้งปิดทวารทั้ง ๕ เสร็จแล้วจึงแต่งตัวศพ โดยการหวีผม นุ่งผ้ากลับด้านเพื่อให้แตกต่างจากคนเป็น แล้วก็มัดตราสังหรือค้อยศพ ซึ่งการมัดตราสังนี้ใช้ด้ายดิบมัดเป็น ๓ เปลาะที่คอ มือและเท้า หลังจากนั้นก็บรรจุศพลงหีบแล้วตกแต่งโลงศพด้วยดอกไม้สด มีการประดับผ้าตกแต่งด้วยไฟประดับ วางพวงพุดหรือพวงพช ดอนเย็นก็นิมนต์พระ ๔ รูปมาสวดมาติกาหรือสวดพระอภิธรรมเพื่อส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุวรรค์ แล้วจึงงันขอน ระยะเวลาในการตั้งศพบำเพ็ญกุศลปัจจุบันนิยม ๓ วัน เมื่อถึงวันฌาปนกิจ ก็เคลื่อนศพไปเผาที่ป่าช้าหรือเมรุ ปัจจุบันเผาที่เมรุของวัดประจำหมู่บ้าน พิธีกรรมก่อนเผาหรือประชุมเพลิงในอดีตคือนิมนต์พระเถระแสดงธรรม พระสงฆ์สวดมาติกา หลังจากนั้นก็ทอดผ้าบังสุกุล ซึ่งญาติของผู้ตายรวมทั้งแขกผู้มีเกียรติออกไปทอดคราวละ ๔ คน มีพระสงฆ์ ๔ รูปออกไปพิจารณาผ้าบังสุกุล หลังจากอ่านประวัติผู้ตายแล้วก็ เป็นพิธีทอดผ้าบังสุกุล วางดอกไม้จันทน์ แล้วก็เผาศพพร้อมกับสวดหน้าไฟ เป็นเสร็จพิธี แต่ในปัจจุบันมีลำดับขั้นตอนมากขึ้น นิยมให้มีพิธีกรเป็นผู้บอกและนำพาทำตามลำดับขั้นตอน มีการมอบทุนแก่หน่วยงานหรือองค์กร อ่านประวัติผู้วายชนม์ ยืนไว้อาลัย อ่านกลอนไว้อาลัยแก่ผู้วายชนม์ รวมทั้งแจกของชำร่วยแก่ผู้มาร่วมงานด้วย

บทที่ ๔

ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

ในบทที่ ๔ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาของยุคสมัย ซึ่งถือว่าเป็นธรรมดาของสรรพสิ่ง เมื่อมีการเกิดขึ้น ดำเนินไปในช่วงเวลาหนึ่ง สุดท้ายก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป แม้แต่ความเชื่อหรือคติความเชื่อของชาวบ้านขอนแก่นเหนือก็เช่นเดียวกัน โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏมีด้านประเพณี วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านคุณธรรมจริยธรรม และด้านสภาพแวดล้อม มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ด้านประเพณีและวัฒนธรรม

ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้น ๆ ผิดฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล °

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เช่น การกิน การอยู่อาศัย การแสดงความเคารพ เป็นต้น วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ของสังคม จนบางวัฒนธรรมเกิดการผสมผสานกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมของตนในที่สุด หากไม่ศึกษาถึงที่ไปที่มาอาจไม่เข้าใจว่าวัฒนธรรมนั้น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง

° สุวรรณ กลิ่นพงศ์ และวันดี จันทร์ประดิษฐ์, พิธีกรรมและประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑-๓.

การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก หรือวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นซึ่งสลับซับซ้อน ลึกซึ้ง และเข้าใจได้ยาก จึงส่งผลให้ละเลยและหลงลืมวัฒนธรรมดั้งเดิม ความเจริญทางเทคโนโลยีที่เข้ามาสู่หมู่บ้านทั้งสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นับเป็นอันสื่อสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านได้รับข่าวสาร เรื่องราวต่าง ๆ เกิดการเรียนรู้ ยอมรับและรับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมุ่งความทันสมัยไม่คำนึงถึงรากฐานวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม^๒

ความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม เช่น ในอดีตไม่มีการใช้พวงหรีดเหมือนปัจจุบัน เมื่อไทยได้รับวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกและชาวอิสานได้รับวัฒนธรรมของภาคกลาง การใช้พวงหรีดจึงเกิดขึ้น วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ ดอกไม้สดหรือดอกไม้พลาสติก เมื่อมีความคิดแบบประโชชน์นิยมเข้ามา ก็เปลี่ยนเป็นการใช้วัสดุที่เป็นประโชชน์ เช่น พดล เป็นต้น จะเห็นว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วย” เมื่อพิจารณาพัฒนาการทางด้านวัฒนธรรมแล้ว พบว่า ส่วนดีของการใช้พวงหรีดไว้อาลัยคือทำให้เจ้าภาพมีความอบอุ่นใจว่ามีคนรัก มีคนอาลัยจากการจากไปของผู้วายชนม์ ข้อเสียคือหากใช้โฟมทำก็จะเป็นการสร้างขยะให้เกิดขึ้น สำหรับคนที่ใช้วัสดุที่ใช้ประโยชน์ได้ เช่น พดล เป็นต้น เชื่อว่าทำให้รูปแบบของการแสดงออกซึ่งความอาลัยเปลี่ยนไป ความรู้สึกจะไม่เหมือนกับดอกไม้สด แต่เป็นการมุ่งใช้ประโยชน์มากกว่า^๓

วัฒนธรรมการแต่งกายในงานศพ ในอดีต ผู้ที่ไปร่วมงานจะนุ่งชุดดำหรือชุดขาว ซึ่งชุดดำหมายถึงสีแห่งความทุกข์ ส่วนชุดขาวหมายถึงสีแห่งความบริสุทธิ์ ปัจจุบันหากผู้ตายเป็นบุคคลสำคัญ หรือเป็นงานพระราชทานเพลิงศพ ผู้ไปร่วมงานที่เป็นข้าราชการจะแต่งชุดปกติขาว ผู้มีเกียรติที่มีหน้าที่การงานดีจะนิยมแต่งสูทร่วมพิธี ซึ่งได้รับอิทธิพลการแต่งกายจากประเทศตะวันตกและรัฐพิธี^๔ หากงานศพนั้น ๆ เคลือบด้วยเปลือกทางวัฒนธรรมมากจนเกินไป จะทำให้คนไม่ได้ประโยชน์จากการไปร่วมงานศพอย่างแท้จริง เพราะไม่เกิดความสังเวชสลดใจ แต่กลับเป็นเรื่องของมานะมากกว่า คือสำคัญว่าตนด้อยกว่าเขา เสมอเท่าเทียมเขา หรือเหนือคนอื่นโดยฐานะ^๕

^๒นิเทศ ดินณะกุล, อ่างใน พระมหาวิระศิลป์ จันทโก, (แสนลุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^๓สัมภาษณ์ พระปลัดกิตติพงษ์ ปญญาวิโร, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^๔สัมภาษณ์ พระภูวงศ์ สุจินโณ, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^๕สัมภาษณ์ นางทุ้มทอง วิเชียรศรี, ครูโรงเรียนบ้านขอนแก่น, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^๖สัมภาษณ์ นายดี แก้วขอนแก่น อายุ ๗๔ ปี, ผู้รู้ท้องถิ่น, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

สมัยก่อน การเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมจะเป็นภาระของเจ้าภาพโดยเฉพาะ หรือมีญาติร่วมเป็นเจ้าภาพด้วย แต่ปัจจุบันหากผู้ตายเป็นคนกว้างขวาง ก็จะมีหน่วยงานหรือคนรู้จักไปเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมให้ เป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจต่อกัน^๙ เกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภครถคือ หลังจากฟังพระสวดมาดึกบังสุกุลหรือพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์แล้ว ญาติผู้ตายก็จะนำอาหารมาเลี้ยงแขกที่ไปร่วมงาน โดยทั่วไปแล้วเป็นอาหารตามปกติ แต่บางเจ้าภาพซึ่งมีฐานะดีจะนิยมเลี้ยงข้าวต้มหรือกระเพาะปลาด้วย ซึ่งได้รับวัฒนธรรมการบริโภครถจากภาคกลาง^{๑๐}

ในอดีต ไม่มีการอ่านประวัติผู้ตาย การยื่นไว้อาลัย และการแจกของชำร่วยแก่ผู้ไปร่วมงานศพ แต่เมื่อได้รับประเพณีและวัฒนธรรมจากภาคกลาง ขั้นตอนพิธีการเหล่านี้ก็เกิดขึ้นและเป็นที่นิยมในปัจจุบัน^{๑๑} การอ่านประวัติผู้ตายเป็นสิ่งดี เพราะเป็นการประกาศเกียรติคุณผู้ตาย แต่ถ้าหากผู้ตายนั้นเป็นคนไม่ดี การอ่านประวัติพรรณนาความดีของผู้ตายก็ดูเก้อเขินเหมือนกัน หรือพิธีกรอาจไม่อ่านก็ได้^{๑๒} การประดับเมรุในอดีตไม่มี แต่ปัจจุบันมีการประดับด้วยผ้าและดอกไม้สด แม้จะแสดงออกถึงฐานะของผู้ตาย แต่ก็ไม่มีประโยชน์ในทางธรรม เพราะเป็นสิ่งปิดบังอู่สุกะ^{๑๓}

๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ เป็นชื่อของกิจกรรมหรือการกระทำที่เกิดจากองค์ประกอบ การผลิต การจำหน่ายและการบริโภค

การผลิตตามหลักเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การกระทำซึ่งก่อให้เกิดผลที่สามารถตีราคาเป็นเงินตราได้ ส่วนการผลิตเชิงพุทธมีทัศนะที่แตกต่างคือ ไม่ได้มุ่งราคาเป็นสำคัญ แต่มุ่งที่การมีจิตสำนึกในการผลิต ไม่เป็นการทำลายสภาพแวดล้อม แต่มุ่งให้เกิดความสมดุลของทุกปัจจัยที่เกี่ยวข้อง การบริโภคคือการใช้สอยสิ่งที่ผลิตขึ้นนั้น พระพุทธศาสนามุ่งการบริโภคเท่าที่จำเป็น ไม่ส่งเสริมการใช้จ่ายหรือบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ส่วนการจำหน่ายหมายถึงการนำผลผลิตไปขายหรือจำหน่ายแก่ผู้บริโภค พระพุทธศาสนาเน้นความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจรก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสามในการดำรงอยู่ของ

^๙ สัมภาษณ์ นายตั้ง สุภาพ อายุ ๖๒ ปี, บ้านขอนแก่นเหนือ, ผู้รู้ท้องถิ่น, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๑๐} สัมภาษณ์ คุณพ่อหนู น้อมระวี, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายระดับ พรหมเกตุ, ครูโรงเรียนบ้านขอนแก่น, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายสิน ภาคมฤค, กำนันตำบลขอนแก่น, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระปลัดกิตติพงษ์ ปญญาวิโร, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

มนุษย์นั้นจะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่าองค์ประกอบเหล่านี้ประสานกันด้วยและเกื้อกูลกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น...^{๑๒}

ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจคือ สมัยก่อนงานศพไม่สิ้นเปลืองมากเหมือนกับในปัจจุบัน อาศัยการช่วยเหลือกันของเพื่อนบ้าน จะต้องใช้จ่ายบ้าง เช่น อาหารและเครื่องดื่มนั้น เป็นต้น แต่ทุกวันนี้ สินค้ามีราคาแพงขึ้น รายการใช้จ่ายในงานศพก็มีมากขึ้น เช่น ค่าบำรุงวัด บริจาคแก่งาน/องค์กร/สถาบัน เช่น โรงเรียน เป็นต้น ดังนั้น เจ้าภาพที่ไม่มีเงินจึงมีความยากลำบากถึงกับต้องยืมหนี้สินจัดงานศพก็มี หากไม่ทำอย่างนั้น ก็ไม่สามารถที่จะจัดงานศพได้^{๑๓}

ประเด็นที่น่าศึกษาคือ การตั้งกองทุนฌาปนกิจหมู่บ้าน ในอดีตไม่มีการดำเนินการลักษณะนี้ แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนไป การใช้จ่ายในงานศพมีมากขึ้น ดังนั้น เพื่อเป็นการลดภาระการใช้จ่ายหรือไม่มีเงินจัดงานฌาปนกิจศพ อีกอย่างหนึ่งคือการทำประกันชีวิต เมื่อผู้ทำประกันได้เสียชีวิตลง ก็จะได้รับเงินก้อนหนึ่งซึ่งมากเพียงพอที่จะจัดงานศพได้ ในปัจจุบันนิยมทำประกันชีวิตกันมาก เพราะถือว่าเป็นการออมทรัพย์ไว้ใช้จ่ายในการจัดงานศพ จัดว่าเป็นเรื่องดี เพราะเป็นหลักประกันความมั่นคงแห่งทรัพย์ได้ อย่างไรก็ตาม อาจมีผลกระทบด้านคุณธรรมจริยธรรมรวมทั้งประเพณีด้วย กล่าวคือ ญาติผู้ตายอาจเกิดความโลภในทรัพย์ที่ได้นั้น จนทำให้รู้สึกไม่อาลัยในญาติผู้เสียชีวิตของตน แม้พระพุทธศาสนาจะสอนไม่ให้อาลัยในผู้ตาย เพราะไม่มีประโยชน์ (สำหรับผู้หวังผลการปฏิบัติธรรมในระดับสูงขึ้น) แต่อย่างน้อยก็เป็นการแสดงออกถึงความรักที่ลูกหลานมีต่อผู้ตาย ซึ่งบุตร-ธิดาที่มีความรักต่อบิดามารดาที่เสียชีวิตจะตั้งใจทำบุญอุทิศให้ท่าน ต่างจากคนไม่มีความอาลัยที่ขาดกตัญญูกตเวที จะไม่ให้ความสำคัญกับการทำบุญอุทิศกุศลให้ท่าน สักแต่ทำตามประเพณีเท่านั้น^{๑๔}

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแม้จะทำให้ผู้จัดงานฌาปนกิจศพเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามก็เป็นการสร้างรายได้ให้กับคนขายโลงศพ พวงหรีด ถ่าน ของชำร่วย พลุ การบริการเครื่องเสียง และสิ่งของอื่น ๆ ที่ต้องใช้ในงานศพ^{๑๕} หากจะมองในเชิงบวกถือว่าการ

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑)

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายล้วน วิเชียรศรี อายุ ๗๓ ปี, นายดี แก้วขอนแก่น อายุ ๗๔ ปี, ผู้รู้ท้องถิ่น, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาทองแดง ปยุตโต, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายศาล รักไทย์, ไวยาวัจกร, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

กระจายรายได้ ทำให้คนมีอาชีพมากขึ้น เพราะเมื่อประเทศพัฒนาขึ้น ระบบเศรษฐกิจมีการขยายตัว
บวกกับการเปลี่ยนยุคสมัยจากเกษตรกรรมมาเป็นระบบอุตสาหกรรมและยุคการสื่อสารไร้พรมแดน
คนได้อาศัยธรรมชาติน้อยลง มีการสร้างอาชีพขึ้นมาใหม่โดยอาศัยเทคโนโลยี ดังนั้น จึงทำให้มีการ
แข่งขันในการทำมาหากินมากขึ้น ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ มีโอกาส มีเงินลงทุน ย่อมจะได้เปรียบ^{๑๖}

โดยปกติแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้สงเคราะห์ชาวบ้าน ท่านไม่ได้เรียกร้องอะไรจากเจ้าภาพ
แต่ชาวบ้านก็รู้จักธรรมเนียมปฏิบัติ เพื่อเป็นการไม่เบียดเบียนท่าน และไม่เอาเปรียบชาวบ้านที่มา
ทำบุญ จึงมีข้อตกลงร่วมกันว่าหากเจ้าภาพใดจัดงานศพโดยอาศัยวัดเป็นสถานที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศล
หรืออาศัยสิ่งจำเป็นในการจัดงานศพอย่างอื่น เช่น โลงเย็น เป็นต้น เจ้าภาพนั้นจะต้องเสียค่าบำรุง
น้ำไฟให้กับวัด ซึ่งเสียค่าบำรุงในราคาที่เหมาะสม ต่างจากการจ้างทั่วไป นอกจากนี้พระสงฆ์ยังได้
อนุเคราะห์ชาวบ้านโดยการให้บูชาไตรจีวรเพื่อบวชเณรจุฬศพบและทอดผ้าบังสุกุล การสงเคราะห์
ของพระสงฆ์ช่วยให้ญาติผู้ตายเสียค่าใช้จ่ายน้อยลง^{๑๗}

๔.๓ ด้านเทคโนโลยี

เทคโนโลยีเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือนวัตกรรมของมนุษย์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความ
สะดวกรวดเร็วหรือความสบายแก่มนุษย์ เป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจด้วย ข้อดีของเทคโนโลยี
คือทำให้มนุษย์ทำงานได้คล่องขึ้น เป้าหมายงานสำเร็จเร็วขึ้น แต่ก็มีข้อเสียเหมือนกันคือทำให้
สิ้นเปลืองพลังงานและค่าใช้จ่าย ปัจจุบันเป็นยุคที่เทคโนโลยีมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ
และความเจริญด้านอื่น ๆ เราไม่อาจปฏิเสธได้ แต่ก็ควรรู้จักวิธีการปรับตัวเข้าหาเทคโนโลยีอย่าง
เหมาะสม

สภาพความเจริญของเทคโนโลยีในปัจจุบันได้ขยายเข้าสู่ชนบท ทำให้มีผลกระทบต่อ
วิถีชีวิตของชาวชนบทคือชาวบ้านมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านขนแกล่นเหนือกี้เช่นกัน ในที่นี้
จะกล่าวเฉพาะความเปลี่ยนแปลงของพิธีมาปนกิจเท่านั้นคือ ในอดีตเมื่อมีพิธีกรรมมาปนกิจ
ชาวบ้านจะเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกัน แต่ในสภาพปัจจุบันชาวบ้านถือเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ แต่
ก่อนใช้โลงไม้ธรรมดา ทุกวันนี้เปลี่ยนเป็นโลงเย็นแทน แต่ก่อนไม่มีไฟประดับหน้าโลง ทุกวันนี้มี
แต่ก่อนเผาที่ป่าช้า ทุกวันนี้เผาที่เมรุแทน แต่ก่อนใช้คนหามโลงศพไปสุ่ป่าช้า ทุกวันนี้ใช้รถนำศพ
ไปสุ่วัดแทน รวมทั้งใช้รถเข็นศพรอบเมรุก่อนเผาด้วย แม้ในการแจ้งข่าวการตายแก่ญาติที่อยู่ต่าง

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายบุญดั่ง คณาศรี, ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นกลาง, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๑๗} สัมภาษณ์ คุณแม่ปุ่น ไชยจินดา, ผู้สูงอายุ, วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๕.

ถิ่น ก็มีความสะดวกสบายขึ้น ไม่ต้องเดินทางไปบอกเองเหมือนในสมัยก่อน เพียงแค่โทรไปบอกก็แจ้งข่าวให้ได้ทราบแล้ว^{๔๔}

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีมีทั้งข้อดีและข้อเสียคือ ข้อดีทำให้มีความสะดวกขึ้น เช่น การมีไฟฟ้าใช้ทำให้บรรยากาศไม่น่ากลัวเหมือนในอดีต และทำให้มีโลงเย็นใช้ มีไฟกระพริบใช้ มีการใช้เครื่องเสียง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงของการทำโลงศพ ข้อดีคือไม่ต้องเสียเวลาในการทำแครงไม้ไฟหรือโลงศพไม้เหมือนในอดีต สามารถซื้อได้ที่ร้านขายโลงศพเลย ข้อเสียคือสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและขาดความร่วมมือสามัคคีกัน, การเปลี่ยนแปลงของสถานที่เผาศพจากป่าช้ามาเป็นเมรุ ข้อดีคือทำให้มีสะดวกขึ้นและตัดขั้นตอนพิธีกรรมอื่น ๆ ได้หลายอย่าง เช่น ไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับฝนฟ้าอากาศ เป็นต้น ข้อเสียคือทำให้ไม่ได้เข้าใจพิธีนาธรรม เช่น การโยนผ้าข้ามกองฟอน การพิจารณาสุกะ เป็นต้น^{๔๕} ในการจ้างเครื่องเสียงมาใช้ในการงานศพ ความรู้สึกของผู้ถูกจ้างต่างจากความรู้สึกของญาติผู้ตาย เจ้าของเครื่องเสียงอาจเปิดเพลงที่ไม่ใช่ธรรมเนียมแสดงสลับกับการเปิดธรรมกรรมสวดก็ได้ ทำให้ผู้ได้ยินเกิดความรู้สึกที่ไม่ดี ดำเนินว่าไม่รู้จักกาลเทศะ และมีส่วนทำให้บรรยากาศของงานศพมีความเศร้าโศกน้อยลง แม้พระพุทธศาสนาจะไม่สรรเสริญความเศร้าโศกถึงผู้วายชนม์ แต่อย่างน้อยก็เป็นการแสดงออกถึงความรักและอาลัยของญาติที่มีต่อผู้วายชนม์^{๔๖}

๔.๔ ด้านสังคม

สังคม หมายถึง การรวมกลุ่มกัน มีปฏิสัมพันธ์หรือพึ่งพาอาศัยกันของมนุษย์ ดังนั้นจึงมีความหลากหลายของกิจกรรม ตามหลักของสังคมวิทยา มีการแบ่งสถาบันหรือสมาชิกของสังคม พัฒนาการของสังคม กฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความปลอดภัยและมั่นใจในการอยู่ร่วมกัน เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของพิธีมาปนกิจศพในด้านสังคมของชาวบ้านขอนแก่นเหนือพบว่า ในอดีต เมื่อมีผู้เสียชีวิตในหมู่บ้าน ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของคนในหมู่บ้านที่จะต้องช่วยเหลือญาติผู้ตายในการจัดการมาปนกิจศพ แต่เมื่อสังคมมีความทันสมัยมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทแทนวิถีชีวิตแบบการพึ่งพาอาศัยกัน การช่วยเหลือกันก็มีน้อยลง เพราะต้องการสิ่งใด หากมีเงิน ก็สามารถหาซื้อได้ เมื่อการพึ่งพาอาศัยกันมีน้อยลง ให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสมัครสมานสามัคคีไม่มีมากเหมือนเดิม^{๔๗} คำนิยมอย่าง

^{๔๔}สัมภาษณ์ นายวิเชียร ขจรภพ, ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นเหนือ, และนายสวัสดิ์ สุขรัตน์, ไวยาวัจกร, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕}สัมภาษณ์ นายวิชัย สมศิลา, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๔๖}สัมภาษณ์ นายจัน ไชยจันลา, ไวยาวัจกร, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๔๗}สัมภาษณ์ นายทองหล่อ รักไ้, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดัดเต่า, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

หนึ่งคือการดื่มสุราในงานศพ หากงานใดญาติผู้ตายไม่มีการเลี้ยงสุรา ก็อาจถูกมองว่ามีความตระหนี่^{๒๒}

แม้ในงานศพก็พบว่ามี ความแตกต่างกันแห่งฐานะทางสังคม เพราะหากผู้ตายมีฐานะดี ก็จะมีแขกที่มีหน้าที่การงานดีมาร่วมงานอย่างคับคั่ง การตกแต่งสถานที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลหรือเมรุก็จัดอย่างงดงาม แตกต่างจากผู้ตายที่มีฐานะทางสังคมไม่ดี การจัดงานฌาปนกิจศพก็เป็นไปแบบฝืดเคืองหรือธรรมดา สำหรับงานศพที่จัดอย่างสมเกียรติและฐานะของผู้ตาย การได้เห็นสภาพความเป็นจริงของสังขารแทบจะไม่เกิดขึ้นเลย เพราะจิตใจถูกความโลภ ความหลงครอบงำ^{๒๓} การไปร่วมหรือไม่ไปร่วมงานฌาปนกิจศพย่อมแสดงออกถึงความรักและความเกลียดชังกันได้ เพราะหากมีความเกลียดชังกัน แม้ตายก็ไม่ยอมไปเผาผีกัน แต่ถ้าหากยังมีความรัก ความปรารถนาดีต่อกันอยู่ ก็จะแสดงออกตอนให้เกียรติไปร่วมงานศพนี้แหละ ยิ่งหากผู้ตายนั่นเป็นคนดี แม้ญาติผู้ตายจะไม่ได้เรียนเชิญสมาชิกหมู่บ้านได้ทั้งหมด ชาวบ้านก็จะไปร่วมงานศพเป็นจำนวนมาก^{๒๔}

๔.๕ ด้านคุณธรรมจริยธรรม

คุณธรรมและจริยธรรมมีความหมายใกล้เคียงกัน มีทัศนะที่แตกต่างกันออกไป เช่น เห็นว่าคุณธรรมคือสิ่งที่ดีงาม ได้แก่ หลักปฏิบัติที่บุคคลยังไม่ได้นำไปปฏิบัติ เมื่อนำไปปฏิบัติก็เรียกว่าจริยธรรม บ้างก็เห็นว่าคุณธรรมคือสิ่งที่บุคคลนำหลักจริยธรรมไปปฏิบัติจนเกิดผลในตนเองที่เรียกว่านิสัยประจำตัว อย่างไรก็ตามทั้งคุณธรรมและจริยธรรมหมายถึงความประพฤติดีงาม เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม แม้ระเบียบกฎเกณฑ์และค่านิยมทางสังคม เช่น กฎหมาย จรรยาบรรณ วัฒนธรรม ประเพณี เหล่านี้จะไม่ใช่หลักจริยธรรมทางศาสนาโดยตรง (ยกเว้นศาสนาอิสลาม) แต่ก็กล่าวได้ว่ามีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา คุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งจำเป็นในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เพราะทำให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละต่อกัน ป้องกันการเอารัดเอาเปรียบหรือเบียดเบียนกันได้

วิธีการจัดการศพจะแฝงด้วยคติสอนใจแก่คนทั้งหลาย เช่น การมัดตราสัง การโปรยข้าวตอก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นอุบายสอนคนทั้งหลายให้เข้าใจในสังขารของชีวิต คือการมัดตราสังสอนให้เข้าใจถึงความยึดมั่นถือมั่นในบุตร-ธิดาและภรรยา เป็นภาระของคนมีครอบครัว ยากที่ทำให้ใจให้สงบได้ ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้ละเพศฆราวาสเพื่อหาความสงบให้แกจิตใจ ส่วนการโปรย

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายแสน อุ่นเจริญ, ไวยาวังกร, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระอธิการสุุดใจ วรปัญโญ, เจ้าอาวาสวัดหนองกุ้ง, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายวิชัยมงคล แปลกสินธุ์, ครูโรงเรียนบ้านขอนแก่น, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

ข้าวตอกก็แสดงให้เห็นถึงความไม่แน่นอนและเป็นทุกข์ของสังขาร วันหนึ่งก็ต้องแตกดับสลายไปในที่สุด ดังนั้น จึงควรปลงใจได้ ไม่ควรยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง เพราะเราไม่อาจบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาได้^{๒๕} ในปัจจุบันพิธีบางอย่างถูกทอนลงไปตามความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น เมื่อมีการเผาด้วยเมรุ ก็ไม่มีการชักหุ่นฟีนออก ๓ ดุ้น เพื่อเป็นคติธรรมว่า คนเรามักจะถูกแผดเผาด้วยไฟ คือราคะ โทสะ และโมหะ หากคัดสรรสารวัฏได้เสีย ก็จะไม่มีความเร่าร้อนเพราะกิเลสคือไฟ ๓ ประการนี้^{๒๖}

การงานเยือนดีในอดีตเป็นการแสดงออกถึงความห่วงใยของสมาชิกหมู่บ้านที่มีต่อญาติผู้ตาย ดังนั้น จึงได้อยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ เพื่อไม่ให้เกิดความกลัวหรือความเหงา ปรัชญาชาวบ้านคือการเล่นิทานหรือนิทานธรรมให้กันฟัง ซึ่งทำให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ทำให้มีคติในการดำเนินชีวิต แต่เมื่อมีการเล่นพนันเข้ามาแทนที่ คุณงามความดีก็ไม่เกิดขึ้น มีแต่การเล่นอบายมุข ทำให้ชีวิตตกต่ำ เสื่อมเสียคุณธรรมจริยธรรม เป็นการทำลายรูปแบบประเพณีงานศพแบบดั้งเดิม และเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมที่ไม่ดีแก่ลูกหลาน มีผลกระทบถึงเศรษฐกิจด้วย คือทำให้ยากจนลงหรือบางครั้งก็เป็นเหตุให้ทะเลาะกันหรือผิดใจกันก็มี เรื่องการเล่นการพนันนี้ถือเป็นเรื่องปกติจนไม่คำนึงถึงจริยธรรมแล้ว หากสำนึกในจริยธรรม จะตั้งกติกาก่อนหรือข้อตกลงไม่ให้มีการเล่นก็สามารถทำได้ แต่ต้องมีผู้นำที่เข้มแข็งและประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี จึงจะช่วยให้สังคมหรือชุมชนมีความสงบสุขได้^{๒๗}

การฟังพระสวดมาติกาบังสุกุลหรือพระอภิธรรม ๑ คัมภีร์ เป็นการรักษารูปแบบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาไว้ ประโยชน์คือการได้บุญกุศลทั้งญาติผู้ตายและผู้ตาย ที่จะเป็นประโยชน์คือการพิจารณาหลักธรรมคงไม่เกิดขึ้นในส่วนนี้ เพราะแปลบาลีไม่ออก การสวดเป็นภาษาบาลีจึงเป็นการรักษาธรรมเนียมปฏิบัติของพระสงฆ์ไว้ ซึ่งส่วนหนึ่งเห็นว่าทำให้เกิดความขลัง ผู้ฟังธรรมจะได้พิจารณาสภาวะธรรมคือการจากไปของผู้ตาย การถูกเผา และได้ฟังพระเทศน์ในงานศพ นอกจากนี้ยังได้บุญที่เกิดจากการถวายทานแก่พระสงฆ์^{๒๘} ต่อประเด็นการสวดพระอภิธรรมเป็นภาษาบาลี คนส่วนใหญ่อาจจะมีความเห็นว่าเป็นแล้วไม่เข้าใจ ซึ่งก็ถูกคือถูกในขณะนั้น แต่หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่ามื่อรณรสแห่งการฟัง คือฟังสำเนียงการสวดภาษาบาลี ฟังเสียงขึ้นเสียงลง ฟังจังหวะการสวด ฟังเสียงลมหายใจของพระผู้สวด ล้วนแต่สร้างสติสร้างสมาธิไปในขณะฟังได้อย่างมาก ที่สำคัญคือเป็นการรักษาภาษาบาลีให้คงอยู่กับพระสงฆ์และชาวบ้านผู้เป็นชาวพุทธได้

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูสุจิตตวิจิตรธรรม, วัดโนนสะอาด, วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๒๖} สัมภาษณ์ คุณพ่อสัมฤทธิ์ จันทพาส, คุณแม่บัวศรี วิเชียรศรี, ผู้สูงอายุ, วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} สัมภาษณ์ คุณแม่เหรียญ วิเชียรศรี, ผู้สูงอายุ, วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระปลัดกิตติพงษ์ ปญญาวิโร, วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๕.

อย่างแปลผล^{๒๕} จะอย่างไรก็ตาม แม้หลายคนจะไม่เห็นด้วยแต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังคงดำรงอยู่และดำเนินไปในสังคมชาวบ้านต่อไป

๔.๖ ด้านสภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อม หมายถึงสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ (รูปธรรม เช่น แม่น้ำ ป่าไม้) และไม่อาจจับต้องและมองเห็น (นามธรรม เช่น ทศนคติ วัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น) ทั้งสองนี้เป็นปัจจัยเกี่ยวพันกัน สามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา เป็นต้น (๒) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน เป็นต้น มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องอาศัยสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต แต่ก่อนมีการพึ่งพาสภาพแวดล้อมน้อย แต่เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้น การพึ่งพาหรือใช้สอยสภาพแวดล้อมก็เพิ่มขึ้นโดยลำดับ จนเป็นเหตุให้มีการทำลายสภาพแวดล้อม ยิ่งเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากขึ้น สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติก็ถูกทำลายมากขึ้น สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นก็เพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่วนมากเป็นการนำสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติไปผลิตสภาพแวดล้อมขึ้นมาใหม่ แม้ความเชื่อในพิธีกรรมฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือก็ได้รับอิทธิพลของสภาพแวดล้อม จนเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติหรือธรรมดาไปแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏชัด ได้แก่ การทำแครงศพในสมัยก่อนใช้ไม้ไผ่ทำ ทุกวันนี้โรงศพแบบธรรมดาที่ซื้อจากตลาด เขาทำด้วยไม้อัด หากเป็นโรงเย็น ก็ทำด้วยสแตนเลส เป็นต้น ทำให้สิ้นเปลืองพลังงานไฟฟ้า การใช้รถในการไปซื้อสิ่งของที่จำเป็นในงานศพที่ดี นำศพไปสู่วัดที่ดี ล้วนเป็นการสิ้นเปลืองพลังงานเชื้อเพลิง ทั้งยังทำให้อากาศเกิดมลพิษด้วย

การเผาศพในสมัยก่อนไม่มีผลกระทบต่ออากาศมลพิษ เพราะเผานอกหมู่บ้าน ปัจจุบันเผาที่วัด แม้จะเป็นการเผาในหมู่บ้านก็ไม่ค่อยมีผลกระทบทางมลพิษเท่าใดนัก ไม่เหมือนในตัวเมืองหรือชุมชนแออัด ซึ่งบ้านขอนแก่นเหนือในทุกวันนี้เริ่มจะไม่เหมือนเดิม คือมีประชากรเพิ่มขึ้น มีบ้านเพิ่มขึ้น มีความเชื่อในสิ่งต่างๆ มากขึ้น แต่เป็นความเชื่อจากการดูคนอื่นหรือหมู่บ้านอื่นแล้วนำมาปรับใช้ในชุมชนบ้านขอนแก่นเหนือ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่มีอยู่เดิม อย่างน้อยสภาพแวดล้อมทางความรู้สึกที่รู้สึกกังวลมากขึ้น ว่าสิ่งที่ทำกันในขณะนี้มันถูกหรือผิด เช่น โรงศพเย็น หรือแม้แต่การประพูนการฌาปนกิจศพ โดยการตั้งศพเพื่อบำเพ็ญบุญกุศลหลายวัน และมีการเล่นการพนันต่างๆ มากมาย เป็นต้น เพราะแต่เดิมมันไม่เคยมีมาก่อน จึงรู้สึกกังวลมากในเรื่องพวก

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายบุญรอง เรืองบุญมาก, ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

นี้^{๓๐} พวงหรีดที่ทำจากวัสดุธรรมชาติคือดอกไม้สด จะไม่ก่อให้เกิดมลพิษ แต่ที่ทำจากโฟมจะก่อให้เกิดขยะและเกิดมลพิษ ควรจะมีการรณรงค์ไม่ให้ใช้โฟมทำพวงหรีดเหมือนกับที่รณรงค์ให้ใช้ต้นกล้วยและใบกล้วยทำกระทงแทนโฟม^{๓๑} นอกจากนี้ยังมีความเปลี่ยนแปลงที่มาจากสังคมเมืองสู่สังคมชนบท หรือสังคมชาวบ้าน ได้แก่ การนำพัดลมแทนพวงหรีดหรือแทนเงินร่วมทำบุญ มองในมุมใหม่ก็ถือว่าดี เพราะถือว่าเป็นความชาญฉลาดที่รู้จักปรับเปลี่ยนวัตถุสิ่งของที่ร่วมทำบุญ แต่หากมองให้ลึกจะเห็นว่าเป็นการเพิ่มรายจ่ายเกี่ยวกับค่าไฟฟ้า ซึ่งจะต้องใช้เมื่อได้ไปแล้ว เมื่อใช้ไฟฟ้าก็เป็นการทำลายป่าและสภาพแวดล้อมอื่นๆ เพิ่มมากขึ้นด้วย^{๓๒}

จากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพิธีการณานกิจของบ้านขอนแก่นเหนือ สรุปความได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีวัฒนธรรมเกิดจากการรับประเพณีของชาติตะวันตกและของภาคกลาง คือการใช้พวงหรีดไว้อาลัยแก่ผู้ตาย แสดงออกถึงความรักและความอาลัยที่มีต่อผู้ตาย การแต่งกาย การอ่านประวัติผู้ตาย เป็นต้น, ด้านเศรษฐกิจ มีความเปลี่ยนแปลงมากกว่าสมัยก่อน เช่น การซื้อโลงศพ/บำรุงวัด การจ้างเครื่องเสียง ค่าตอบแทนพิธีกร ชื้อพลุ พวงหรีด ชื้อถ่าน ค่าน้ำมัน เชื้อเพลิงรถยนต์ เป็นต้น, ด้านเทคโนโลยี เช่น การใช้เมรุเผาศพแทนกองฟอน การใช้รถยนต์แทนคนหาม การใช้โลงเย็นแทนโลงศพไม้หรือแคร่ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้มีความสะดวกขึ้น แต่ก็มี ความเปลี่ยนแปลง, ด้านสังคม มีการช่วยเหลือกันน้อยลง เพราะสิ่งของที่จำเป็นในงานศพสามารถหาซื้อได้ตามตลาด ไม่ต้องร่วมมือร่วมใจกันทำเหมือนในอดีต หากผู้ตายมีฐานะดี แยกที่ไปร่วมงาน นอกจากจะเป็นชาวบ้านทั่วไปแล้วยังมีผู้มีฐานะดีไปร่วมงานด้วย แสดงให้เห็นสังคมของผู้ตาย, ด้านคุณธรรมจริยธรรม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือไม่มีขั้นตอนพิธีกรรมหลายอย่างเหมือนในอดีตที่เป็นการได้สอนคติธรรมแก่ผู้ไปร่วมงานศพ เช่น การพลิกบันได การชักคุ่นฟันออกจากกองฟอน เป็นต้น การงานเฮือนดีก็เป็นการเล่นการพนันแทนการเล่านิทาน/นิทานธรรมะ ดังนั้น คุณค่าทางจริยธรรมจึงลดน้อยลงกว่าในอดีต, ด้านสภาพแวดล้อม มีความเปลี่ยนแปลงและเกิดผลกระทบบ้างเล็กน้อย เช่น การมีไฟฟ้าใช้ทำให้สิ้นเปลืองพลังงานไฟฟ้า การมีรถยนต์ใช้ทำให้สิ้นเปลืองพลังงานเชื้อเพลิง เป็นต้น

^{๓๐} สัมภาษณ์ คุณแม่ทองมี สังฆมณี, ผู้สูงอายุ, วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๕.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายวิชัย สมศิลา, ครู โรงเรียนบ้านขอนแก่น, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายบุญมี ศรีทองกลาง, ผู้สูงอายุ, วันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์เราประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ อย่างคือ รูป และนาม และให้ความสำคัญกับนามหรือจิตและเจตสิกมากกว่า เมื่อสิ้นชีวิตลงกายสังขารไปแล้ว หากยังมีกิเลสอยู่ สิ่งที่จะติดตามไปได้คือความดีและความชั่วเท่านั้น ดังนั้น เมื่อกายสังขารแตกดับไป จึงต้องเผา ไม่ให้ฝังหรือเก็บศพไว้ เพราะจะทำให้เกิดความอาลัยในผู้ตาย พิธีฌาปนกิจศพในพระพุทธศาสนา คือ หลังจากเผาแล้วนิยมนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ในรูปของเทียนไข เพื่อให้เกิดบุญแก่ผู้สละการละบาป ปัจจุบันแม้คนทั่วไปหลังทำพิธีฌาปนกิจแล้วจะนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ที่กำแพงวัด เพราะจะได้ทำบุญให้ตามโอกาสสมควร เช่น สร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

พิธีฌาปนกิจศพในสมัยพุทธกาลที่จัดให้สมพระเกียรติคือพิธีที่จัดถวายพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้า คือใช้ผ้าไหมห่อพระบรมศพแล้วก็ห่อด้วยผ้าสีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่งจนครบรอบ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กที่เต็มไปด้วยน้ำมัน ทำจิตกาธานหรือกองฟอนด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพ หลังจากนั้นก็สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง เพื่อให้มหาชนนำเครื่องสักการะคือดอกไม้ และของหอม เป็นต้นมาบูชา บุญกุศลก็จะเกิดแก่ผู้บูชา ส่วนอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวกก็บรรจุไว้ในพระสถูปเหมือนกัน เพราะเป็นอุปการะบุคคล กรณีของนางสิริมา มีการแสดงอสุภกรรมฐานด้วย จุดมุ่งหมายคือเพื่อให้ภิกษุหนุ่มที่หลงในรูปของนางสิริมานั้นได้เข้าใจความเป็นจริงของขันธ ๕ แต่คนเหล่านี้ก็ได้ประโยชน์ด้วย

รูปแบบและลำดับขั้นตอนพิธีฌาปนกิจศพของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบันมีความใกล้เคียงกัน มีบางขั้นตอนเท่านั้นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อมีการเสียชีวิตลงญาติผู้ตายก็จะแจ้งการการตายนั้นแก่ญาติพี่น้องและผู้ใหญ่บ้านก็จะประกาศให้ชาวบ้านได้ทราบรวมทั้งเตรียมเก็บเงินฌาปนกิจด้วย ต่อจากนั้นก็จะจัดเตรียมสถานที่ตั้งศพ ทำพิธีอาบน้ำศพ แต่งตัวศพ บรรจุเงินในปากศพ มัดตราสัง ห่อศพหรือคอกศพ บรรจุศพลงในโลง ตั้งศพบำเพ็ญกุศล นิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุลหรือพระอภิธรรม เมื่อครบกำหนดวันในการตั้งศพบำเพ็ญกุศลหรือได้วันเวลาเผาแล้ว ก็เคลื่อนย้ายศพไปป่าช้าหรือเมรุ โดยมีการบวงสรวงหลานจูงศพนำหน้า ลูก ๆ ถือน้ำพุฒยารูปผู้ตาย รวมทั้ง

เครื่องใช้สอยของผู้ตายด้วย ระหว่างทางจะมีการโปรยข้าวตอกด้วย เพื่อเป็นคติให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เห็นความไม่เที่ยงของสังขาร เมื่อเคลื่อนศพไปถึงป่าช้าหรือเมรุแล้วก็ตั้งศพไว้ ปัจจุบันตั้งไว้ที่ศาลาพักศพ โยงสายสัญญาณและกุญแจมาที่อาสน์สงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ทำพิธี พิธีกรกล่าวทักทายแขกที่มาร่วมงาน อาราธนาศีล ๕ พระสงฆ์ให้ศีล และสวดมคาถาไปตามลำดับ เจ้าภาพประเคนปัจจัยแก่พระสงฆ์และกรวดน้ำรับพร หลังจากนั้นก็เคลื่อนศพไปที่กองฟอนหรือเมรุ เวียนรอบกองฟอนหรือเมรุนั้น ๓ รอบ แล้วหว่านกลีบพุกษ์ เสร็จแล้วตั้งศพไว้ รดศพด้วยน้ำมะพร้าว เจ้าภาพจัดเตรียมผ้าบังสุกุลพร้อมรายชื่อของญาติที่จะทอดผ้าบังสุกุล พิธีกรเชิญญาติพี่น้องและนิมนต์ทอดผ้าบังสุกุลหน่วยงานหรือองค์กรมอบทุนจากเจ้าภาพ หากผู้ตายได้ทำประกันชีวิตไว้ ก็จะรับเงินจากบริษัทประกันชีวิตในระหว่างนี้ เสร็จแล้วพิธีกรอ่านประวัติผู้เสียชีวิตและเชิญแขกที่มาร่วมงานลุกขึ้นยืนไว้อาลัยแก่ผู้เสียชีวิต ประธานในพิธีขึ้นทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์และเชิญผู้มาร่วมงานวางดอกไม้จันทน์ ทำการประพรมเพลิงพร้อมกับการสวดหน้าไฟ เป็นเสร็จพิธี

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือในอดีตกับปัจจุบันมีความแตกต่างกันบางประการในด้านรูปแบบ สาเหตุเพราะความทันสมัยของเทคโนโลยี ทศนคติที่เปลี่ยนไป สภาพเศรษฐกิจ รวมทั้งได้รับอิทธิพลความเชื่อของชาติตะวันตกและภาคกลาง สมัยก่อนใช้โลงไม้ที่ทำเอง แต่เมื่อเทคโนโลยีทันสมัยขึ้น ก็นิยมซื้อโลงไม้จากร้านขายโลงศพ และใช้โลงเย็นบรรจุศพตั้งบำเพ็ญกุศล ส่วนการเผานิยมเผาตามไร่ นา สวน โดยใช้ฟืนสุมเป็นกองฟอนแล้วเผาบนนั้น ซึ่งต้องมีการเกณฑ์คนไปตัดฟืนมาทำกองฟอน หากวันที่จะเผานั้นฝนตก ก็ทำให้พิธีล่าช้าออกไปอีก แต่มีการใช้เมรุเผาศพ ก็ทำให้มีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ก็มีข้อเสียเหมือนกันคือทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและก่อให้เกิดมลพิษภาวะ รวมทั้งทำให้พิธีอื่น ๆ เช่น การใช้ไม้ข่มเหง เป็นต้น ถูกยกเลิกไป สมัยก่อนใช้วิธีหามศพไปป่าช้า แต่เมื่อมีรถยนต์ใช้ ทำให้ไม่มีการหามศพไปสู่ป่าช้าเหมือนเดิม และทำให้พิธีที่เกี่ยวข้องกับการหามศพ เช่น การหามไปโดยไม่มีการเปลี่ยนบ่า เป็นต้น ถูกยกเลิกตามไปด้วย ที่ยังคงไว้อยู่คือการโปรยข้าวตอก ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เช่น สมัยก่อน เจ้าภาพกลัวว่าคนตายจะกลับมาเรือนของตน ทำให้ต้องตัดเรียวนามากันประตุ จิตทางกัน หักกิ่งไม้ขวางทาง เดินอ้อมกลับบ้าน แต่ปัจจุบันไม่ถือปฏิบัติกันแล้ว

ส่วนความเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีการฌาปนกิจของบ้านขอนแก่นเหนือ เริ่มที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อันหมายถึงการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการฌาปนกิจศพของคนตายหรือเรียกว่าผู้วายชนม์ในปัจจุบัน ได้มีค่าใช้จ่ายสูงขึ้นมากกว่าอดีตมาก ทั้งที่มีความจำเป็นและไม่มี ความจำเป็น ที่มีความจำเป็นได้แก่ค่าใช้จ่ายเงินซื้อโลงศพ บำรุงวัด ซื้อธูปเทียน ซื้อดอกไม้ไฟ จ้างเครื่องเสียง ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่ากลีบพุกษ์ เป็นต้น ที่ไม่จำเป็นได้แก่ค่าใช้จ่ายซื้อสุราเมรัยและของมีนเมา เครื่องประดับตกแต่งอื่นๆ ที่เห็นจากที่อื่นแล้วนำมาปฏิบัติกับท้องถิ่นของตัวเอง ตลอดทั้ง

มหรสพสมโภชต่างๆ เป็นต้น, ความเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีวัฒนธรรม ที่ปรากฏชัดคือการรับเอา ประเพณีวัฒนธรรมของชาติตะวันตกและของภาคกลาง คือการใช้พวงหรีดไว้อาลัยแก่ผู้ตาย การ แต่งกาย การอ่านประวัติผู้ตาย เป็นต้น ซึ่งแต่เดิมมาในประเพณีวัฒนธรรมอีสานจะนิยมการศพ อย่างเรียบง่าย และเป็นไปอย่างมีสติรู้เท่าทันความตาย เกิดกรรมสังเวทต่อตัวเอง มีความไม่ประมาท ในชีวิต และดำเนินชีวิตอย่างระมัดระวัง, ด้านสังคม มีการช่วยเหลือกันน้อยลง ไม่มีความร่วมมือ ร่วมใจกันทำเหมือนในอดีต เพราะสิ่งของสำหรับใช้ในงานศพสามารถหาซื้อได้ง่าย ปัจจุบันคนมี ความฉลาดขึ้น รู้จักจับกลุ่มช่วยตั้งกองทุนช่วยเหลือกัน จึงไม่มีจิตคิดช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนใน อดีตที่ผ่านมา ดังนั้น เวลาตายจึงมีการ ได้รับเงินจากฌาปนกิจและประกันชีวิต, ด้านคุณธรรม จริยธรรม มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นคือมีขั้นตอนพิธีกรรมเกี่ยวกับการสอนศีลธรรมน้อยลง เช่น ไม่มีการปลุกบันได ชักค้อนพื้นออกจากกองฟอน โยนผ้าข้ามกองฟอน เป็นต้น แม้การงานเฮือนดีก็ เป็นการเล่นการพนันแทนการเล่นพื้นบ้านท้องถิ่น/นิทานธรรมะ เช่น นิทานสินไซ ท้าวกำกา คำ จำปาสีตัน เป็นต้น ดังนั้น งานฌาปนกิจศพในปัจจุบันจึงคุณค่าทางจริยธรรมลดน้อยลงเมื่อเทียบ กับในอดีต ซึ่งทำให้คนประพฤติดนเห็นห่างจริยธรรมตามไปด้วย, ด้านสภาพแวดล้อม ความ เปลี่ยนแปลงและเกิดผลกระทบที่เกิดขึ้น เช่น การมีไฟฟ้าใช้ทำให้สิ้นเปลืองพลังงานไฟฟ้า การใช้ เมรุเผาศพที่วัดของหมู่บ้านก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศแก่คนในชุมชน รวมทั้งการใช้โฟมเป็นพวง หรีดก็ก่อให้เกิดมลพิษภาวะด้วยเช่นเดียวกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

การจัดงานหากไม่มีการเลี้ยงสุราก็จะดีมาก แม้จะถูกผู้ดื่มตำหนิ ก็ต้องใจแข็งไว้ เพื่อมีงานหนึ่งทำ งานต่อไปก็อาจมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้ คณะสงฆ์ตำบลขอนแก่นและผู้นำชุมชน ควรจัดประชุมร่างระเบียบการเพื่อกำหนดให้เป็นข้อปฏิบัติร่วมกัน หรือทำเป็นลักษณะของ ประชาคมหมู่บ้านได้ก็จะดี ให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบของการจัดงานฌาปนกิจศพ การงานเฮือนดีก็ เช่นเดียวกัน ควรห้ามไม่ให้มีการเล่นพนัน ญาติผู้ตายอาจไม่กล้าห้าม ควรทำเป็นประชาคมหมู่บ้าน หรือข้อตกลงร่วมกัน หากฝ่าฝืน ก็ต้องถูกปรับทั้งญาติผู้ตายที่ให้มีการเล่นการพนันและผู้เล่นพนัน ผู้นำเพื่อกุศลศพลจึงจะได้กุศลอย่างแท้จริง อีกประการหนึ่งคือ นอกเหนือจากการมีกองทุนฌาปนกิจ หมู่บ้านแล้วทางวัดควรมีกองทุนหรือมูลนิธิสำหรับช่วยเหลือญาติผู้ตายที่ไม่มีเงินในการจัดงานศพ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของญาติผู้ตาย

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความเชื่อและประเพณีการประกอบพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมได้อีก จึงขอเสนอหัวข้อหรือประเด็นวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมฌาปนกิจศพ ๓ ประการ ได้แก่

๑. การศึกษาเปรียบเทียบการทำฌาปนกิจของภาคอีสานกับภาคเหนือ
๒. ศึกษาการนำคติธรรมในงานศพมาใช้ในการชีวิตประจำวัน
๓. ศึกษาสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

เดวิด เซลฟี. ศาสนาโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์น. ๒๕๔๐.

ธนุ แก้วโอภาส. ศาสนาโลก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จักรพรรดิพิมพ์. ๒๕๔๐.

_____. ศาสนาโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ. ๒๕๔๒.

ธีรนนท์ (นามแฝง). การตายและพิธีการทำบุญศพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงใจ. ๒๕๔๔.

บรรดาศักดิ์ (นามแฝง). ระเบียบการศพและคำเตือนการปฏิบัติราชการในราชสำนัก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักพระราชวัง. ๒๕๑๔.

นิเทศ ดินตะก. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล. ประเพณีอีสาน และเกร็ดโบราณคดีอีสาน, ขอนแก่น :

โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา. ๒๕๔๔.

บุรินทร์ คำทองแก้ว. พิธีการศพ. กรุงเทพมหานคร : หจก.มณฑลการพิมพ์. ๒๕๔๖.

ปรมาณูชิตชิโนรส. สมเด็จพระ. พระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๑๗.

ปีย์ มาลากุล, หม่อมหลวง. ระเบียบการศพ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา. ๒๕๑๖.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

- แปลก สนธิรักษ์. **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.
- พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์. (สมาน กลุยานธโม). **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.
- พระพุทธโฆษาจารย์ เรียบเรียง, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ทรงตรวจชำระ. **ธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____. **ธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๕**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).
- พระสิริมงคลอาจารย์. **มงคลัตถกที่ปนิแปล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.
- พหล แก้วเขียว. **ฉาปนกิจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุคส์โคร์, ๒๕๔๖.
- วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. **สารานุกรมเกี่ยวกับอภิธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อภิธรรมโชติกวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- สนิท สมักรการ. **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาของสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์, ๒๕๔๔.
- สมชัย ใจดี. **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๖.
- สมศักดิ์ รัตนกุล และคณะ. **มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท อมรินทร์ พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๔.
- สวิง บุญจิม. **มรดกอีสาน**. อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๖.
- สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ เปรี๊ญ. **ธรรมบทภาค ๕ แปลโดยพยัญชนะ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เลียงเชียง, ๒๕๓๑.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน (ฉบับต้นแบบ). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๕.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล. **สังกัปปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.
- _____. **มงคลที่ปนิยา ทูติโย ภาโก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. **ประเพณีการจัดงานศพแนวประหัยด.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดรียนสโตร์, ๒๕๓๘.

หลวงวิจิตรวาทการ. **ศาสนาสาธก เล่ม ๑.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

อภิธาน สมใจ. **งานศพล้านนา ปราสาทนทหัตถ์ลึงค์สู่ไม้ศพ.** เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๔๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย, (แก้ววงศ์น้อย). “แนวคิดและวิธีการจัดเกลาในสถาบันครอบครัวตาม แนวทางพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาประหัยด ปญฺญาวโร, (สุนนท์). “จริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาวิระศิลป์ ฉนฺทโก (แสนลุน). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจใน พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระอริการเด่นชัย ฐิริปญฺโญ (นำรุ่งเรือง). “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาประเพณีและ พิธีกรรม เกี่ยวกับวิญญาน ภูตผีของชนชาติพันธุ์ปืษ บ้านดอนชมพู่ หมู่ที่ ๗ ตำบล ไป่งแพร่ อำเภอมะลาว จังหวัดเชียงราย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วิไลลักษณ์ สายเสน่ห์. “การศึกษาเปรียบเทียบทรรสนะเกี่ยวกับการตายและการเกิดใหม่ใน พุทธ ศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายวัชรยาน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

วีรยุทธ นาคเจริญ. “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา”. **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

สิริจิตต์ ปันเงิน. “ความตายในทัศนะของกามูส”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง “ศึกษาความเชื่อและประเพณีการประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่น
เหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด”

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ด้วยกัน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา

ประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมฌาปนกิจศพของชาวบ้าน
ขอนแก่นเหนือ

จึงขอความร่วมมือทุกท่านในการให้ข้อมูลทุกข้อที่สัมภาษณ์แต่ละประเด็นตามความ
เป็นจริงคำตอบของท่านจะไม่ส่งผลกระทบต่อท่านและผู้ที่เกี่ยวข้องใด ๆ เพราะผู้วิจัยจะนำผลการ
สัมภาษณ์ไปเป็นเกณฑ์เพื่อประกอบงานวิทยานิพนธ์เท่านั้น ขออนุโมทนาขอบคุณที่กรุณาให้ความ
ร่วมมือมา ณ ที่นี้ด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง ☐ บรรพชิต

๒. อายุ..... ปี

๓. การศึกษา

ก. สามัญศึกษา ☐ ประถม ☐ มัธยม / ปวช / เทียบเท่า ☐ ปริญญาตรีขึ้นไป

ข. ศาสนา ☐ นักรธรรมหรือธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก

☐ เปรียญธรรม (ป.ธ. ๓ ขึ้นไป)

☐ อื่น ๆ (ระบุ)

๔. อาชีพ ☐ เกษตรกรรม ☐ ค้าขาย ☐ ข้าราชการ / พนักงานรัฐวิสาหกิจ

☐ ธุรกิจ ☐ รับจ้าง ☐ รัฐวิสาหกิจ

☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

๕. รายได้เฉลี่ยต่อปี.....บาท

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับความเชื่อประเพณีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา

และพิธีการประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

๒.๑ ท่านมีความเห็นอย่างไรในประเพณีฌาปนกิจทางพระพุทธศาสนา ?

.....

.....

.....

๒.๒ ประเพณีการฌาปนกิจในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกันอย่างไร ?

.....

.....

.....

๒.๓ การประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือในด้านพิธีสงฆ์มีความถูกต้องและเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร ?

.....

.....

.....

๒.๔ ผู้ทำหน้าที่สัปเหร่อจัดศพได้ปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องและเหมาะสมมากน้อยเพียงใด ?

.....

.....

.....

๒.๕ ผู้ทำหน้าที่ในการอาราธนาศีลอาราธนาธรรมตลอดจนประกอบพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับสงฆ์ได้ปฏิบัติหน้าที่ได้ถูกต้องและเหมาะสมมากน้อยเพียงใด ?

.....

.....

.....

๒.๖ ระยะเวลาในการเก็บศพเพื่อสวดอภิธรรมก่อนฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือมีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด ?

.....

.....

๒.๙ ความเปลี่ยนแปลงของงานฉาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือมีในด้านใดบ้าง ?

.....

.....

.....

๒.๑๐ งานฉาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือมีการนิมนต์พระให้แสดงพระธรรมเทศนาหรือไม่ถ้ามีท่านเห็นว่าหลักธรรมที่พระแสดงในงานจะช่วยให้สติแก่ผู้ประสบกับการสูญเสียญาติมิตรได้มากน้อยเพียงใด ?

.....

.....

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของพิธีฉาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

๓.๑ ท่านคิดว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีและวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง ? อะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ?

.....

.....

.....

๓.๒ ท่านคิดว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง ? อะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ?

.....

.....

.....

๓.๓ ท่านคิดว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีอย่างไรบ้าง ? อะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ?

.....

.....

.....

๓.๔ ท่านคิดว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมอย่างไรบ้าง ? อะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ?

.....
 .....
 .....

๓.๕ ท่านคิดว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านคุณธรรมจริยธรรมอย่างไรบ้าง ? อะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ?

.....
 .....
 .....

๓.๖ ท่านคิดว่าปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมอย่างไรบ้าง ? อะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ?

.....
 .....
 .....

๓.๗ ความเห็นและข้อเสนอแนะ

.....
 .....
 .....

ขออนุโมทนาขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ในครั้งนี้
 ผู้วิจัยขอจารึกน้ำใจของทุกท่านไว้ในความทรงจำแทนสิ่งตอบแทน

พระครูกันตธรรมาภีวัฒน์ (คุ่มบัวลา)
 นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชา พระพุทธศาสนา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วันที่.....เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มพระสงฆ์

๑. พระครูสุจิตตวิริยธรรม อายุ ๒๖ ปี พรรษา ๑๕ น.ธ.เอก พ.ธ.บ วัดโนนสะอาด
๒. พระมหาทองแดง ปยุตโต อายุ ๕๔ ปี พรรษา ๒๕ ป.ธ.๗ น.ธ.เอก ปริณญา
โท ที่พักสงฆ์มหาราช
๓. พระปลัดกิตติพงษ์ ปณฺญาวชิโร อายุ ๓๕ พรรษา ๑๕ น.ธ.เอก ปริณญา มมร.
วัดขอนแก่นใต้
๔. พระอาจารย์สุคใจ วรปญฺโญ อายุ ๓๘ ปี พรรษา ๑๑ รักษาการเจ้าอาวาสวัด
หนองกุง
๕. พระภูกวศ สุจินฺโน อายุ ๒๓ พรรษา ๒ น.ธ.เอก ม.๖ วัดป่าบาก

กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น

๑. นายบุญเพ็ง ศรีเมืองปุน อายุ ๕๕ ปี ๔๕ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๒. นายล้วน วิเชียรศรี อายุ ๓๓ ปี ๔๖ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๓. นายดิ่ง สุภาพ อายุ ๖๒ ปี ๑๑๓ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๔. นายสุน จุฑา อายุ ๓๒ ปี ๕๔/๓ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๕. นายดี แก้วขอนแก่น อายุ ๓๔ ปี ๑๕/๓ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ

กลุ่มผู้นำท้องถิ่น

๑. นายสิน ภาคมฤค อายุ ๕๕ ปี ม.๓ น.ธ.โท กำนันตำบลขอนแก่น
๒. นายทองหล่อ รักไ้ อายุ ๖๐ ปี ป.๔ น.ธ.ตรี ผู้ใหญ่บ้านบ้านดัดเต่า
๓. นายวิเชียร ขจรภพ อายุ ๕๗ ปี ป.๔ น.ธ.ตรี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นเหนือ
๔. นายบุญล้ง คณาศรี อายุ ๔๘ ปี ม.๓ น.ธ.ตรี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นกลาง

กลุ่มไวยาจักร

๑. นายจัน ไชยจันลา อายุ ๘๔ ปี ป.๔ น.ธ.ตรี ๖๓/๑ ม.๓
๒. นายสวัสดิ์ สุวรรณ์ อายุ ๘๐ ปี ป.๔ น.ธ.โท ๑๐๓ ม. ๓
๓. นายศาล รักไ้ อายุ ๗๔ ปี ป.๔ น.ธ.ตรี ๔ ม.๓
๔. นายรัสมิ จตุโพธิ์ อายุ ๖๔ ปี ป.๔ น.ธ.ตรี ๘๕ ม.๓
๕. นายแสน อุ่นเจริญ อายุ ๖๔ ปี ป.๔ น.ธ.ตรี ๓๐ ม.๓

กลุ่มครู

๑. อาจารย์สมาน คำปลิว อายุ ๕๖ ปี บศ.ม. รองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้าน
ขอนแก่น
๒. อาจารย์วิชัย สมศิลา อายุ ๕๘ ปี ปกศ.
๓. อาจารย์ห่มทอง วิเชียรศรี อายุ ๕๕ ปี ป.ตรี ภาษาศาสตร์
๔. อาจารย์ระดับ พรหมเกตุ อายุ ๕๐ ปี ป.ตรี สาขาบริหารการศึกษา
๕. อาจารย์วิชัยมงคล แปลกสินธุ์ อายุ ๕๕ ปี ป.โท สาขาบริหารการศึกษา

กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน

๑. อ. ศวรงค์ อุทกโยธะ อายุ ๕๑ ปี ป.โท สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศ ๑๒๒
ม. ๕ บ้านป่ายาง
๒. คุณพ่อสัมฤทธิ์ จันทิพาส อายุ ๕๗ ปี ป. ๔ ๓ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๓. คุณพ่อสนั่น ธรรมจันทร์ อายุ ๖๐ ปี ป. ๔ ๑๕ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๔. คุณพ่อหนู น้อมระวี อายุ ๖๔ ปี ป. ๔ ๑๘ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๕. คุณพ่อสอง คำหล่น อายุ ๖๖ ปี ป. ๔ ๒๐ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ

กลุ่มผู้สูงอายุ

๑. คุณแม่บัวศรี วิเชียรศรี อายุ ๗๐ ปี ๔๖ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๒. คุณแม่ปิ่น ไชยจินดา อายุ ๗๕ ปี ๖๓ ม. ๑ บ้านขอนแก่นเหนือ
๓. คุณพ่อคุณ ศิริแสน อายุ ๘๕ ปี ๗๘ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๔. คุณแม่เหรียญ วิเชียรศรี อายุ ๗๖ ปี ๗๐ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ
๕. คุณแม่ทองมี สังฆมณี ๗๕ ปี ๘๒ ม. ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ

รูปถ่ายกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

งานฉาปนกิจศพคุณแม่หนูผาด ปัญญะวงศ์

สัมภาษณ์ พระครูสุจิตร์ วชิรธรรม, วัดโนนสะอาด, ๒๓ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ พระปลัดกิตติพงษ์ ปญฺญาวชิโร, วัดขอนแก่นใต้, ๒๓ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ พระภูวงค์ สุจินฺโน, วัดป่าบาก, ๒๓ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ พระมหาทองแดง ปยุตโต, ป.ธ. ๙, ที่พักสงฆ์มหาราช, ๒๓ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ อาจารย์สุตใจ วรปญฺโญ, วัดหนองพุท, ๒๓ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ คุณพ่อสุน จรุงา, ผู้รู้ท้องถิ่น, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ นายบุญเพ็ง ศรีเมืองปุ่น, ๒๑ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ คุณพ่อต๋อง สุภาพ, ผู้รู้ท้องถิ่น, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ คุณพ่อจันทร์ ไชยจันดา, ไวยาวัจกร, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ แม่บัวศรี วิเชียรศรี, ผู้สูงอายุ, ๒๖ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ คุณแม่ปิ่น ไชยจันทา, ผู้สูงอายุ, ๒๖ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ อาจารย์ศรกาญจน์ อุทกโชชะ, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์คุณพ่อคุณ ศิริแสน, ผู้สูงอายุ, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์คุณแม่เหรียญ วิเชียรศรี, ผู้สูงอายุ, ๒๖ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ คุณแม่ทองมี สังคมณี, ผู้สูงอายุ, ๒๖ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์คุณพ่อสัมฤทธิ์ จันโทภาส, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๒๖ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ คุณพ่อสนั่น ธรรมจันทร์, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๒๖ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์คุณพ่อหนู น้อมระวี, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ คุณพ่อสอง คำหล่น, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๒๖ พ.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ นายสินธรรม ภาคมฤค, กำนันตำบลขอนแก่น, ๓๐ พ.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ นายทองหล่อ รักไ้, ผู้ใหญ่บ้านบ้านต๊อบเต่า, ๓๐ พ.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ นายบุญล้ง คณาศรี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นกลาง, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ นายวิเชียร ขจรภพ ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นเหนือ, ๒๕ มี.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ อาจารย์สมาน คำปลิว, รองผู้อำนวยการ โรงเรียนบ้านขอนแก่น, ๓๐ พ.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ อาจารย์วิชัช สมศิลา, ๓๐ พ.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ อาจารย์ระดับ พรหมเกตุ, ๓๐ พ.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ อาจารย์ทัมทอง วิเชียรศรี, ๓๐ พ.ค. ๕๕

สัมภาษณ์ อาจารย์วิชช์มงคล แปลกสินธุ์ ๓๐ ต.ค. ๕๕

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (กนฺตธมฺโม/คุ่มบัวลา)
- เกิด : วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๖
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ ๑ ตำบลหนองผือ อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร
- ภูมิลำเนาปัจจุบัน : ๑๘๖ หมู่ที่ ๓ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
- อุปสมบท : วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘
- การศึกษา : นิกรรมเอก, พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๕๖
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
- ตำแหน่งหน้าที่ : เจ้าอาวาสวัดขอนแก่นเหนือ / เจ้าคณะตำบลขอนแก่น ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
- ตำแหน่งการงาน : พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด
- : ประธานศูนย์ พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์